

De beleving van de transitie naar kringlooplandbouw

Rapport communicatieonderzoek (0-meting)

Bram van der Lelij
Thomas Vrakking

05 juni 2019

Ministerie van Landbouw,
Natuur en Voedselkwaliteit

Weet wat mensen drijft.

GEELENCONSULTANCY
MARKTONDERZOEK VOOR DE AGRI- EN FOODSECTOR

motivaction
research and strategy

Inhoudsopgave

Achtergrond	3
Doel- en probleemstelling	5
Management summary	6
Aanbevelingen	9
Methode en opzet	10
Leeswijzer	12
Resultaten	13
Bijlagen	65

In opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) heeft Motivaction International B.V., in samenwerking met agrarisch onderzoeksbureau Geelen Consultancy, een onderzoek uitgevoerd naar de beleving van kringlooplandbouw bij agrarisch ondernemers.

Situatieschets

Op 8 september 2018 heeft minister Schouten de LNV-visie Waardevol en verbonden uitgebracht. Deze visie geeft richting voor de ontwikkeling die de Nederlandse landbouw moet inslaan om in 2030 'koploper in kringlooplandbouw' te kunnen zijn. Dit vereist dat de sector gaat toewerken naar kringlooplandbouw als de ecologisch en economisch vitale, gangbare productiewijze, dus een circulair systeem met minimale verliezen van grondstoffen en eind- en restproducten en een zorgvuldige omgang met mest, diervoer, bodem en voedsel. De visie behelst het gehele voedselsysteem, dus ook bijvoorbeeld de voedselverwerking en de visserijsector. De minister heeft aangekondigd nog voor de zomer van 2019 te komen met een Realisatieplan LNV-visie. De realisatie van de visie is een maatschappelijk proces, omdat het een ingrijpende omslag in denken en handelen vereist van iedereen die bij landbouw, natuur en voedsel is betrokken: van boer tot consument. Veel innovaties ontstaan op het boeren erf, bij de agrarisch ondernemers zelf.

Aanleiding

LNV wil inzicht krijgen in de mate waarin agrarisch ondernemers bekend zijn met de LNV-visie, hoe zij aankijken tegen de omslag naar kringlooplandbouw, en in hoeverre en op welke wijze zij verder hierover geïnformeerd willen worden. Op basis hiervan wil LNV communicatieacties ontwikkelen, onder meer in het kader van de uitbouw van een bestaand online loket tot een interactief platform waar boeren, tuinders en andere betrokkenen goede voorbeelden van kringlooplandbouw kunnen laten zien en kennis en ervaring met elkaar kunnen delen.

Achtergrond

Dit communicatieonderzoek

Motivaction heeft onderzoek uitgevoerd onder agrarisch ondernemers uit verschillende sectoren. Voor deze doelgroep is in kaart gebracht wat het huidige kennisniveau is van de LNV-visie 'Waardevol en verbonden', op welke manier zij aankijken tegen kringlooplandbouw en hoe LNV, met name op communicatief vlak, een bijdrage kan leveren aan de omslag naar kringlooplandbouw. In deze rapportage tonen we de bevindingen van dit onderzoek.

Dit onderzoek omvat een 0-meting, die mogelijk uitgebouwd wordt tot een monitor met bijvoorbeeld jaarlijkse of tweejaarlijkse metingen. Door het onderzoek te herhalen kan inzicht worden verkregen in ontwikkelingen in de bekendheid met de visie van LNV op de transitie naar kringlooplandbouw, de beleving daarvan en de behoeften op het gebied van informatievoorziening.

Doel- en probleemstelling

De doelstelling van het communicatieonderzoek luidt als volgt:

LNv inzicht geven in de mate waarin agrarisch ondernemers bekend zijn met de LNv-visie, hoe zij aankijken tegen de omslag naar kringlooplandbouw, en in hoeverre en op welke wijze zij hierover geïnformeerd willen worden.

We onderscheiden de volgende onderzoeksvragen:

- In hoeverre zijn agrarisch ondernemers bekend met de LNv-visie 'Waardevol en verbonden'?
- Hoe staan zij tegenover de transitie naar kringlooplandbouw?
- Door wie en hoe willen zij hierover (nader) geïnformeerd worden?
- In hoeverre verschillen ondernemers uit diverse agrarische sectoren in hun kennis en houding?

Op basis van de verkregen inzichten wil het ministerie van LNv de verdere communicatie met de ondernemersdoelgroepen inrichten. De communicatie kan zich zowel richten op het uitdragen van de LNv-visie als op ondersteuning bij de transitie naar kringlooplandbouw. Een belangrijk kanaal voor de communicatie vormt het online loket "Doe mee met de omslag naar kringlooplandbouw", dat wordt uitgebouwd tot een interactief platform.

In opdracht van LNV heeft Motivaction, in samenwerking met Geelen Consultancy, onderzoek gedaan naar de houding van agrarisch ondernemers tegenover kringlooplandbouw en hun (informatie)behoeften bij het maken van de transitie naar deze vorm van bedrijfsvoering. De resultaten zijn gebaseerd op een steekproef van 1.536 ondernemers uit de volgende sectoren: varkenshouderij, pluimveehouderij, melkveehouderij, rundveehouderij, geiten- en schapenhouderij, glastuinbouw, vollegrondstuinbouw en akkerbouw.

Meeste agrarisch ondernemers hebben van LNV-visie 'Waardevol en verbonden' gehoord, over aansprekendheid ervan wordt wisselend geoordeeld

- Acht op de tien (84%) hebben gehoord van de LNV-visie: een kwart (24%) geeft aan goed bekend te zijn met de inhoud, ruim de helft (60%) is niet goed bekend met de inhoud. Glastuinbouwers zijn duidelijk minder geïnformeerd.
- Vakbladen zijn het meest gebruikte kanaal om over de visie te vernemen.
- Iets minder dan de helft (42%) van de ondernemers die van de visie gehoord hebben, vindt die ook aansprekend, een iets kleinere groep (37%) vindt van niet. Geiten- en schapenhouders vinden de visie vaker aansprekend, akkerbouwers minder vaak.
- De bekendste richtinggevende principes uit de visie zijn het sluiten van kringlopen, terugdringen van emissies en verbeteren van biodiversiteit.

Meesten vinden huidige manier van voedsel produceren toekomstbestendig

- Driekwart (73%) van de ondernemers vindt de Nederlandse manier van voedsel produceren toekomstbestendig, acht op de tien (82%) vinden dit ook van hun eigen productiewijze. Melkveehouders vinden hun eigen productiewijze iets vaker toekomstbestendig, met name rundveehouders minder vaak.
- Veel ondernemers geven als toelichting dat zij de eigen manier van produceren als toekomstbestendig zien, omdat ze al veel (elementen van) duurzame landbouw toepassen.

Ruime meerderheid geeft aan enige vorm van kringlooplandbouw toe te passen

- Ruim acht op de tien ondernemers (84%) zijn (enigszins) bekend met kringlooplandbouw. Met name geiten-/schapenhouders en glastuinbouwers zijn inhoudelijk wat minder bekend met het onderwerp.
- De meesten (85%) geven aan enige vorm van kringlooplandbouw toe te passen, maar weinigen doen dat volledig (15%). De melkveehouders lijken er iets verder mee te zijn, akkerbouwers en pluimveehouders iets minder ver.
- Sommige toepassingen worden al door een ruime meerderheid van alle ondernemers gebruikt: voedselverliezen tijdens productie beperken (73%), zuiniger omgaan met grondstoffen zoals water (67%) en zo min mogelijk energie gebruiken voor productie en transport (65%). Een ruime meerderheid van de veehouders geeft ook aan meer rekening te houden met dierenwelzijn (91%), minder of geen antibiotica te gebruiken (85%) en meer zelf-geteeld (ruw) veevoer te gebruiken (71%). En een meerderheid van de melkveehouders besteedt meer aandacht aan de weidegang van koeien (80%)
- Toepassingen die minder gebruikt worden maar die tenminste een kwart aansprekend vindt, zijn: meer gebruik maken van aardwarmte en restwarmte in kassen (46% van de glastuinbouwers), zoveel mogelijk duurzame energie gebruiken voor productie en transport (33%, met name onder glastuinbouwers), meer precisielandbouw met behulp van sensortechnologie en robots (31%), direct aan consument verkopen (27%, met name onder rundveehouders) en meer gewassen aanpassen aan het veranderende klimaat (25%). Vee voeren met resten uit de voedingsindustrie spreekt een vijfde (20%) van de veehouders aan.

Twijfel over economische levensvatbaarheid en praktische realiseerbaarheid van kringlooplandbouw

- Hoewel een ruime meerderheid bekend is met kringlooplandbouw en onderdelen ervan al toepast, zijn de meningen er sterk verdeeld over. Circa een derde ziet kringlooplandbouw als *economisch levensvatbaar* (29% vs. 31% niet) en ziet het voor het eigen bedrijf als *praktisch realiseerbaar* (36% vs. 25% niet), *onvermijdelijk* (33%, vs. 30% niet) en een *prioriteit* (34% vs. 26% niet).
- Akkerbouwers zijn duidelijk wat negatiever over de transitie: ze vinden die minder levensvatbaar en minder realiseerbaar. Maar ze vinden die ook minder onvermijdelijk. Geiten- en schapenhouders vinden de transitie juist vaker praktisch realiseerbaar en willen er vaker prioriteit aan geven. Ook glastuinbouwers zijn vaker bereid er prioriteit aan te geven.

Waardering en werkplezier grootste kansen voor omslag naar kringlooplandbouw, regeldruk en financiële aspecten grootste bedreigingen

- Het aandeel ondernemers dat vooral voordelen (43%) ziet van kringlooplandbouw is even groot als het aandeel dat vooral nadelen (40%) ziet. Opnieuw zien geiten- en schapenhouders vaker voordelen en akkerbouwers minder vaak.
- Ondernemers die vooral voordelen zien, wijzen met name op meer waardering en/of respect voor het eigen beroep bij de consument (62%) en meer plezier in hun werk of een beter gevoel over hun werk hebben (51%). Dit speelt vooral bij rundveehouders. Ook verwachten zij meer bereidheid bij consumenten voor het betalen van een eerlijke prijs (40%), met name pluimveehouders, en hun bedrijf beter door te kunnen geven (40%).
- Ondernemers die vooral nadelen zien wijzen op hogere kosten (80%), minder inkomen (67%) en een slechtere concurrentiepositie op de wereldmarkt (58%). Minder inkomen en een slechtere concurrentiepositie op de wereldmarkt spelen met name bij opnieuw de akkerbouwers. Glastuinbouwers noemen ook vaker de kosten als nadeel.
- Ondernemers vinden vooral regelgeving belemmerend voor de overgang naar kringlooplandbouw: de steeds veranderende regelgeving (73%) en de ruimte die de regelgeving biedt (53%). Vooral combibedrijven gewas-veeteelt, akkerbouwers en melkveehouders noemen dit vaker. Daarnaast twijfelt men aan de bereidheid om een eerlijke prijs te betalen bij consumenten (65%) en directe afnemers (56%). Ook deze nadelen ervaren akkerbouwers vaker.
- De belangrijkste behoeften van ondernemers om over te kunnen gaan naar kringlooplandbouw zijn minder regeldruk (61%), eerlijke prijsgaranties (58%), de vrijheid om zelf te bepalen hoe doelen gerealiseerd worden (53%) en duidelijkheid vanuit het ministerie van LNV over de doelen van de omslag (44%). Deze behoeften spelen in alle sectoren.

Rijksoverheid naast belangenorganisaties, adviseurs en consumenten meest gezochte partner voor omslag; vakbladen geprefereerde informatiekanal

- Als belangrijkste partners bij de omslag zien zij agrarische belangenorganisaties (40%), consumenten (40%), onafhankelijk adviseurs (33%), de Rijksoverheid (33%), toeleverende bedrijven (28%) en afnemers (27%). Voor akkerbouwers zijn onderzoeksinstellingen ook vaak belangrijk.
- Informatiebronnen via welke men bij voorkeur wordt geïnformeerd zijn vakbladen (62%), nieuwsbrieven (40%) en bijeenkomsten/beurzen/open dagen (36%). Ook de website van de Rijksoverheid (31%) en persoonlijke gesprekken met onafhankelijk adviseurs (31%) worden vaak genoemd. Dit geldt voor alle sectoren.

Op basis van het onderzoek adviseren wij LNV de volgende stappen te nemen:

- Meer bekendheid geven aan de inhoud van de LNV-visie 'Waardevol en verbonden', met name bij glastuinbouwers. Daarbij kan ook tegemoet gekomen worden aan de breed gedeelde behoefte aan meer duidelijkheid over de doelen van de omslag naar kringlooplandbouw.
- Beter aansluiten bij de belevingswereld van agrarisch ondernemers met betrekking tot kringlooplandbouw door:
 - *Meer urgentiegevoel te creëren.* Agrarisch ondernemers beschouwen de huidige manier van voedsel produceren als toekomstbestendig. Velen geven aan dat ze kringlooplandbouw al gedeeltelijk toepassen. En maar een derde van de ondernemers ziet kringlooplandbouw als onvermijdelijk en wil er prioriteit aan geven.
 - *Aantrekkelijke aspecten van kringlooplandbouw onder de aandacht te brengen.* Veel al gebruikte maatregelen zijn bijvoorbeeld voedselverliezen beperken, zuiniger omgaan met grondstoffen, energiebesparing, dierenwelzijn, minder antibiotica en zelf-geteeld veevoer. Een zeker animo is er verder voor gebruik aard- en restwarmte in kassen, duurzame energie, precisielandbouw, direct aan consument verkopen en gewassen aanpassen aan ander klimaat. Aansprekend vinden ondernemers ook kansen op meer maatschappelijke waardering voor het vak, meer werkplezier, meer bereidheid bij consumenten voor het betalen van een eerlijke prijs en het door kunnen geven van het bedrijf aan volgende generaties.
 - *Ondernemers ondersteunen bij het wegnemen van drempels.* Maar een derde van de ondernemers acht kringlooplandbouw praktisch realiseerbaar. Zij maken zich vooral zorgen over regeldruk en financiële aspecten als hun concurrentiepositie op de wereldmarkt, kosten en inkomen.
 - *Samenwerking te faciliteren met belangenorganisaties en adviseurs.* LNV wordt niet gezien als belangrijkste partner in de transitie. Met name van belangenorganisaties wordt een ondersteunende rol verwacht.
- Inzet van vakbladen en nieuwsbrieven van belangenorganisaties. De website van de Rijksoverheid is niet het kanaal dat de meeste voorkeur geniet om geïnformeerd te worden over de transitie. Vakbladen krijgen in dit onderzoek duidelijk de voorkeur, dus kunnen een effectief kanaal zijn. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat een deel van de steekproef ook getrokken is uit lezers van vakbladen. Daar staat tegenover dat in diverse sectoren, zoals de varkens- en pluimveehouderij, vrijwel alle ondernemers ook vakbladen lezen. Een eventuele vertekening zal dus gering zijn.

Methode

Het onderzoek is uitgevoerd door middel van een online vragenlijst onder (mede)eigenaren van een agrarisch bedrijf in Nederland. De respondenten zijn geworven door het versturen van 18.049 e-mails aan agrarische bedrijven. De emailadressen zijn beschikbaar gesteld door Geelen Consultancy en betreffen o.a. lezers van vakbladen. Ter ondersteuning van de respons is een persbericht verspreid, waarin het onderzoek werd aangekondigd; dit werd door diverse vakmedia overgenomen. Bij sectoren waarvan weinig e-mailadressen beschikbaar waren, hebben we aanvullend een link naar de vragenlijst verspreid via de Nederlandse GeitenZuivel Organisatie (NGZO), de Coöperatieve Belangenvereniging Melkgeitenhouderij (CBM) en de Nederlandse Vissersbond.

Doelgroep en gerealiseerde steekproef

In totaal hebben 1.738 respondenten de vragenlijst ingevuld. Daarvan vielen $n=1.540$ in de doelgroep van het onderzoek. Het aantal respondenten uit de sector visserij was te klein ($n=4$) om uitspraken over te kunnen doen en deze zijn daarom niet meegenomen in de analyses. De netto steekproef die gebruikt is voor de analyses is daarom **$n=1.536$** . De doelgroep waarover we uitspraken doen bestaat uit 51.505 agrarische bedrijven. De totale steekproef (1.536) is als volgt verdeeld over sectoren: Varkenshouderij ($n=224$), Pluimveehouderij ($n=154$), Melkveehouderij ($n=544$), Rundveehouderij ($n=154$), Geiten- en schapehouderij ($n=153$), Glastuinbouw ($n=91$), Vollegrondstuinbouw ($n=98$), Akkerbouw ($n=431$), Combinaties gewas-veeteelt ($n=233$). Ondernemers kunnen in meerdere sectoren actief zijn.

Opzet en vragenlijst

Het onderzoek is online uitgevoerd, tussen 23 april en 7 mei 2019. De vragenlijst bestond uit circa 30 vragen en is opgesteld door Motivaction in samenwerking met LNV en Geelen Consultancy. De vragenlijst bestaat voor een deel uit vragen over de kennis van agrarische ondernemers over (de LNV-visie op) kringlooplandbouw en hun behoeften op het gebied van informatie en middelen. Daarnaast gaan we in de vragenlijst in op de beleving van kringlooplandbouw: zijn ondernemers er mee bezig, wat vinden ze ervan, welke voordelen en nadelen zien ze? De vragenlijst geeft LNV aanknopingspunten voor de communicatieaanpak, zoals de boodschap, toon, kanalen, middelen en timing.

Methode en opzet

Representativiteit

De totale resultaten zijn representatief voor de verdeling naar sector. Hiertoe zijn de resultaten gewogen voor sector op basis van CBS-gegevens. Om de indeling in sectoren beter aan te laten sluiten op de CBS-gegevens is voor de weging een iets andere indeling gehanteerd dan in de grafieken in dit onderzoek. De resultaten per sector zijn niet gewogen. We weten dus niet in hoeverre de resultaten per sector een representatief beeld geven. Het is verstandig om de resultaten daarom als indicatief te zien en er niet zonder meer vanuit te gaan dat ze een exact beeld geven van agrarisch ondernemers in Nederland.

Toelichting bij de resultaten

Indeling

In het volgende hoofdstuk bespreken we de resultaten van het onderzoek. We tonen de resultaten in grafieken en lichten ze kort toe. Achtereenvolgens komen de volgende onderwerpen aan bod:

- De LNV-visie 'Waardevol en verbonden':
 - Bekendheid
 - Aansprekendheid
- Toekomstbestendigheid huidige voedselproductie
- Kringlooplandbouw
 - Bekendheid
 - Houding
 - Toepassing
- Evaluatie
 - Voor- en nadelen
 - Belemmeringen
 - Benodigdheden
 - Informatiebronnen

Leeswijzer

- We rapporteren de resultaten zowel op totaalniveau (alle n=1.536 respondenten) als per sector. Door afrondingsverschillen kunnen percentages in grafieken afwijken van de in de tekst genoemde.
- De sectoren in de grafieken zijn gesorteerd van hoog naar laag op basis van percentages van een van de antwoordopties: bijv. % zeer aansprekend, % goed bekend, % helemaal mee eens.
- De sectoren in de grafieken overlappen, omdat sommige ondernemers actief zijn in meerdere sectoren. In de grafieken met de totale resultaten zit geen overlap: elke ondernemer telt één keer mee.
- Per sector varieert de steekproefomvang. In de grafieken vermelden we steeds de omvang (n) na weging. Voor sommige sectoren is het aantal na weging een stuk kleiner dan het werkelijk aantal bevroegde respondenten. Dat komt doordat we die sectoren hebben oververtegenwoordigd in het onderzoek om er uitspraken over te kunnen doen, maar vervolgens wel op basis van hun werkelijke aandeel in de doelgroepopulatie moeten laten meetellen in de resultaten. Dit speelt met name bij pluimveehouderij (154 bevroegd, 60 na weging) en vollegrondstuinbouw (98 bevroegd, 47 na weging). Het werkelijke aantal bevroegde ondernemers per sector staat op de vorige sheet.
- Sommige vragen zijn voorgelegd aan subgroepen (bijv. het aandeel dat bekend is met de LNV-visie). Welke (sub)groep de resultaten betreffen, is te zien aan de vermelde basis boven de betreffende grafiek.

Resultaten

LNV-visie 'Waardevol en verbonden' | bekendheid

Ruim acht op de tien agrarisch ondernemers hebben van LNV-visie gehoord, een kwart is inhoudelijk goed bekend

- In totaal heeft 84% van de ondernemers van de LNV-visie 'Waardevol en verbonden' gehoord. Naast een kwart (24%) van de agrarisch ondernemers die goed bekend is met de visie van LNV, geeft ruim de helft (60%) aan wel van de visie te hebben gehoord, maar niet goed bekend te zijn met de inhoud.
- Tussen agrarisch ondernemers uit verschillende sectoren bestaan weinig verschillen in bekendheid van de visie. Opvallend is wel de *glastuinbouw*. Binnen deze sector geeft een zeer kleine minderheid (9%) van de ondernemers aan goed bekend te zijn met de visie en heeft een relatief grote groep (40%) nog niet eerder van de visie 'Waardevol en verbonden' gehoord.

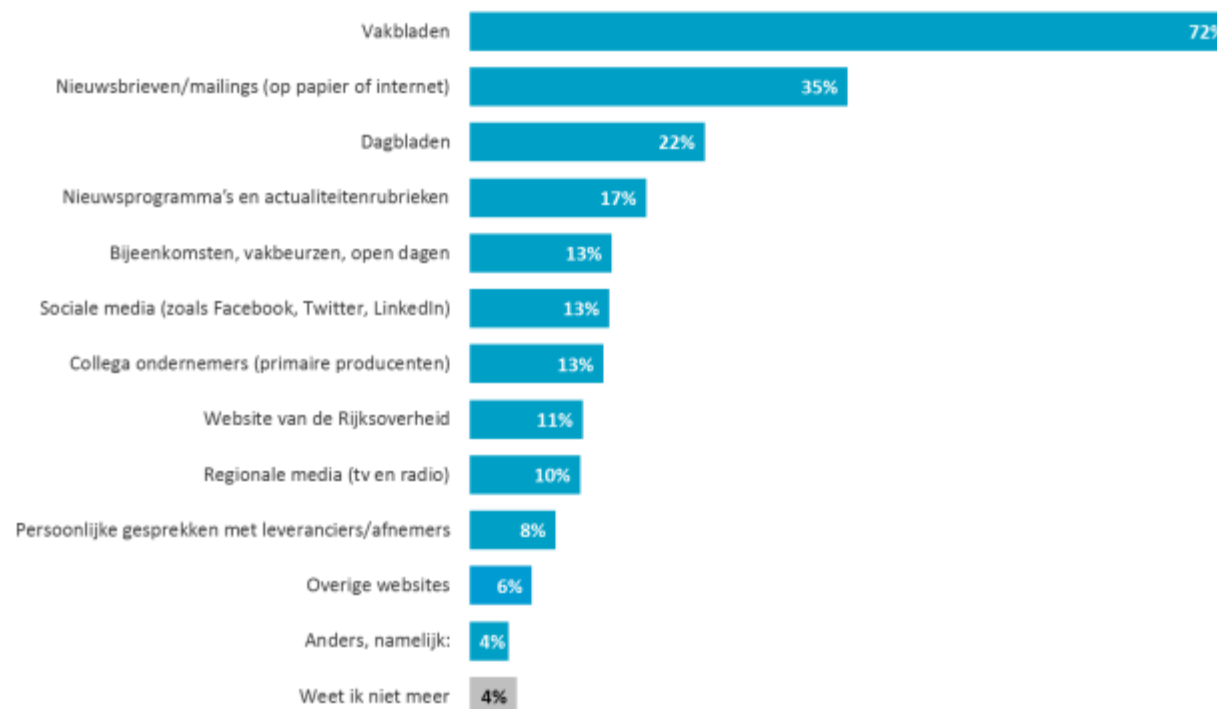

LNV-visie 'Waardevol en verbonden' | informatiebronnen

Meeste bekendheid LNV-visie via vakbladen

- Iets minder dan driekwart (72%) van de agrarisch ondernemers die gehoord hebben van de visie 'Waardevol en verbonden' heeft daar via vakbladen van vernomen. Hiermee zijn de vakbladen met afstand de informatiebron die de LNV-visie het meest onder de aandacht hebben gebracht bij agrarisch ondernemers. Een derde (35%) heeft iets vernomen via nieuwsbrieven, een kwart (22%) via dagbladen.
- Grote verschillen tussen agrarisch ondernemers uit de verschillende sectoren zijn er niet. Voor alle sectoren geldt dat de vakbladen de meeste bekendheid hebben gegeneerd, wat meer binnen de *akkerbouw* (78%) en juist in iets mindere mate binnen de *rundveehouderij* (67%) en de *glastuinbouw* (56%).

Via welke informatiebronnen heeft u iets vernomen over de visie 'Waardevol en verbonden' van het ministerie van LNV?
(Basis: is bekend met de LNV-visie n=1.296)

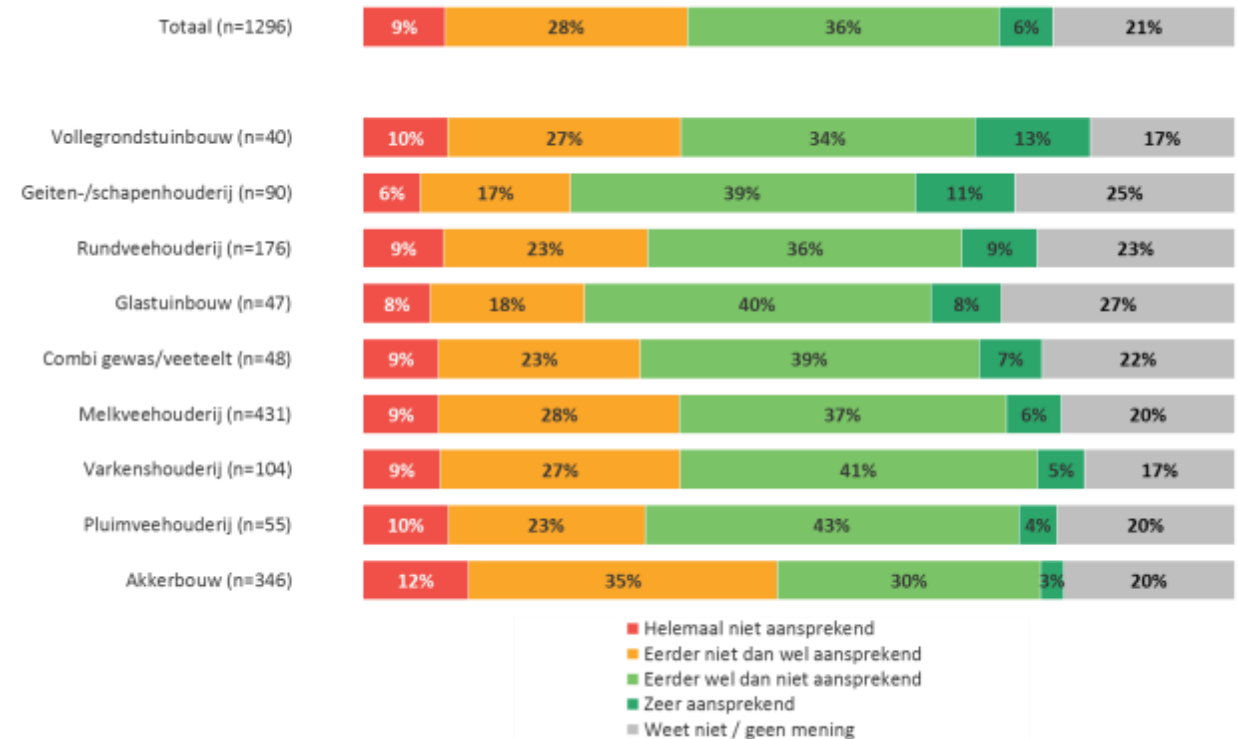

LNV-visie 'Waardevol en verbonden' | aansprekendheid

Over de aansprekendheid van de LNV-visie wordt wisselend gedacht door agrarisch ondernemers

- Iets minder dan de helft van de agrarisch ondernemers (42%) die gehoord hebben van de visie 'Waardevol en verbonden' vindt die in meer of mindere mate aansprekend. Een iets kleinere groep (37%) vindt de visie niet aansprekend. Iets minder dan een kwart (21%) heeft geen mening.
- De ondernemers uit de *akkerbouw* tonen zich duidelijk minder enthousiast. Een verhoudingsgewijs kleinere groep (33%) vindt de visie aansprekend en een relatief grote groep (47%) vindt de visie niet aansprekend.
- Ondernemers met een *geiten- en/of schapenhouderij* vinden op hun beurt de visie vaker aansprekend (51%, tegen 24% niet).

In hoeverre vindt u de visie 'Waardevol en verbonden' van het ministerie van LNV wel of niet aansprekend?
Basis: Is bekend met de LNV-visie

Toelichting | aansprekendheid

Respondenten konden in eigen woorden aangeven waarom ze de LNV-visie aansprekend vonden. Enkele willekeurige citaten:

“

Het is waardevol omdat we zuinig moeten zijn met alle grondstoffen op deze aarde en alles wat we gebruiken proberen zoveel mogelijk tot waarde te brengen en afvalstromen beperken.

”

“

De doelstellingen zijn goed. Op mijn bedrijf (biologisch dynamisch) produceer ik zoals de minister voorstelt. Voor de meeste boeren is dit geen optie omdat de prijsstelling gebaseerd is op de export landbouw.

”

“

Positieve aandacht voor de landbouw, met oog voor planet, profit en people. Alle 3 zijn van belang.

”

“

Mij spreekt aan dat eindelijk de noodzaak tot verandering van de landbouw wordt erkend. en dat het voornemen er is om iets te gaan veranderen.

”

“

Circulaire aanpak als een uitdaging en een kans voor de Nederlandse Landbouw en Visserij.

”

“

Dat er sinds jaren eindelijk een visie is bij LNV in plaats van de waan van de dag en het ontwijken van verantwoordelijkheid

”

Respondenten die het niet aansprekend vonden, geven onder meer de volgende toelichtingen:

“

Wat mij niet aanspreekt is dat maatschappelijke organisaties bepalen wat wij als agrarisch ondernemer als doelen moeten behalen. Laat boeren zelf aangeven wat zij kunnen bereiken en op welke manier. Zowel op gebied van biodiversiteit als op het gebied van voedselveiligheid. Wat wel aanspreekt in de visie Kringlooplandbouw is dat we in de toekomst meer gaan sturen op de mineralen kringloop rondom de bodem.

”

“

Komt weer een hoop extra wetgeving bij, wat geen extra toevoeging heeft aan het werkplezier wat er momenteel is . Werkt alleen maar demotiverend. We proberen altijd al om zuinig overal mee om te gaan (landbouwgrond , mineralen etc). Het lijkt wel of ze in Den Haag denken: die boeren doen maar wat .

”

“

Nederland is roomser dan de Paus. De maatschappij doet alsof de landbouw zo slecht is voor het milieu, maar kijk eens hoeveel beter we al bezig zijn dan pakweg 20 jaar geleden. Deze visie slaat door. Zo'n visie komt er ook niet vanuit de luchtvaart of vervoersector.

”

“

Veel te ingrijpend voor een groot aantal ondernemers.

”

LNV-visie 'Waardevol en verbonden' | principes

Sluiten kringlopen, terugdringen emissies en betere biodiversiteit bekendste richtinggevende principes

- Bijdragen aan het sluiten van kringlopen is bij agrarisch ondernemers het meest bekende principe uit de LNV-visie. De helft (51%) van de ondernemers die gehoord hebben van de visie weet dat dit een principe is dat richtinggevend is voor toekomstig beleid op het gebied van kringlooplandbouw. *Melkveehouders* (58%) zijn er iets vaker mee bekend, *rundveehouders* (44%), *geiten- en schapehouders* (40%) en *glastuinbouwers* (34%) minder vaak.
- Bijna even bekend is het terugdringen van emissies (47%) en het verbeteren van biodiversiteit (44%). *Melkveehouders* en *akkerbouwers* (50%) zijn met dit laatste principe iets vaker bekend, *rundveehouders* (33%), *geiten- en schapehouders* (32%) en *glastuinbouwers* (24%) minder vaak.
- Enkele principes genieten duidelijk minder bekendheid, waarbij vooral het bijdragen aan een duurzaam bestandsbeheer zonder schade aan de natuurlijke omgeving in het oog springt (8%). Hierin verschillen sectoren niet.
- Een kleine groep (4%) is met geen enkele van de richtinggevende principes bekend. Dat geldt voor alle sectoren in gelijke mate.

Van welke principes wist u dat het LNV deze als richtinggevend ziet voor het toekomstige beleid voor kringlooplandbouw?
(Basis: is bekend met de LNV-visie, n=1.296)

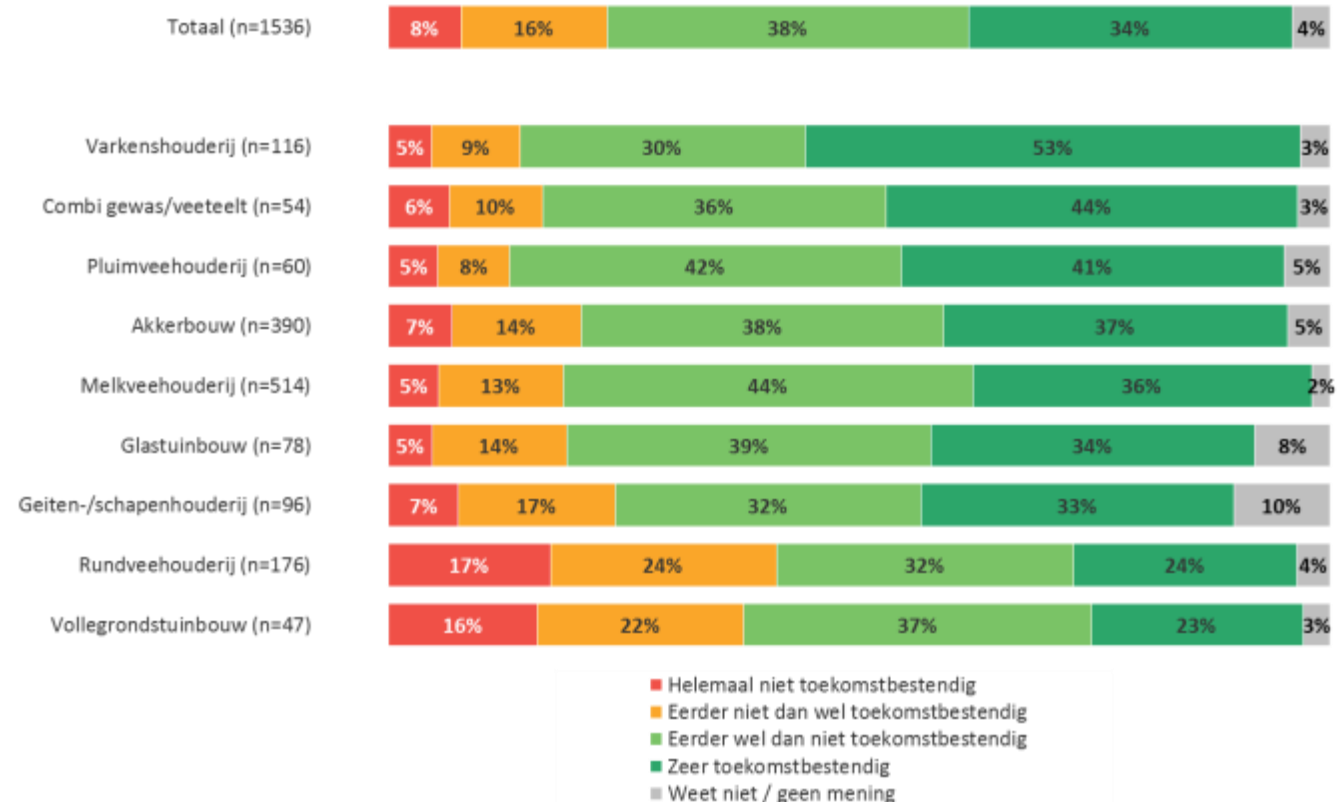

Voedselproductie in Nederland | toekomstbestendigheid

Driekwart beschouwt wijze van voedsel produceren in Nederland als toekomstbestendig

- Driekwart (73%) van de agrarisch ondernemers vindt de manier waarop we in Nederland voedsel produceren toekomstbestendig. Een kwart (23%) vindt van niet.
- Tussen agrarisch ondernemers uit de meeste sectoren zijn weinig verschillen waar te nemen.
- Alleen in de *rundveehouderij* en *vollegrondstuinbouw* is er duidelijk minder vertrouwen in de houdbaarheid van onze productiewijze op lange termijn (resp. 55% wel, 41% niet en 59% wel en 38% niet).

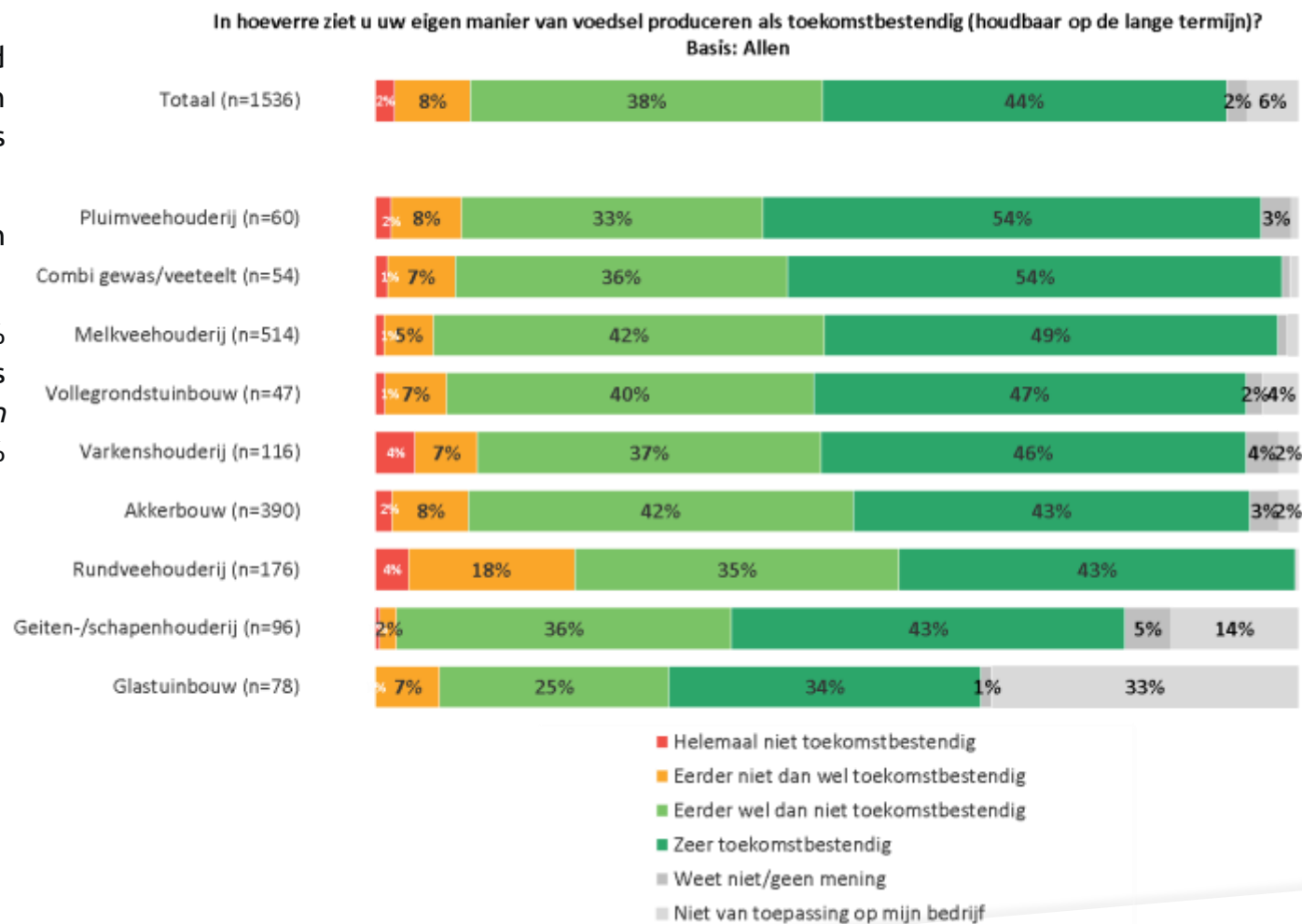
In hoeverre ziet u de manier waarop we in Nederland over het algemeen ons voedsel produceren als toekomstbestendig (houdbaar op de lange termijn)? Basis: Allen

Eigen voedselproductie | toekomstbestendigheid

Acht op de tien vinden eigen voedselproductie toekomstbestendig

- De eigen wijze van produceren van voedsel wordt opvallend genoeg nog iets toekomstbestendiger ingeschat dan die in Nederland in het algemeen. Acht op de tien (82%) zien deze als toekomstbestendig, een tiende (10%) juist niet.
- Ondernemers uit de *rundveehouderij* tonen zich het meest kritisch over hun manier van voedsel produceren (78% wel, 22% niet).
- De *melkveehouders* onderscheiden zich in positieve zin: 92% beschouwt de eigen manier van voedsel produceren als toekomstbestendig, 6% juist niet. Ook ondernemers die *gewassen telen combineren met vee houden* zijn iets positiever (90% wel, 9% niet)

Toelichting | toekomstbestendigheid

Respondenten konden in eigen woorden aangeven waarom ze hun bedrijf toekomstbestendig vinden. De meesten verwijzen naar elementen van kringlooplandbouw, zoals:

“ Wij zijn een volledig biologisch bedrijf. Ook als weidevogelboerderij hebben wij zeer veel succes met weidevogelbeheer op ons land. Ook het bodemleven, waterdragend vermogen, kruidenrijke akkers, aantal insecten en vogels wijkt duidelijk af van de gangbare sector. ”

“ Ik vind dat ik op dit moment toekomstbestendig voedsel produceer, ik voldoe aan alle eisen die er op dit moment aan voedsel produceren worden verbonden: zo weinig mogelijk bestrijdingsmiddelen, natuurlijke mest, teelvrije zones, akkerranden, aandacht voor de bodem etc etc. ”

“ Wij voeren al jaren mest aan van varkenshouders en rundveehouders. ”

“ Omdat wij zeer zorgvuldig omgaan met gewasbescherming, voedselveiligheid en mineralen ”

“ Varkens eten al heel veel restproducten die zo een bijdrage leveren aan de kringloop landbouw. ”

“ Omdat wij in vergelijking tot de rest van Europa economisch en milieuvriendelijk produceren ”

“ We kunnen wel allemaal zonder chemie willen maar dat is een utopie en dat is een beeld dat iemand uit de stad gaat zien. Mensen uit de stad komen echt niet onze gronden wieden. En wij gaan ook niet meer al die ha met de hand schoonhouden ”

“ Wij produceren voor de wereldmarkt want het voedsel dat wij produceren is maar in zeer beperkte mate afhankelijk van binnenlandse consumptie! Zolang wij kostprijs technisch mee kunnen in de wereld hebben onze bedrijven toekomst. Zo niet dan zal 70 % van de melkveebedrijven gedwongen worden te stoppen met alle gevolgen van dien!!! ”

“ Er zijn steeds meer monden te voeden. Men vergeet dat!! ”

Toelichting | toekomstbestendigheid

Respondenten die hun bedrijf niet als toekomstbestendig zien - een kleiner minderheid - geven diverse toelichtingen als:

“

Het produceren van voedsel in Nederland wordt door alle eisen en regels van de overheid te duur. Zolang er goedkoop en minder duurzaam voedsel uit het buitenland in Nederland wordt verkocht is het dweilen met de kraan open.

”

“

In Nederland wil. Men af van massa productie maar import van deze producten uit het buitenland wordt niet gestopt. Resultaat is dat de akkerbouw huidige stijl geen toekomst heeft in Nederland

”

“

Niet kunnen concurreren op de wereldmarkt. Oneerlijke concurrentie vanuit het buitenland. Zelfs binnen Europa.

”

Omdat we veel te veel aan de grillen van de politiek overgeleverd zijn en niet kunnen wat we als vrije ondernemer willen.

”

“

Helaas is het zo dat melkvee bedrijven het door de lage opbrengstprijzen en hoge kosten het niet gaan redden de melkprijs moet structureel omhoog

”

Een teruglopende bodemgezondheid door o.a. afvoer van goede mest en terugkopen van kunstmest. Moeilijker telen van snijmaïs.

”

“

Omdat allerlei milieuregelgeving alleen maar kostprijsverhogend werkt en ik daardoor gedwongen wordt om te investeren in onzinmaatregelen waarvan het rendement nul is. Daardoor wordt ik gedwongen om te groeien (schaalvergroting) om een lagere financiering per kg melk te realiseren. Biologisch boeren vind ik onzin. Het verschil met gangbaar is verwaarloosbaar. Mensen worden nu eenmaal graag voor de gek gehouden.

”

“

ik ben biologisch melkveehouder, en mede daardoor op de meeste vlakken al beter. Met de kringlooplandbouw zoals die nu wordt ingevuld leggen we het wel af tegen over de intensieve landbouw, want hoe intensiever hoe beter volgens de kringloopwijzer, je kan beter geen grond hebben maar alles aanvoeren en alles weer afvoeren, dat krijg je de beste cijfers, maar is dat wel de bedoeling van de kringloopgedachte?

”

“

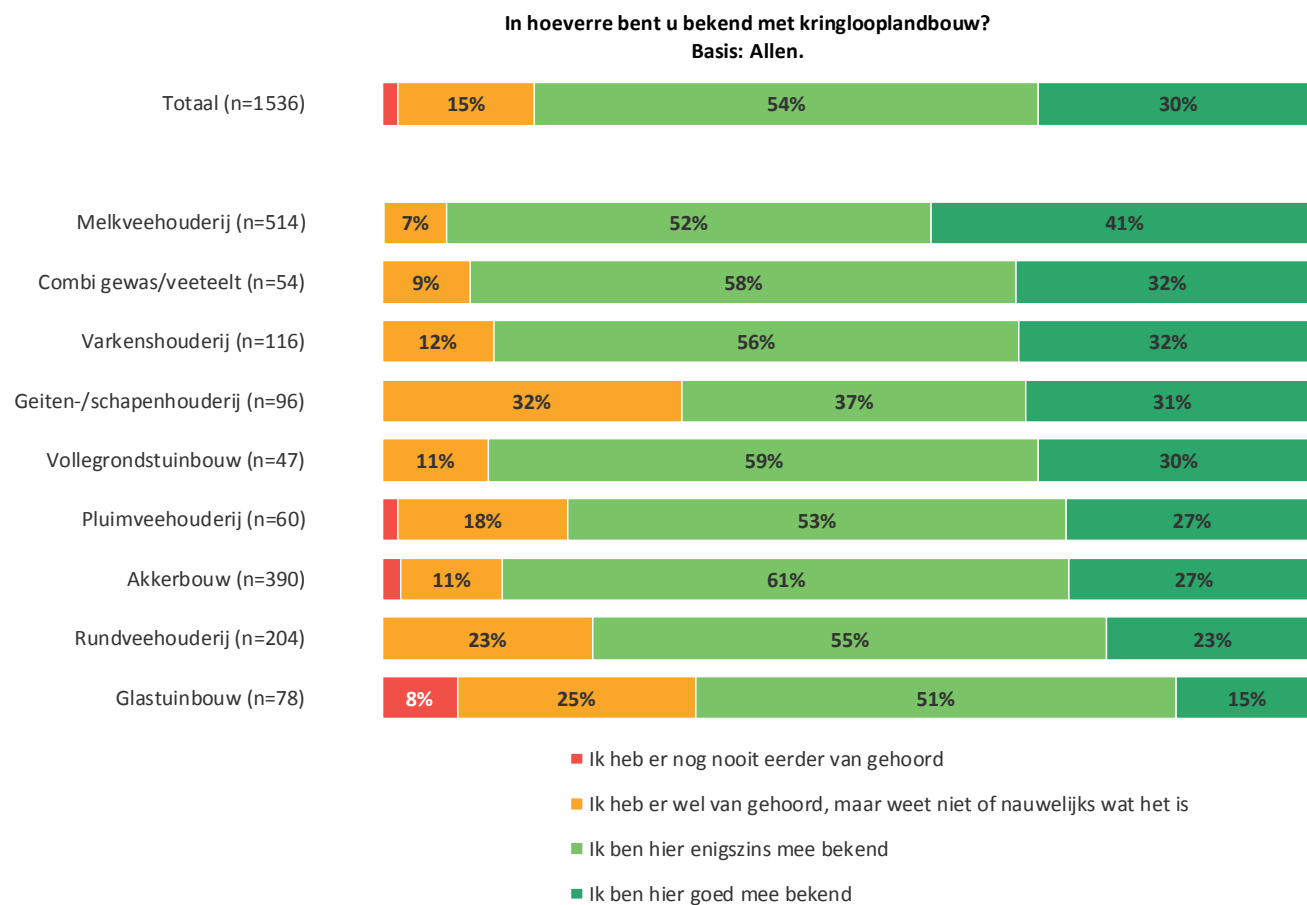
Onze concurrentie positie is totaal verdwenen. Kostprijs door regelgeving veel te hoog. Geen extra inkomsten.

”

Kringlooplandbouw | bekendheid

Ruim acht op de tien zijn (enigszins) bekend met kringlooplandbouw

- Ruim acht op de tien (84%) agrarisch ondernemers zijn (enigszins) bekend met kringlooplandbouw. Bijna iedereen (98%) heeft er wel eens van gehoord.
- Kringlooplandbouw geniet de meeste bekendheid onder *melkveehouders*: 93% is (goed) bekend met deze vorm van landbouw.
- Verder valt op dat een relatief groot aantal ondernemers uit de sectoren *geiten-/schapenhouderij* (32%), *rundveehouderij* (23%) en *glastuinbouw* (25%) weliswaar van kringlooplandbouw hebben gehoord, maar dat zij niet of nauwelijks weten wat kringlooplandbouw is. Binnen de *glastuinbouw* geven tevens de meeste agrarisch ondernemers aan er zelfs nooit eerder van gehoord te hebben (8%).

Kringlooplandbouw | definitie

Voordat we respondenten nadere vragen stelden over kringlooplandbouw hebben zij de volgende definitie voorgelegd gekregen:

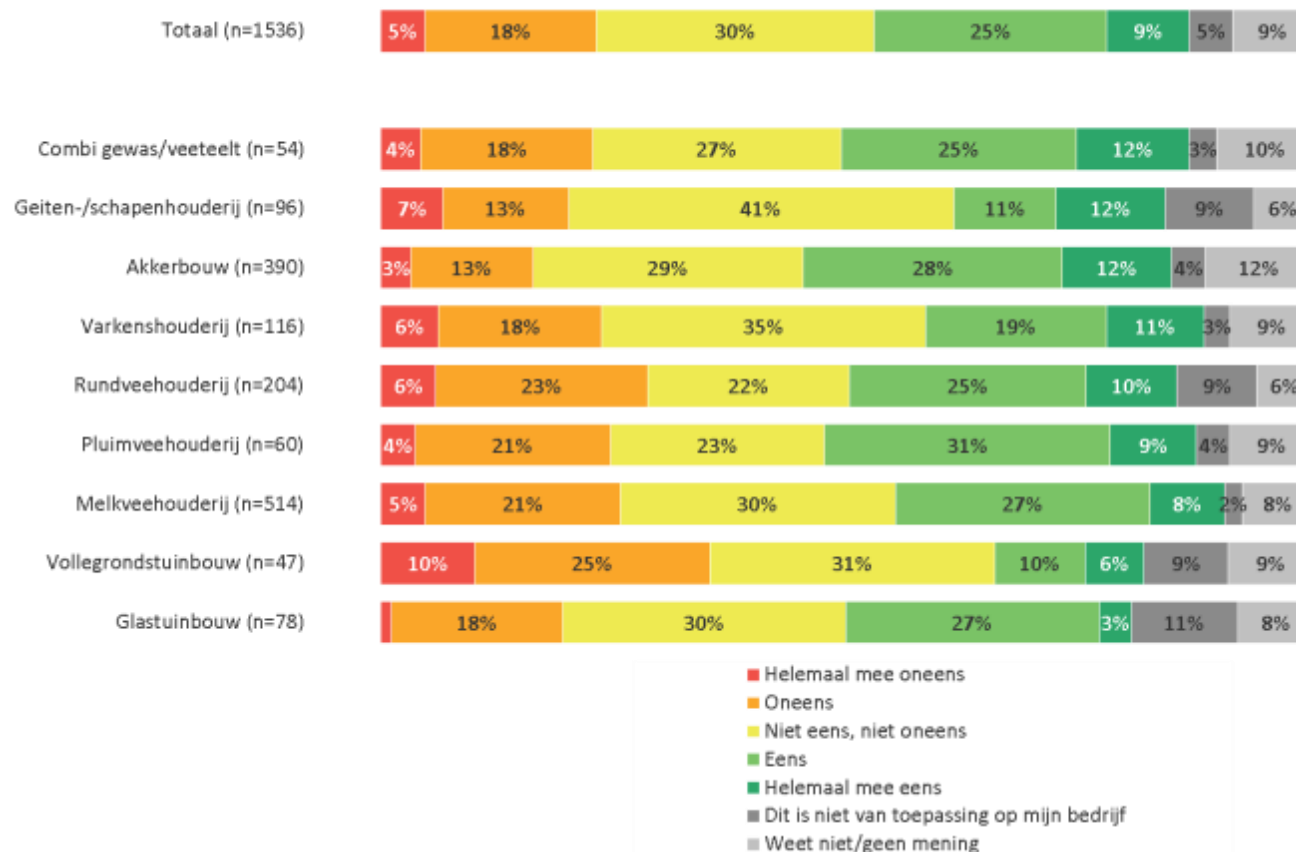
Onder kringlooplandbouw verstaat het ministerie van LNV een circulair systeem met minimale verliezen van grondstoffen en eind- en restproducten en een zorgvuldige omgang met mest, diervoer, bodem en voedsel.

Kringlooplandbouw | prijsfluctuaties

Een derde verwacht meer prijsfluctuaties door kringlooplandbouw

- De meningen van de agrarisch ondernemers over de stelling dat kringlooplandbouw het eigen bedrijf gevoeliger maakt voor prijsfluctuaties zijn verdeeld. Overall is een derde (34%) van de ondernemers het met de stelling eens en een kwart (23%) oneens. De grootste groep is neutraal of heeft geen mening over deze stelling.
- De verdeeldheid over de gevolgen van kringlooplandbouw voor de gevoeligheid voor prijsfluctuaties speelt in alle sectoren.

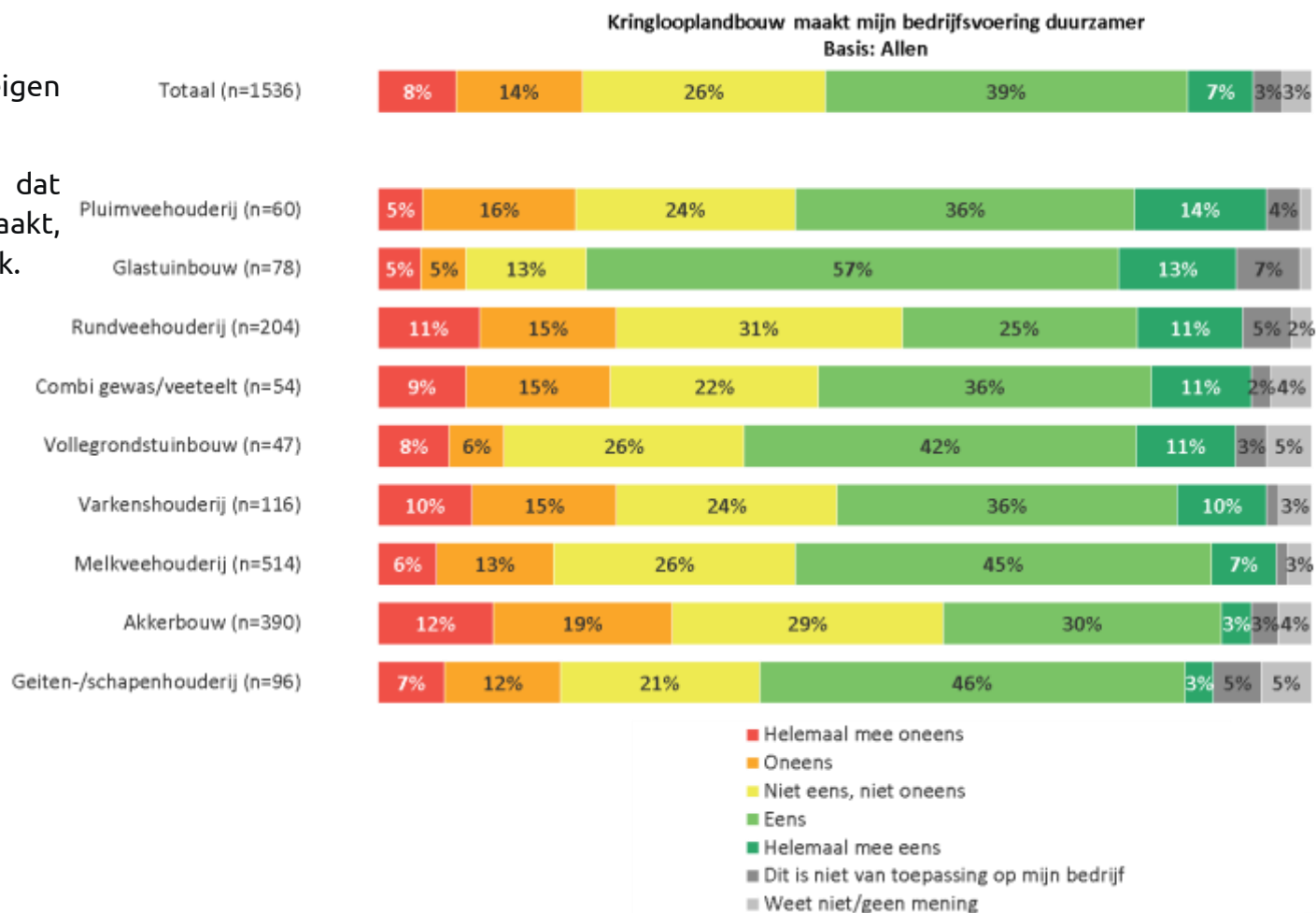
Kringlooplandbouw maakt mijn bedrijf gevoeliger voor prijsfluctuaties (zowel bij de inkoop als bij de verkoop)
Basis: Allen

Kringlooplandbouw | duurzaam

Helft van mening dat kringlooplandbouw eigen bedrijfsvoering duurzamer maakt

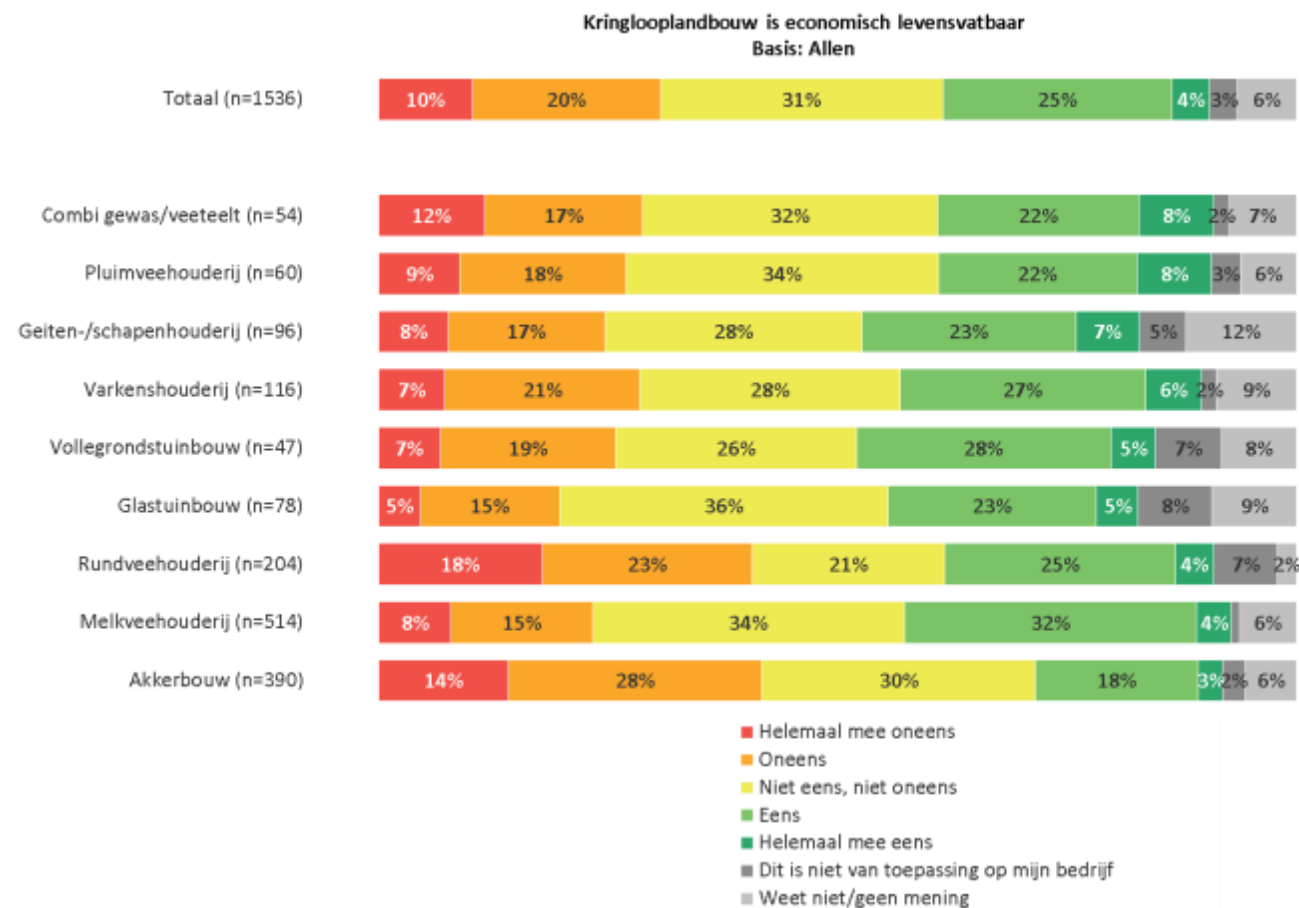
- Bijna de helft (46%) vindt dat kringlooplandbouw de eigen bedrijfsvoering duurzamer maakt.
- Ondernemers uit de *glastuinbouw* vinden vaker (70%) dat kringlooplandbouw de eigen bedrijfsvoering duurzamer maakt, *akkerbouwers* (33%) en rundveehouders (36%) juist minder vaak.

Kringlooplandbouw | economisch levensvatbaar

Meningen over economische levensvatbaarheid kringlooplandbouw sterk verdeeld

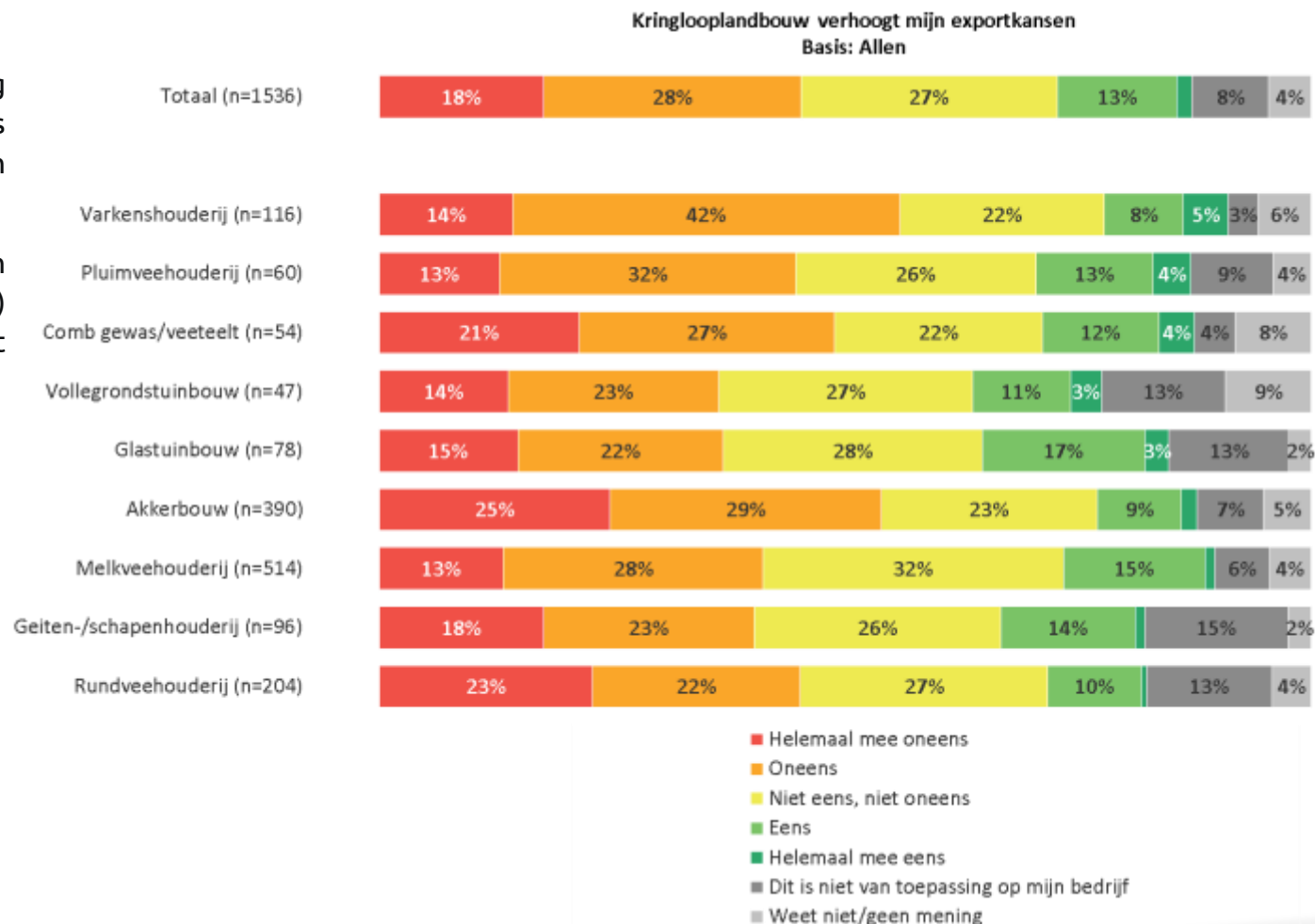
- De meningen zijn sterk verdeeld over de vraag of kringlooplandbouw economisch levensvatbaar is. Iets meer dan een kwart (29%) van de agrarisch ondernemers beantwoordt de vraag bevestigend, een bijna even grote groep (31%) denkt van niet.
- Grote verschillen tussen de ondernemers uit de verschillende sectoren zijn er nauwelijks. Alleen ondernemers uit de *akkerbouw* vinden kringlooplandbouw duidelijk minder vaak levensvatbaar (maar 20% vindt van wel).

Kringlooplandbouw | exportkansen

Bijna de helft denkt dat kringlooplandbouw exportkansen niet vergroot

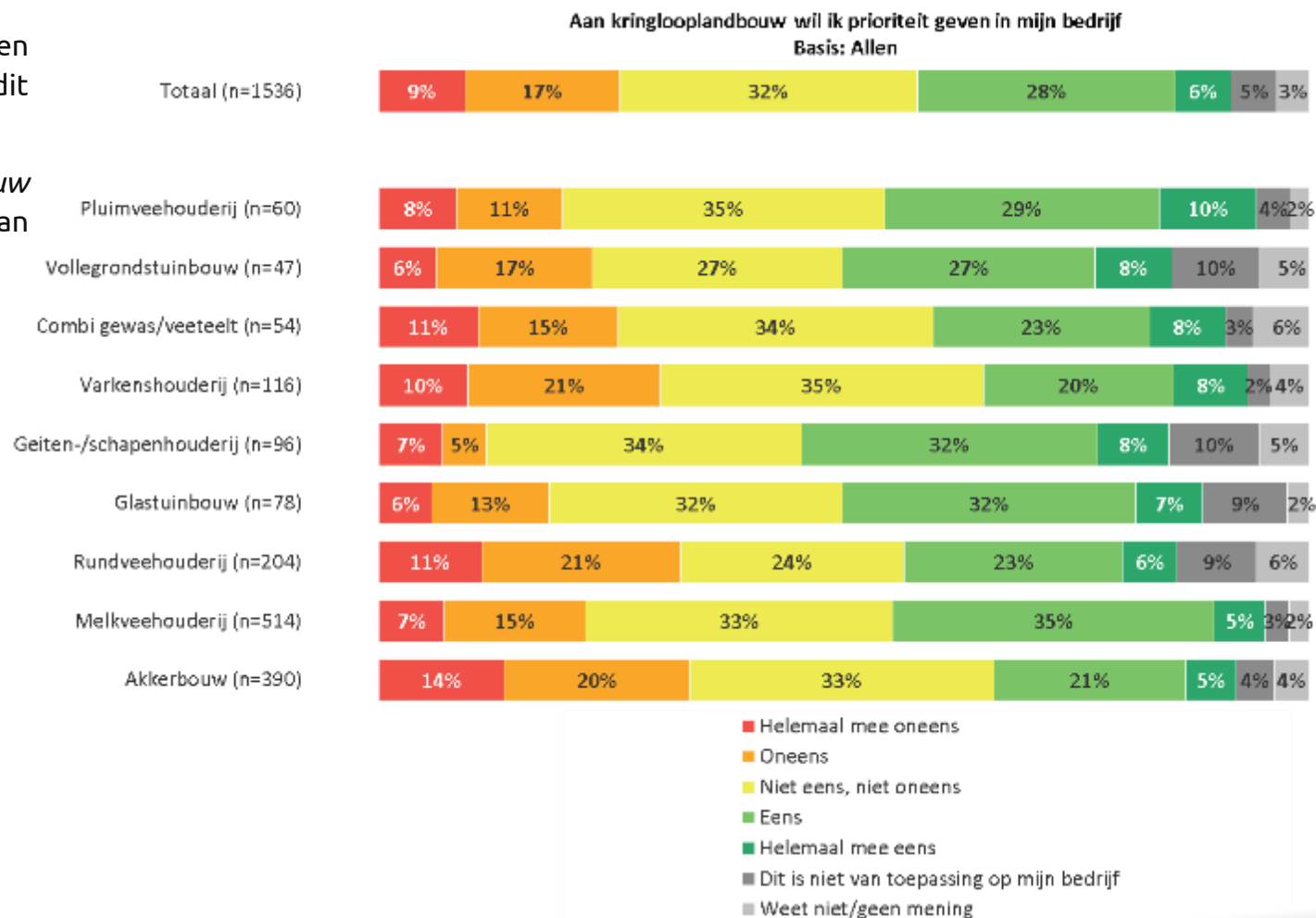
- Een minderheid van de agrarisch ondernemers (14%) is van mening dat kringlooplandbouw de eigen exportkansen verhoogt. Iets minder dan de helft (46%) veronderstelt dat er geen sprake is van een positief effect.
- Dit beeld is voor de meeste sectoren min of meer hetzelfde. Alleen ondernemers uit de *varkenshouderij* (56%) en *akkerbouw* (54%) denken vaker dat kringlooplandbouw hun exportkansen niet vergroot.

Kringlooplandbouw | prioriteit

Een derde wil prioriteit geven aan kringlooplandbouw

- Een derde van de agrarisch ondernemers (34%) wil prioriteit geven aan kringlooplandbouw in het eigen bedrijf. Een kwart (26%) wil dit niet.
- Geiten-/schapenhouders* (40%) en ondernemers uit de *glastuinbouw* (39%) geven iets vaker aan prioriteit te willen geven aan kringlooplandbouw in het eigen bedrijf.

Kringlooplandbouw | koploper

Twee op de tien ambiëren een koplopersrol in kringlooplandbouw

- Twee op de tien agrarisch ondernemers (19%) hebben de ambitie om koploper in kringlooplandbouw te worden. Bij een grotere groep (41%) bestaat deze ambitie niet.
- Dit beeld is min of meer hetzelfde in alle sectoren.

Totaal (n=1536)

Pluimveehouderij (n=60)

Rundveehouderij (n=204)

Glastuinbouw (n=78)

Geiten-/schapenhouderij (n=96)

Combi gewas/veeteelt (n=54)

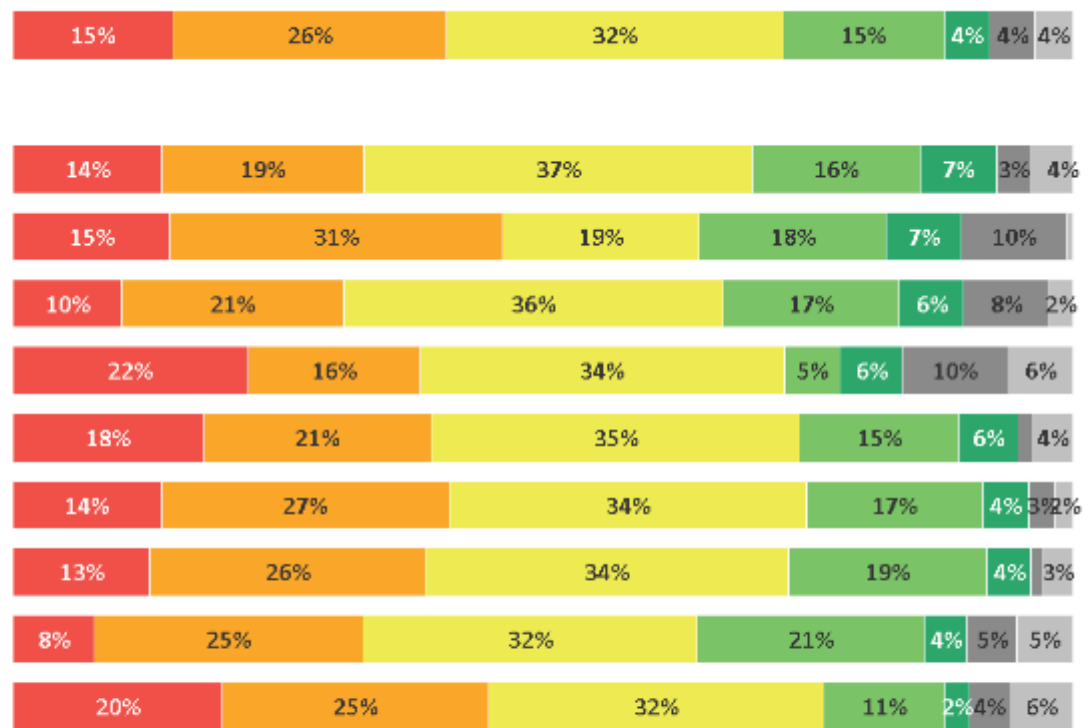
Varkenshouderij (n=116)

Melkveehouderij (n=514)

Vollegrondstuinbouw (n=47)

Akkerbouw (n=390)

In kringlooplandbouw wil ik koploper worden
Basis: Allen

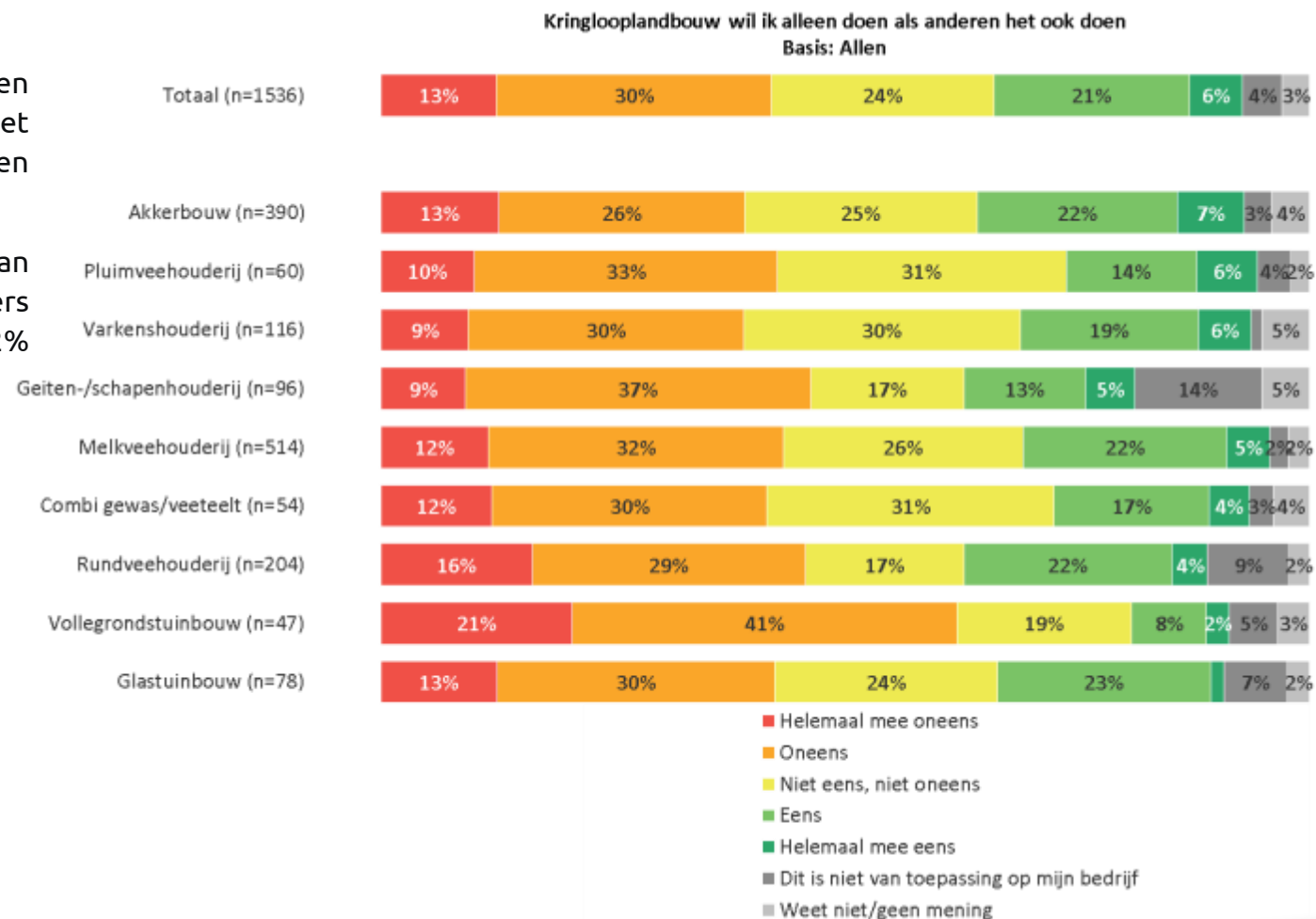

- Helemaal mee oneens
- Oneens
- Niet eens, niet oneens
- Eens
- Helemaal mee eens
- Dit is niet van toepassing op mijn bedrijf
- Weet niet/geen mening

Kringlooplandbouw | alleen als anderen het ook doen

Een kwart doet mee, als andere agrarisch ondernemers ook aan kringlooplandbouw doen

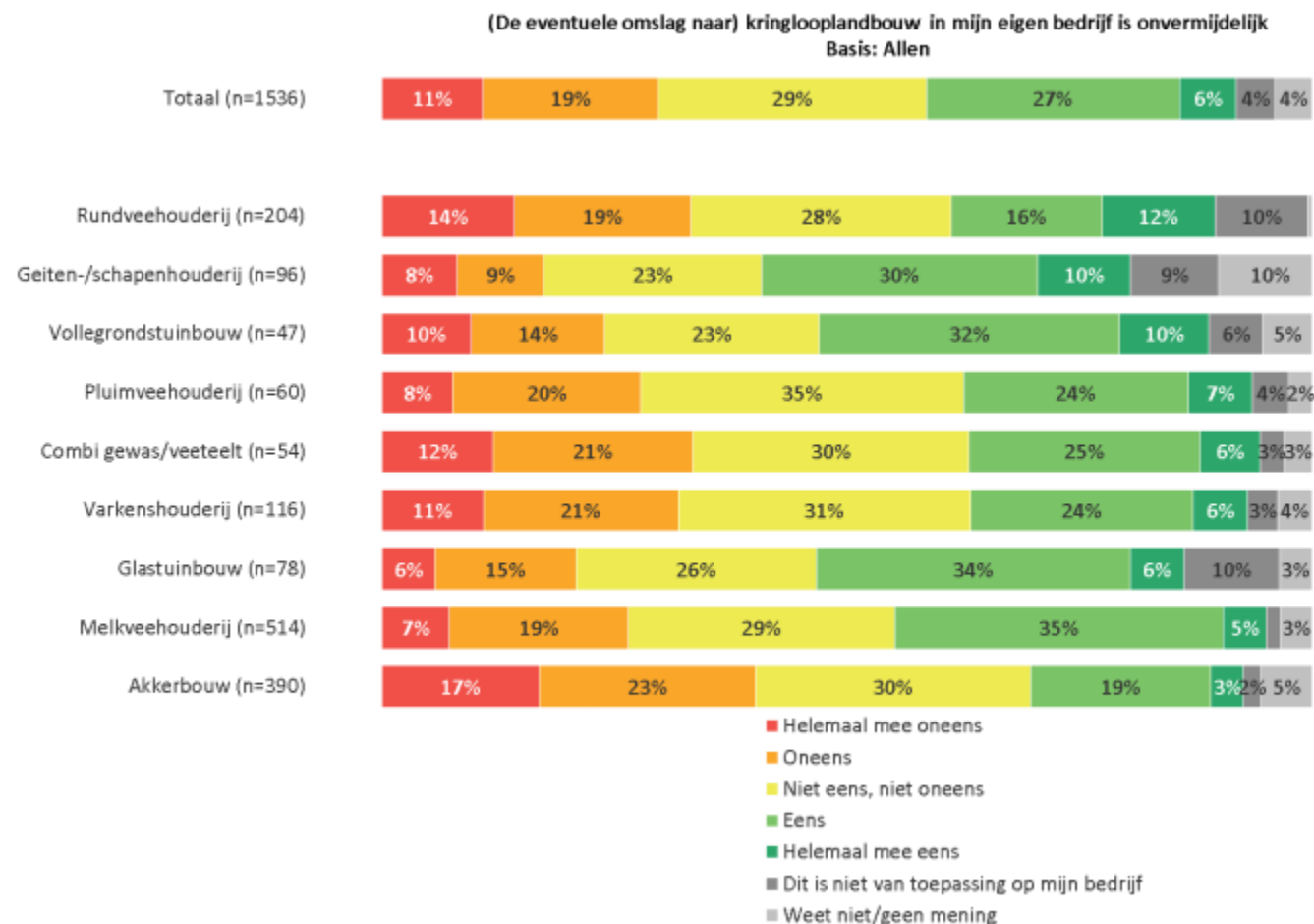
- Een kwart (27%) van de agrarisch ondernemers willen alleen kringlooplandbouw bedrijven als anderen het ook doen. Voor het grootste deel van de agrarisch ondernemers (43%) is dit geen voorwaarde.
- Vooral de *vollegrondstuinbouwers* voelen zich niet geroepen om aan kringlooplandbouw te doen omdat collega-agrarisch ondernemers dat ook doen. Slechts 11% laat zich daardoor verleiden en 62% niet.

Kringlooplandbouw | onvermijdelijk

Meningen sterk verdeeld of kringlooplandbouw in eigen bedrijf onvermijdelijk is

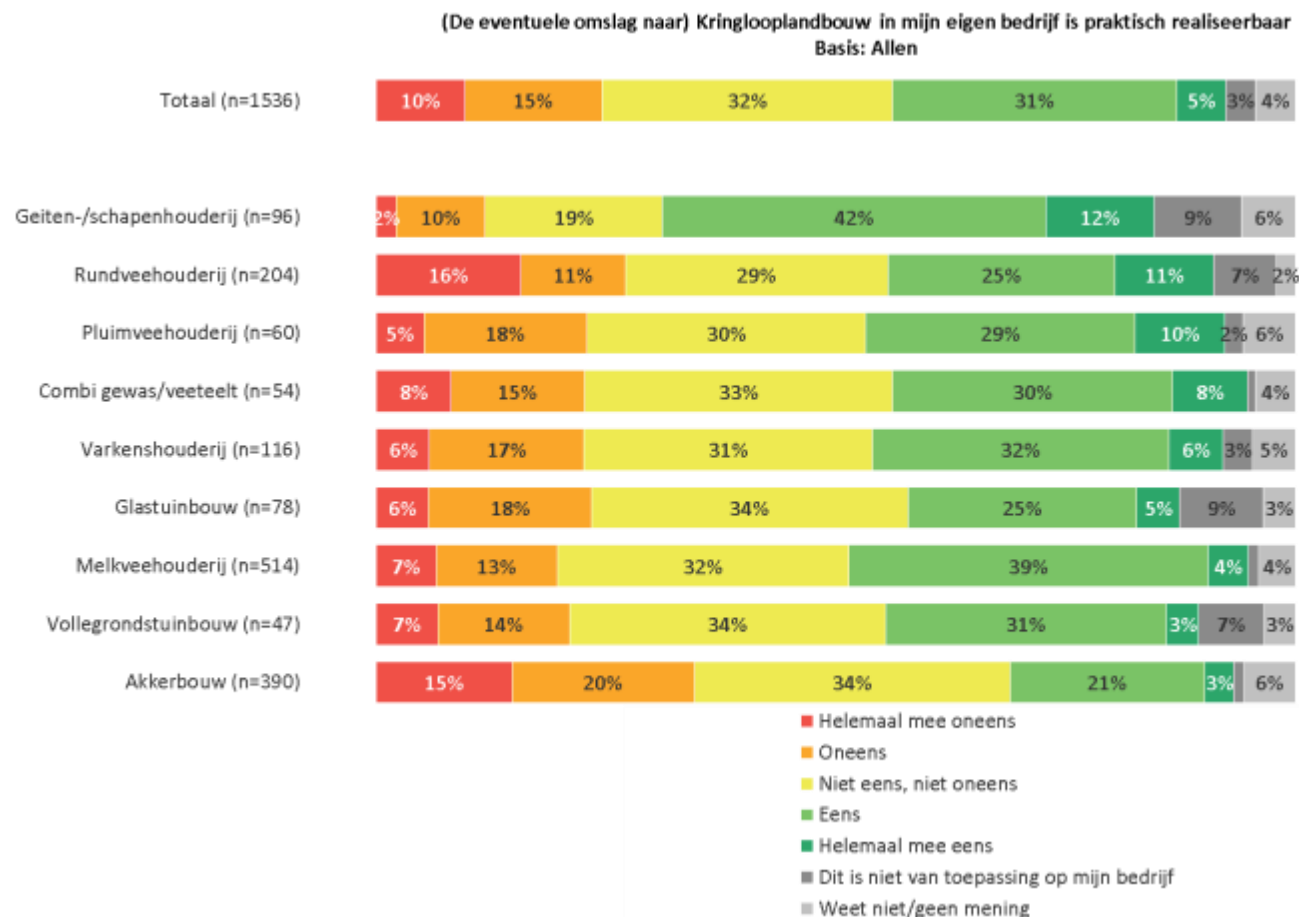
- Een derde (33%) vindt een eventuele omslag naar kringlooplandbouw in het eigen bedrijf onvermijdelijk. Een ongeveer even zo grote groep (30%) vindt van niet.
- Ondernemers uit de *akkerbouw* zijn duidelijk minder sterk overtuigd van de onvermijdelijkheid van kringlooplandbouw in het eigen bedrijf: 40% denkt dat dit niet per se gaat gebeuren.

Kringlooplandbouw | praktisch realiseerbaar

Een derde beschouwt kringlooplandbouw als praktisch realiseerbaar

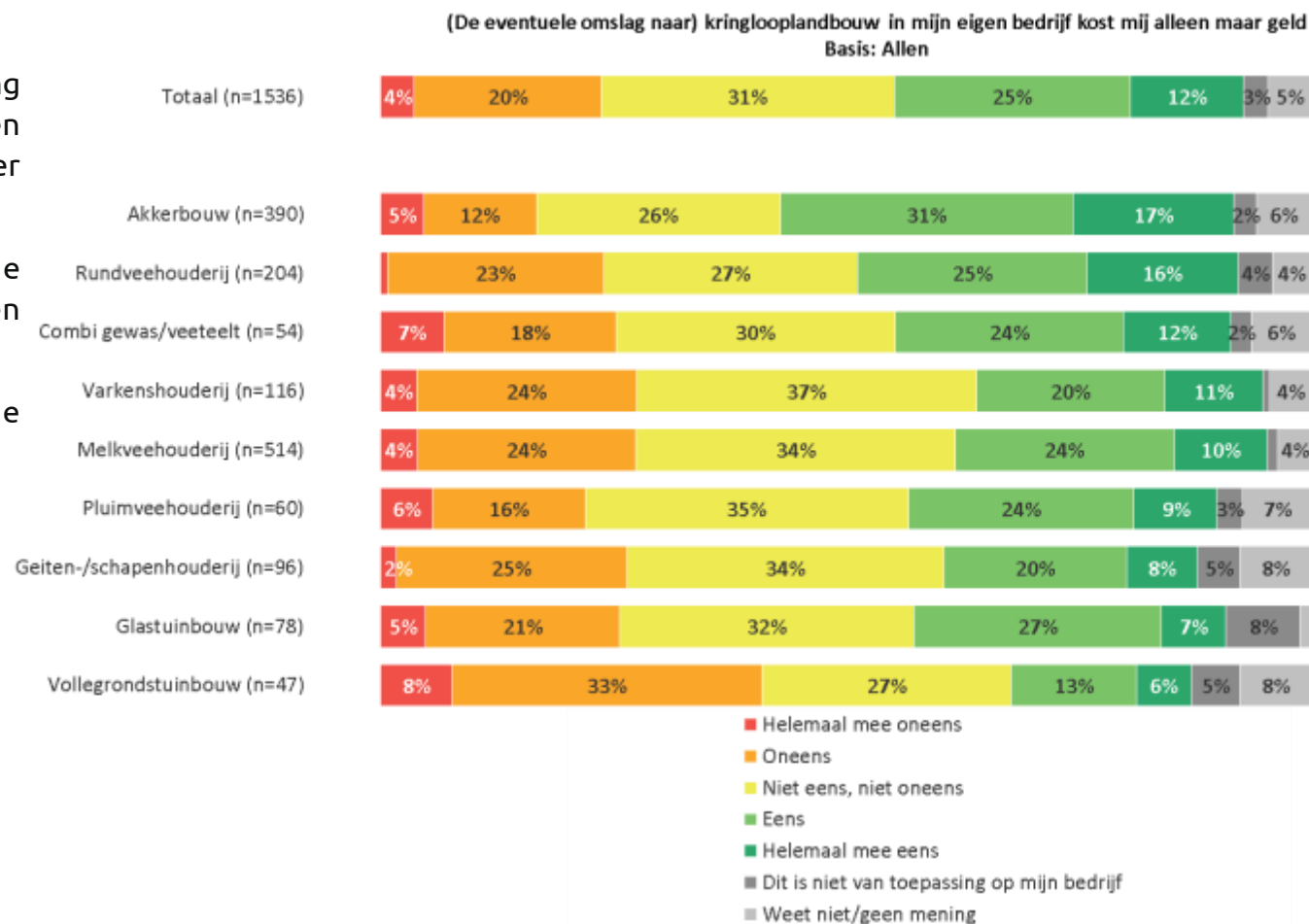
- Een derde van de agrarisch ondernemers (36%) vindt dat een eventuele omslag naar kringlooplandbouw in het eigen bedrijf praktisch realiseerbaar is. Een kwart (25%) vindt van niet.
- Met name de *geiten-/schapenhouders* (53%) zijn van mening dat kringlooplandbouw praktisch realiseerbaar is in het eigen bedrijf.
- Ondernemers uit de sector *akkerbouw* zien de meeste drempels: 24% vindt het realiseerbaar, 35% niet.

Kringlooplandbouw | kosten

Ruim een derde ziet kringlooplandbouw louter als kostenpost

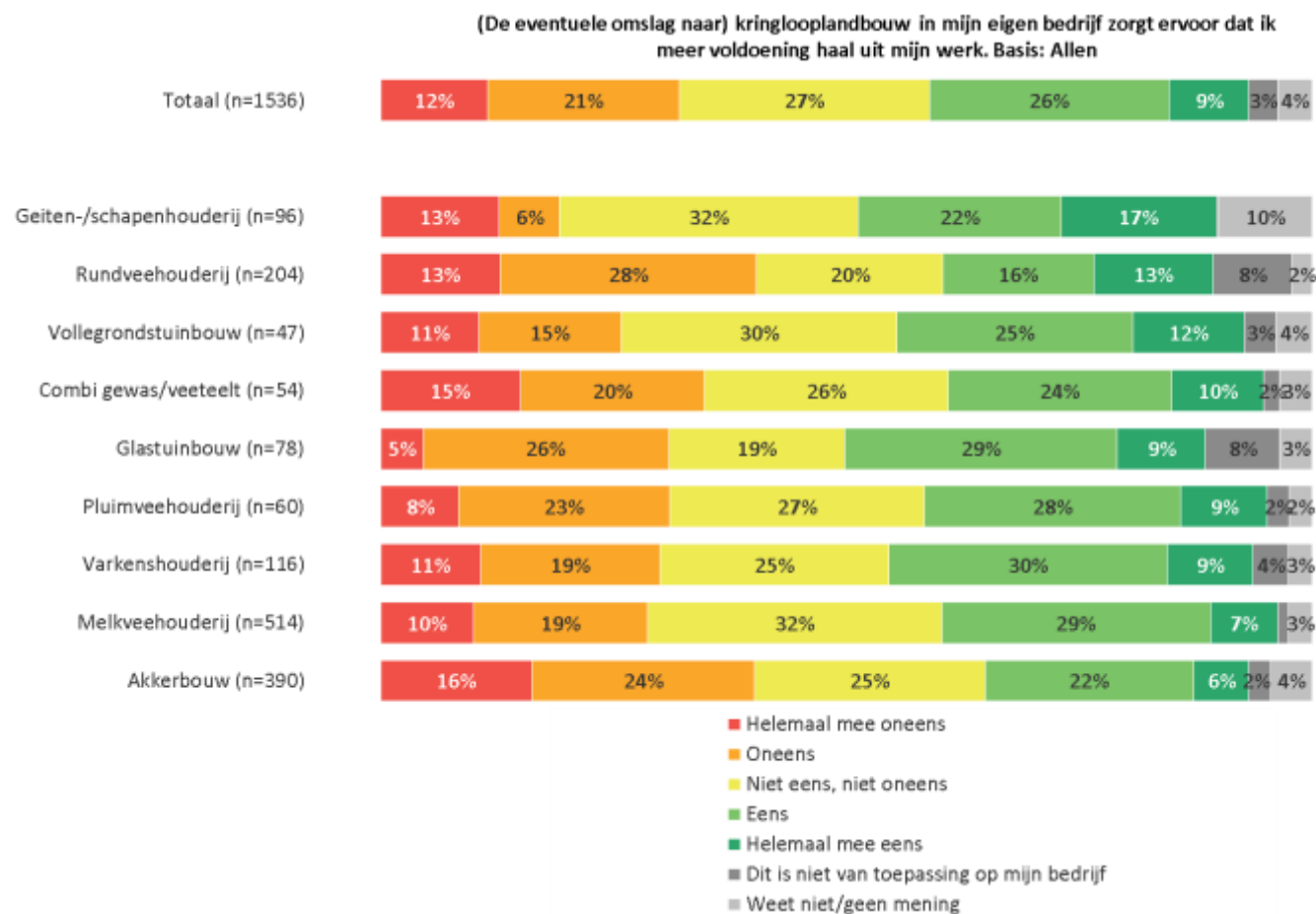
- Ruim een derde (38%) van de agrarisch ondernemers is van mening dat de eventuele omslag naar kringlooplandbouw in het eigen bedrijf alleen maar geld kost. Een kwart (24%) is minder pessimistisch op dit punt.
- Ook met betrekking tot deze stelling onderscheiden de ondernemers uit de sector *akkerbouw* zich. Zij beschouwen kringlooplandbouw vaker (49%) alleen maar als een kostenpost.
- Vollegrondstuinbouwers vinden juist minder vaak (19%) dat de transitie naar kringlooplandbouw alleen maar een kostenpost is.

Kringlooplandbouw | voldoening

Meningen verdeeld of kringlooplandbouw voor meer voldoening zorgt

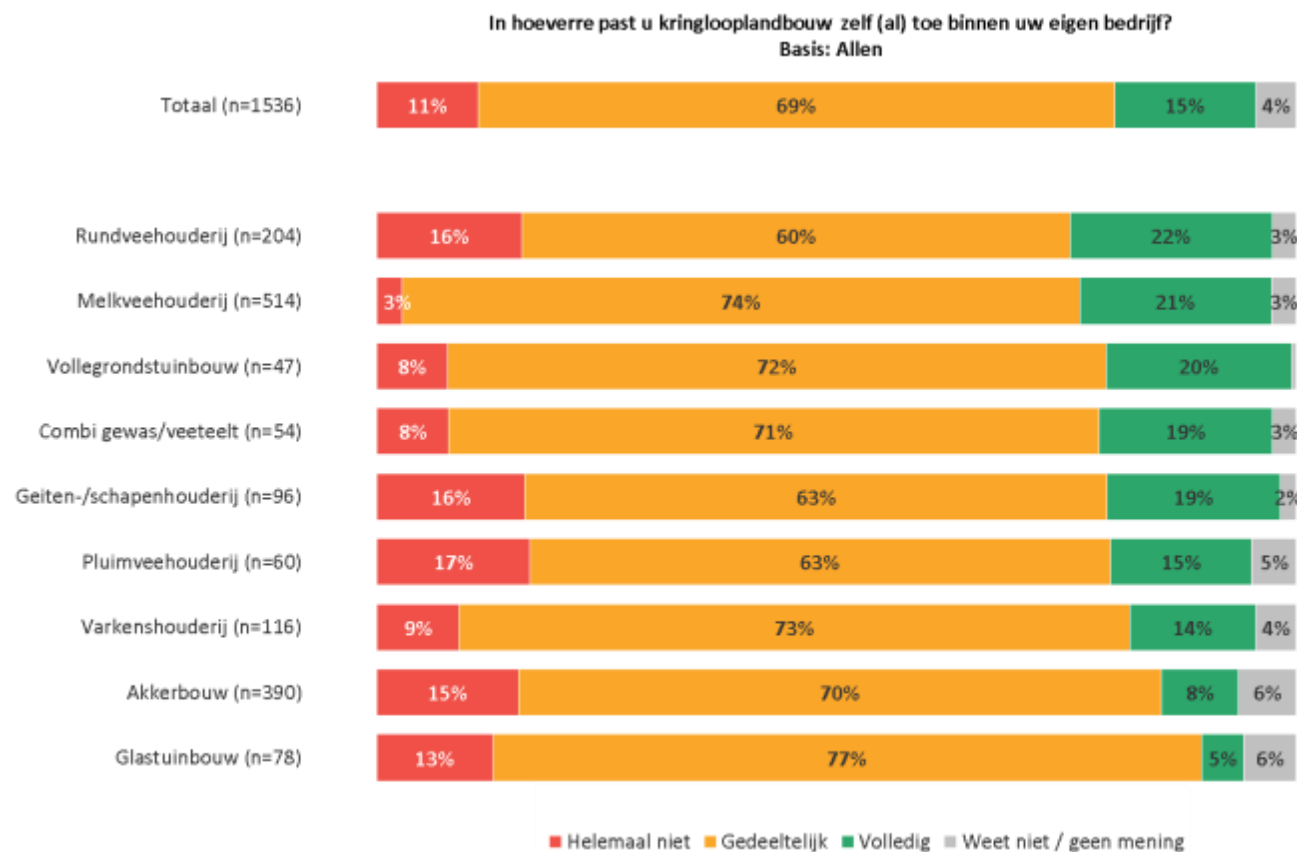
- Een derde (34%) van de ondernemers geeft aan dat kringlooplandbouw ervoor zorgt dat ze meer voldoening uit hun werk halen. Eveneens een derde (32%) vindt van niet.
- De verschillen tussen de ondernemers uit de verschillende agrarische sectoren zijn beperkt. *Rundveehouders* (41%) zijn wel iets vaker van mening dat kringlooplandbouw niet meer voldoening oplevert, evenals *akkerbouwers* (40%).

Kringlooplandbouw | toepassing

Tweederde geeft aan kringlooplandbouw zelf (deels) toe te passen

- Tweederde van de agrarisch ondernemers (69%) geeft aan kringlooplandbouw zelf (al) gedeeltelijk toe te passen binnen het eigen bedrijf. Voorsnog past een minderheid (15%) deze vorm van duurzame landbouw al volledig toe. In totaal zegt 85% het deels of volledig toe te passen.
- De *melkveehouders* geven het vaakst aan gebruik te maken van kringlooplandbouw: 95% past het reeds gedeeltelijk danwel volledig toe. Vooral de sectoren *akkerbouw* (78%) en *pluimveehouderij* (79%) blijven voorsnog wat achter.

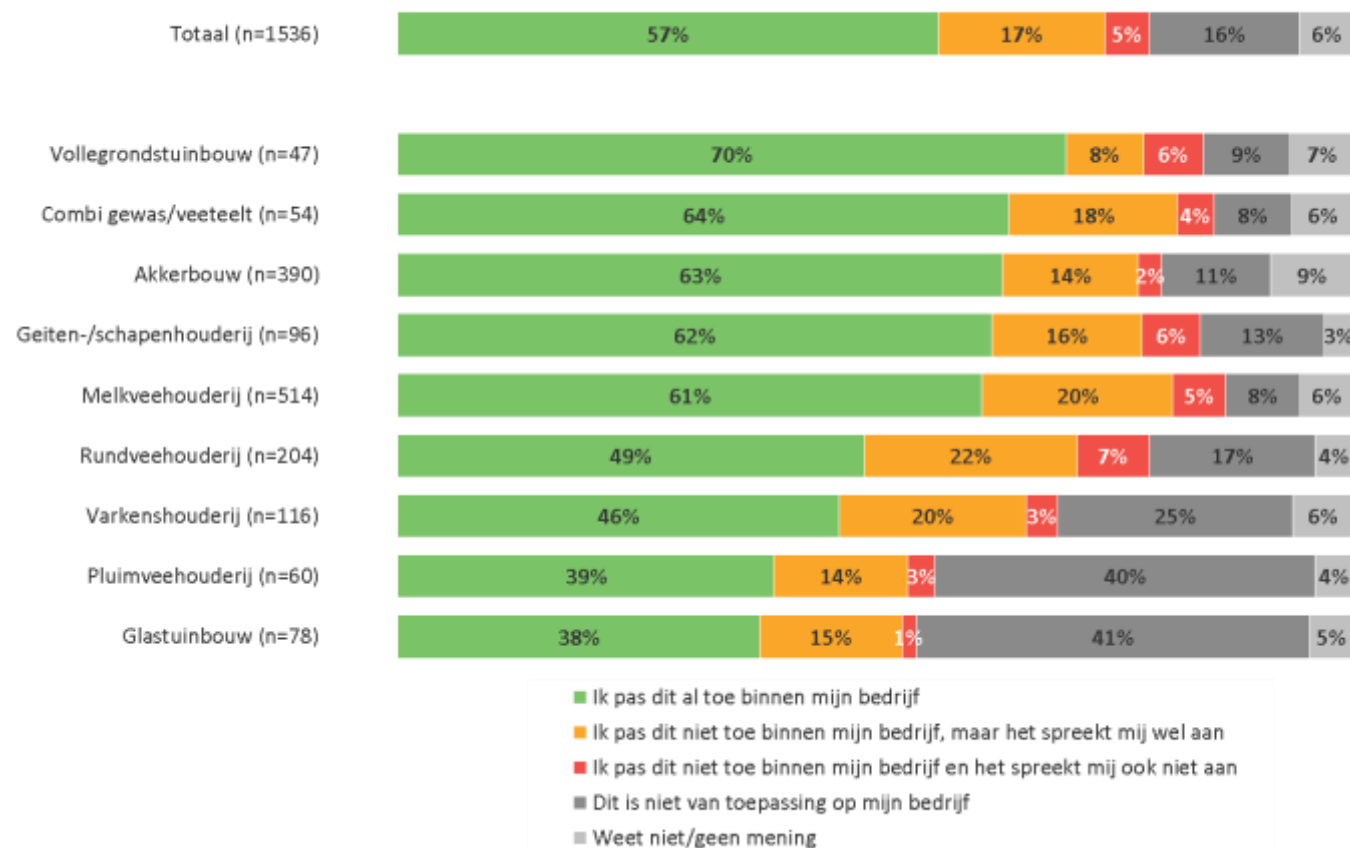

Toepassingen | mineralen

Meer dan de helft geeft mineralen en water terug aan de bodem

- Ruim de helft (57%) van de ondernemers haalt mineralen en water niet alleen uit de bodem halen, maar geeft die daar ook aan terug. Daarnaast geeft 17% aan dit nog niet te doen, maar wel aansprekend te vinden.
- De sector *vollegrondstuinbouw* loopt hierin voorop. 70% van de ondernemers uit deze sector zegt dit aspect van kringlooplandbouw reeds toe te passen.
- *Varkens-, pluimveehouders* en ondernemers uit de sector *glastuinbouw* geven vaker aan dat dit aspect van kringlooplandbouw niet van toepassing is op het eigen bedrijf.

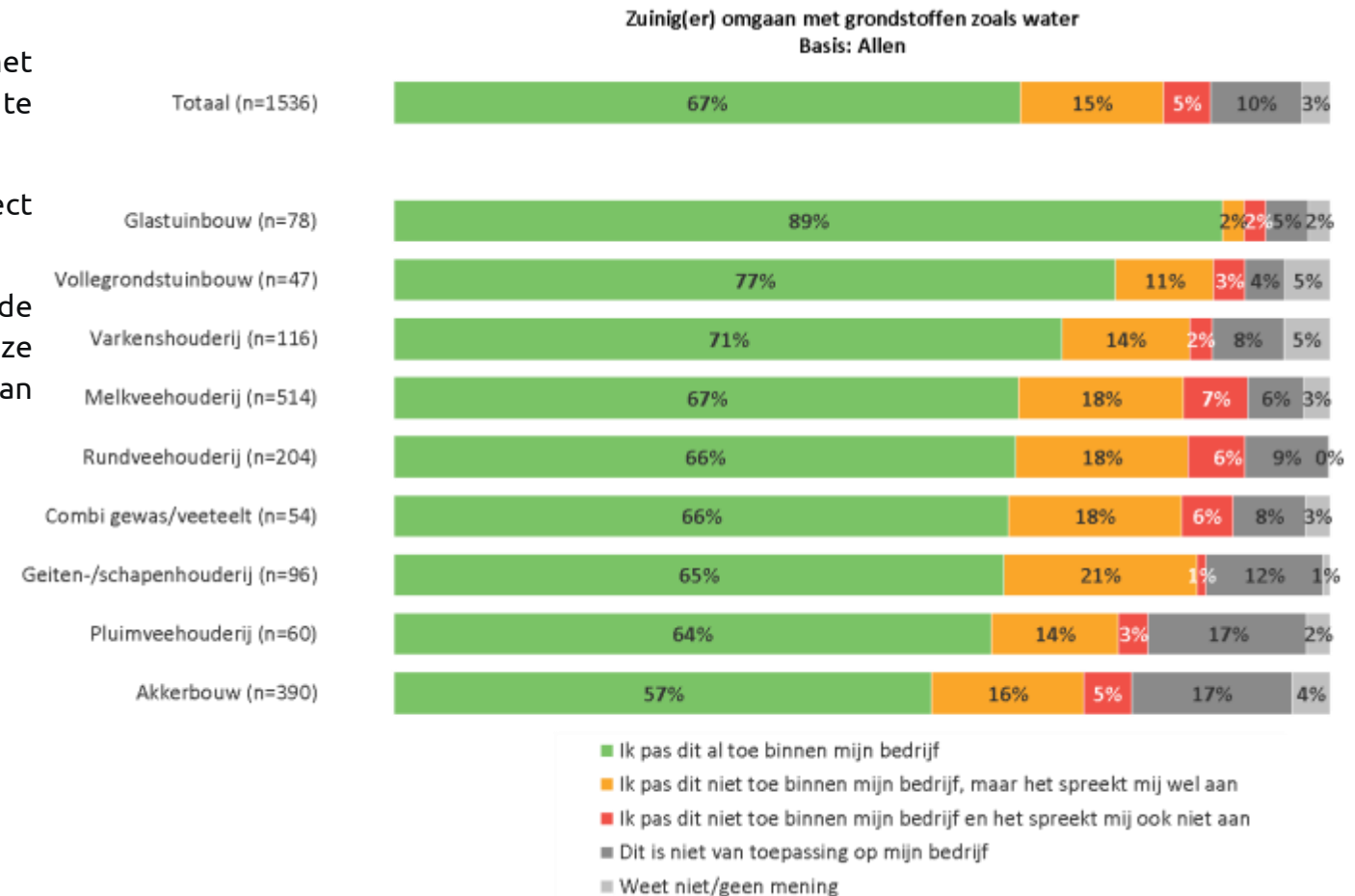
Minderalen (voedingsstoffen) en water worden niet alleen uit de bodem gehaald, maar daar ook (vaker) aan teruggeven. Basis: Allen

Toepassingen | zuinig met grondstoffen

Tweederde gaat zuiniger om met grondstoffen

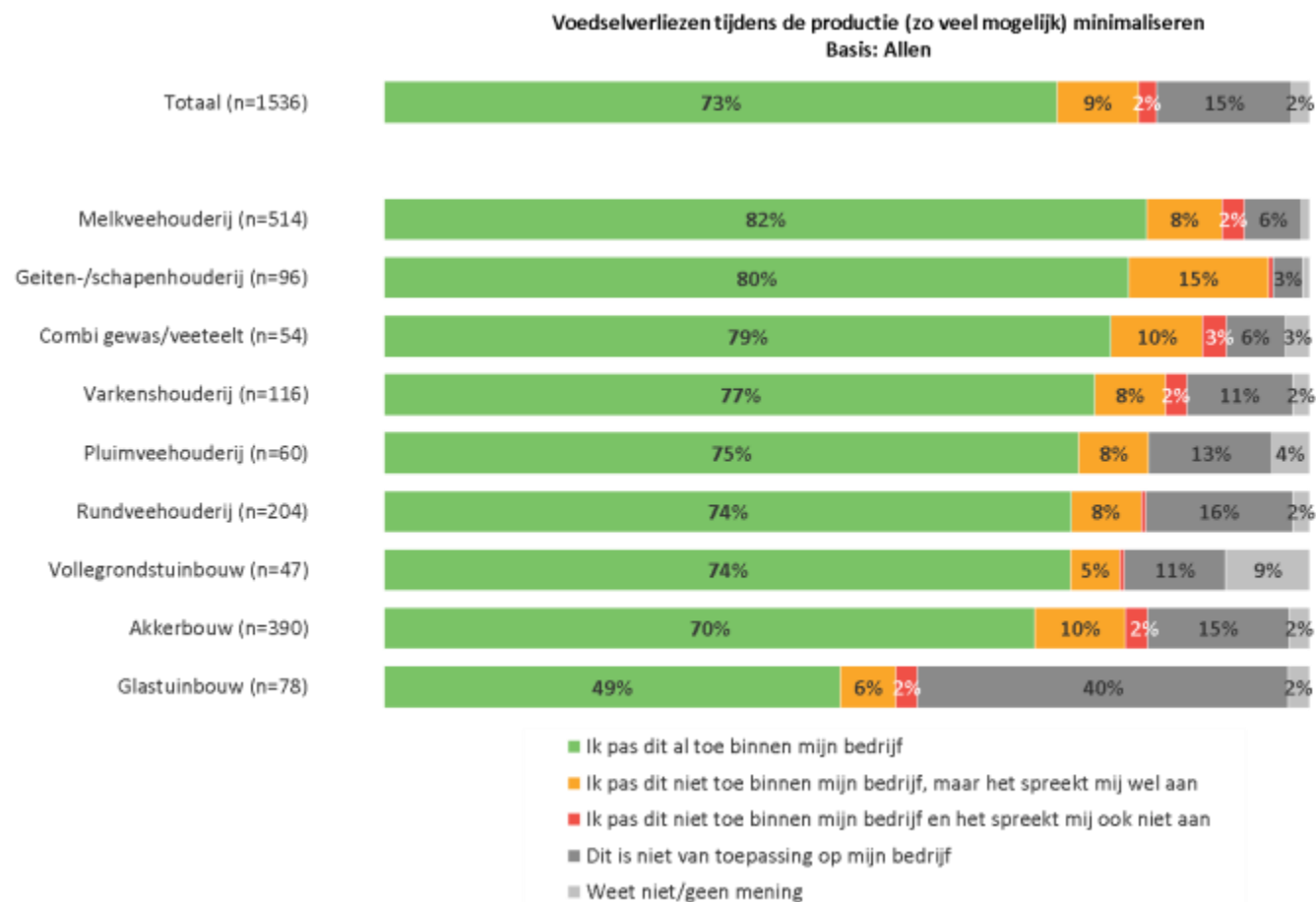
- Tweederde (67%) van de ondernemers gaat al zuiniger om met grondstoffen zoals water. Daarnaast geeft 15% aan dit nog niet te doen, maar wel aansprekend te vinden.
- Vooral ondernemers uit de *glastuinbouw* (89%) passen dit aspect van kringlooplandbouw al toe.
- De sector *akkerbouw* blijft achter. Ruim de helft van de ondernemers uit deze sector (57%) past dit aspect toe. In deze sector wordt verder vaker aangegeven (17%) dat zuiniger omgaan met grondstoffen niet van toepassing is op het eigen bedrijf.

Toepassingen | voedselverliezen minimaliseren

Driekwart probeert voedselverliezen te minimaliseren

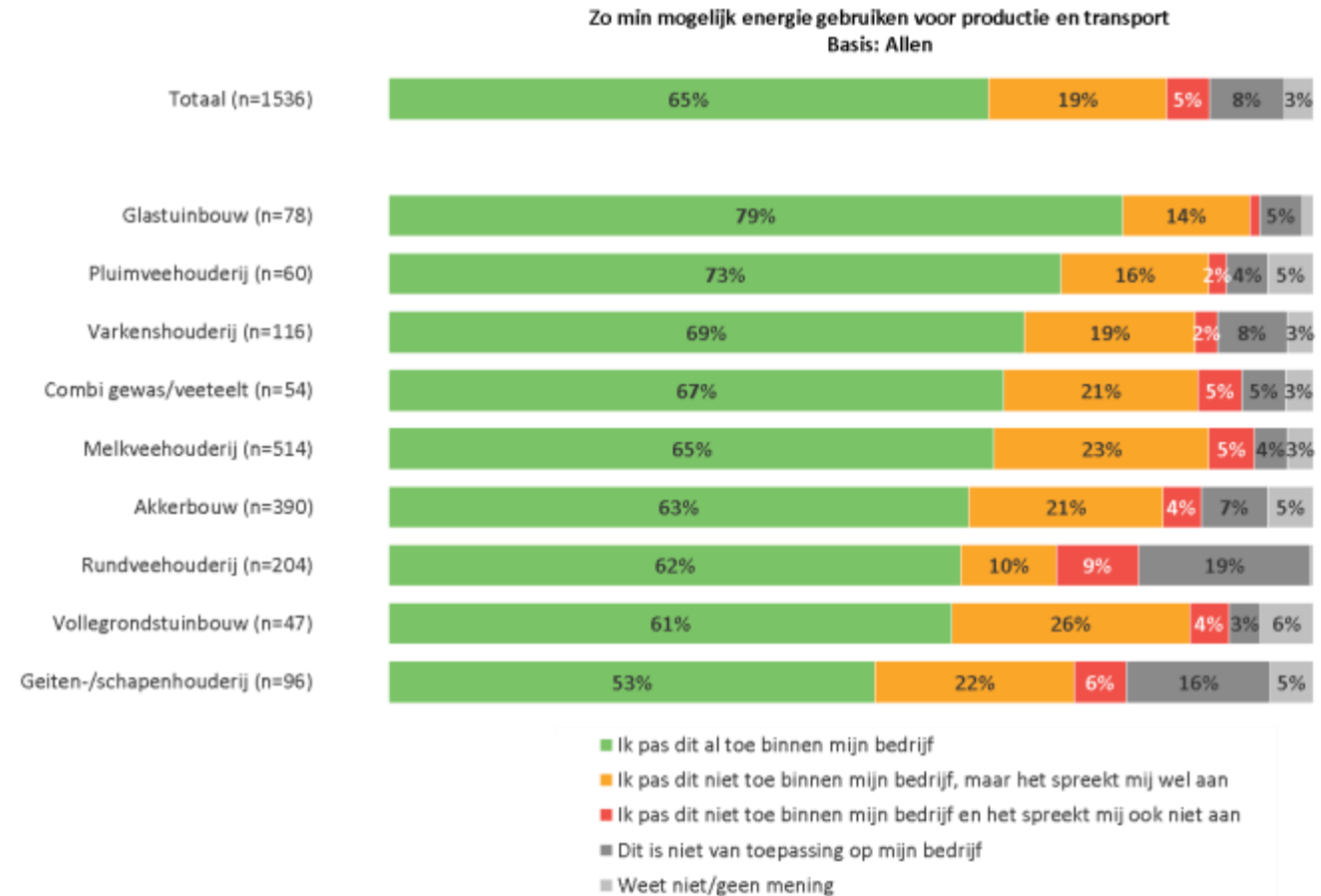
- Driekwart van de ondernemers (73%) probeert voedselverliezen tijdens de productie (zo veel mogelijk) te minimaliseren. Daarnaast geeft 9% aan dit nog niet te doen, maar dit wel aansprekend te vinden.
- *Melkveehouders* onderscheiden zich in positieve zin waar het gaat om het minimaliseren van voedselverliezen tijdens de productie. 82% van de ondernemers uit deze sector zegt dit aspect reeds toe te passen.
- Binnen de sector *glastuinbouw* zegt de helft (49%) van de ondernemers voedselverliezen te minimaliseren. Een groot deel van de ondernemers (40%) uit deze sector geeft aan dat dit aspect niet van toepassing is op het eigen bedrijf.

Toepassingen | energiegebruik beperken

Tweederde gebruikt zo min mogelijk energie voor productie en transport

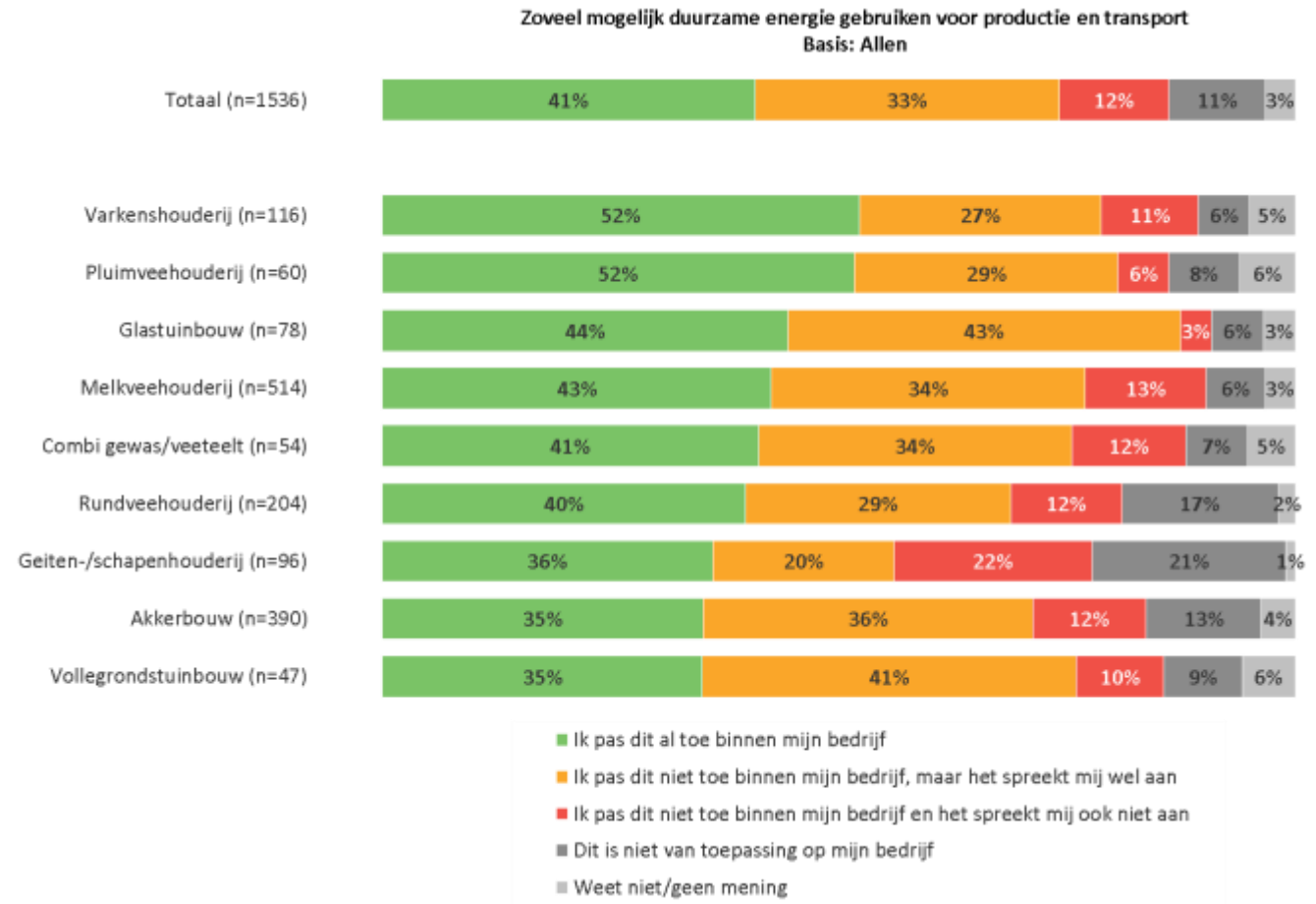
- Tweederde (65%) van de agrarisch ondernemers geeft aan zo min mogelijk energie te gebruiken voor productie en transport. Daarnaast geeft 19% aan dit nog niet te doen, maar dit wel aansprekend te vinden.
- Ondernemers uit de *glastuinbouw* geven het vaakst (79%) aan zo min mogelijk energie te gebruiken voor productie en transport.
- In de geiten- en schapenhouderij (53%) wordt minder op energiegebruik gelet, maar daar wordt het ook relatief vaak (16%) niet van toepassing gevonden.

Toepassingen | duurzame energie

Vier op de tien gebruiken zo veel mogelijk duurzame energie voor productie en transport

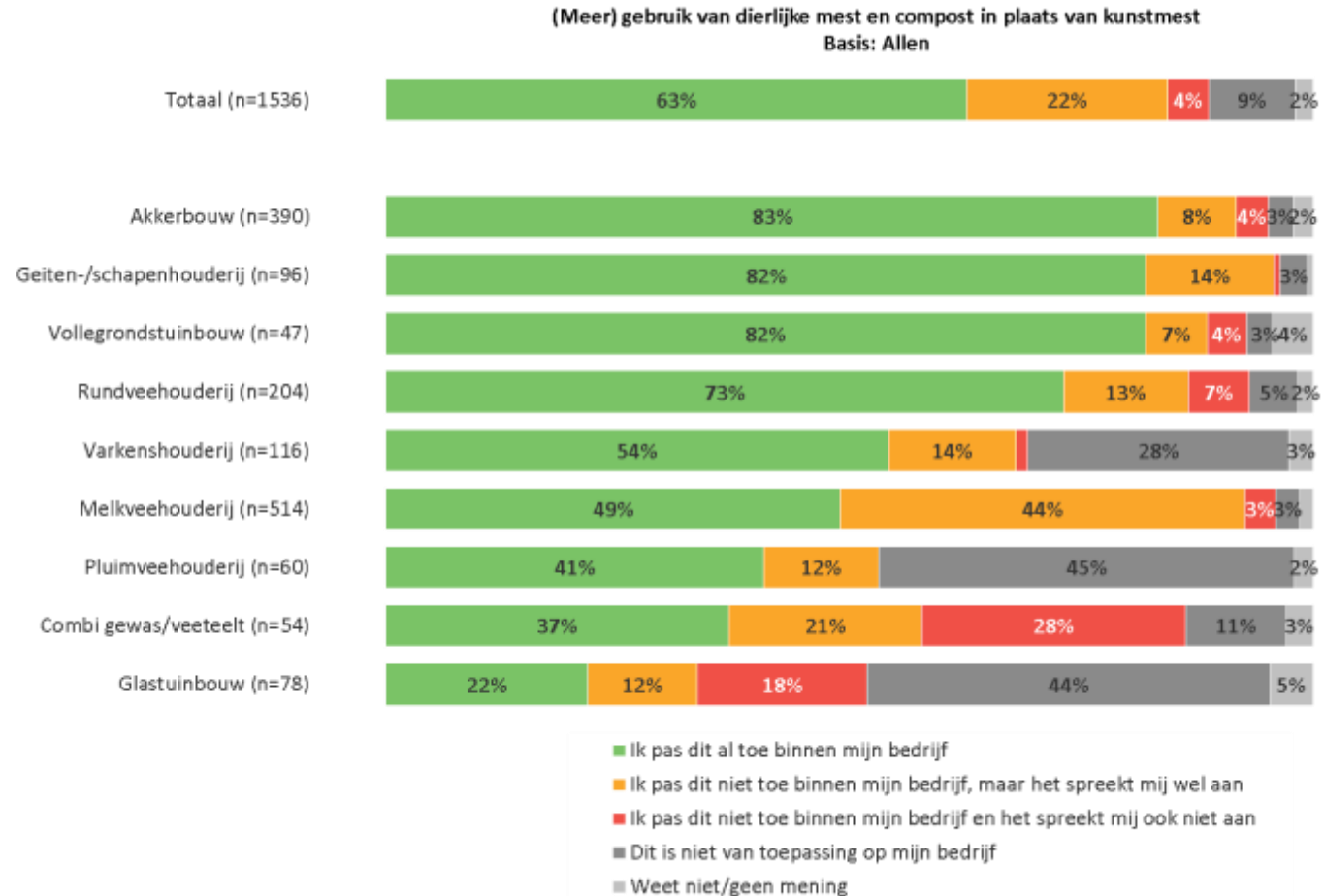
- Vier op de tien agrarisch ondernemers (41%) geven aan zoveel mogelijk duurzame energie te gebruiken voor productie en transport. Daarnaast geeft 33% aan dit nog niet te doen, maar dit wel aansprekend te vinden.
- *Varkenshouders* en *pluimveehouders* geven relatief vaak (52%) aan dit te doen.
- *Akkerbouwers* en *vollegrondstuinbouwers* blijven op dit punt achter. Ongeveer een derde (35%) van de ondernemers uit deze landbouwsectoren gebruikt zo veel mogelijk duurzame energie.
- Opvallend is verder dat *geiten-, schapen- en rundveehouders* vaker aangeven dat duurzame energie voor productie en transport niet voor hun bedrijf van toepassing is.

Toepassingen | dierlijke mest en compost

Tweederde gebruikt dierlijke mest en compost

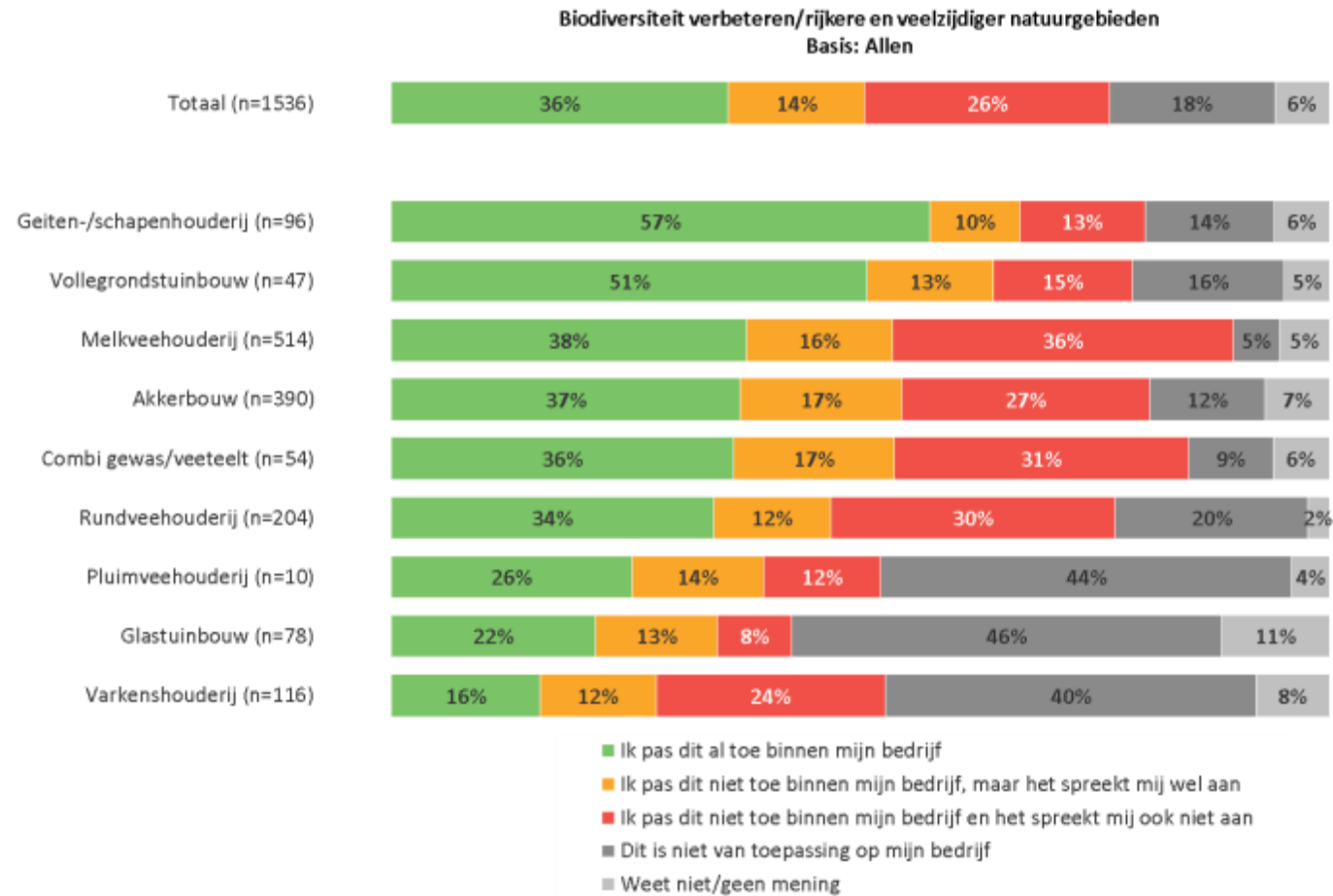
- Bijna tweederde (63%) van de agrarisch ondernemers gebruikt al (meer) dierlijke mest en compost in plaats van kunstmest. Daarnaast geeft 22% aan dit nog niet te doen, maar wel aansprekend te vinden.
- Ook met betrekking tot dit aspect zijn duidelijke verschillen tussen de ondernemers uit de verschillende landbouwsectoren waarneembaar. Ruim driekwart van de ondernemers uit de sectoren *akkerbouw*, *geiten-/schapenhouderij* en *vollegrondstuintuinbouw* zegt (meer) dierlijke mest en compost in plaats van kunstmest te gebruiken.
- In het bijzonder binnen de *glastuinbouw* (22%) in het gebruik van dierlijke mest en compost nog veel minder een goed gebruik. Naast de ondernemers uit de glastuinbouw geven ook de *varkens- en pluimveehouders* vaker dan de ondernemers uit de andere sectoren aan dat het gebruik van dierlijke mest en compost niet van toepassing is op het eigen bedrijf.

Toepassingen | biodiversiteit

Een derde werkt aan betere biodiversiteit

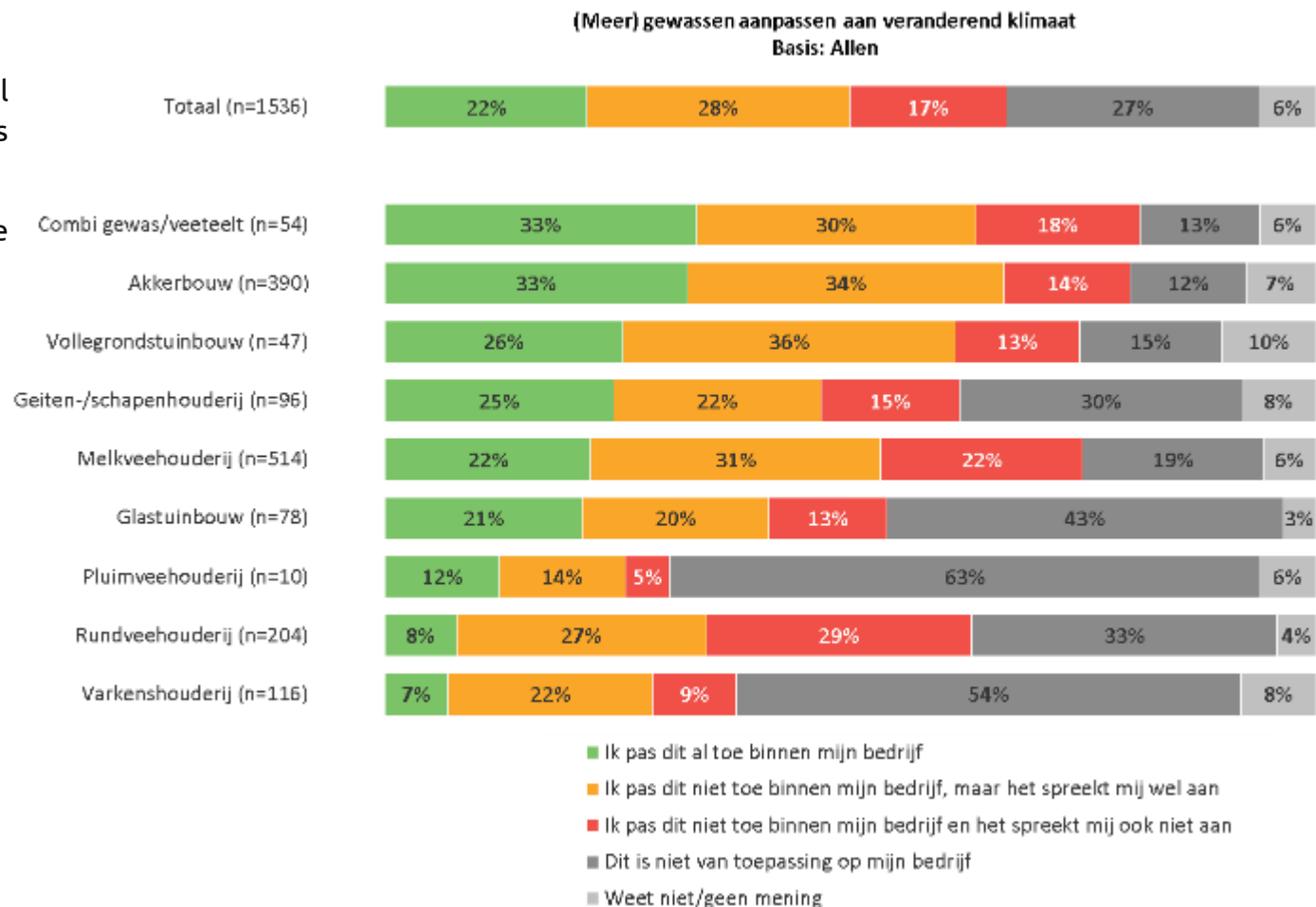
- Een derde (36%) van de agrarisch ondernemers werkt reeds aan het verbeteren van de biodiversiteit en aan het verrijken en veelzijdiger maken van natuurgebieden. Ruim een tiende (14%) spreekt dit aspect van kringlooplandbouw wel aan.
- *Geiten- en schapenhouders* en ondernemers uit de sector *vollegrondstuintbouw* tonen zich de voorlopers op dit vlak. Circa de helft van de ondernemers uit deze beide sectoren past dit al toe.
- *Pluimvee-, varkenshouders* en ondernemers uit de *glastuinbouw* geven vaker aan dat dit aspect van kringlooplandbouw niet van toepassing op hun eigen bedrijf.

Toepassingen | gewassen aanpassen

Twee op de tien passen gewassen aan veranderend klimaat aan

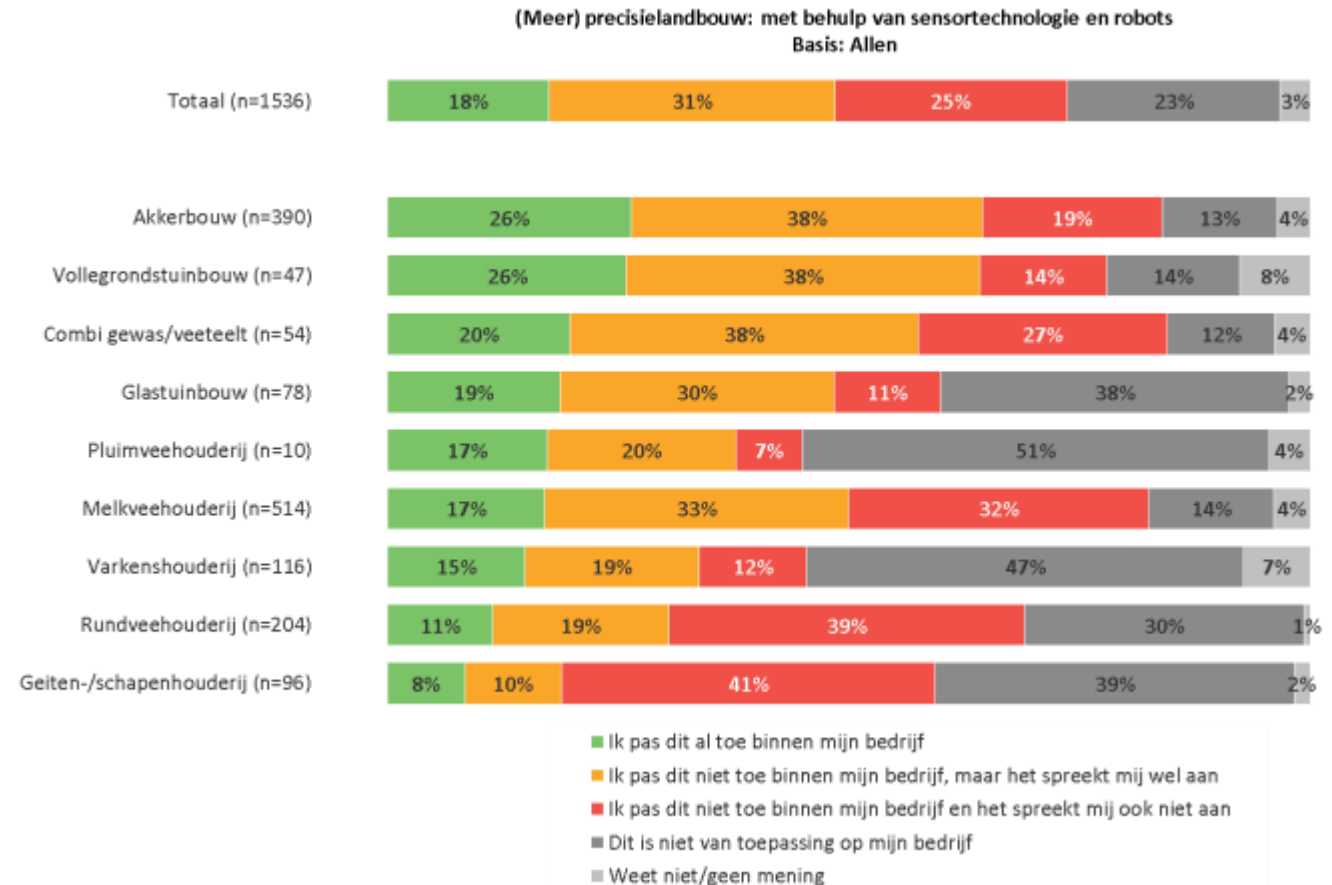
- Twee op de tien (22%) agrarisch ondernemers geven aan al gewassen aan te passen aan het veranderd klimaat, terwijl nog eens een kwart (28%) zegt hier voor open te staan.
- De ondernemers uit de sectoren *combinatie gewas en veeteelt* en de *akkerbouw* passen dit al iets vaker toe.

Toepassingen | precisielandbouw

Precisielandbouw door een vijfde toegepast

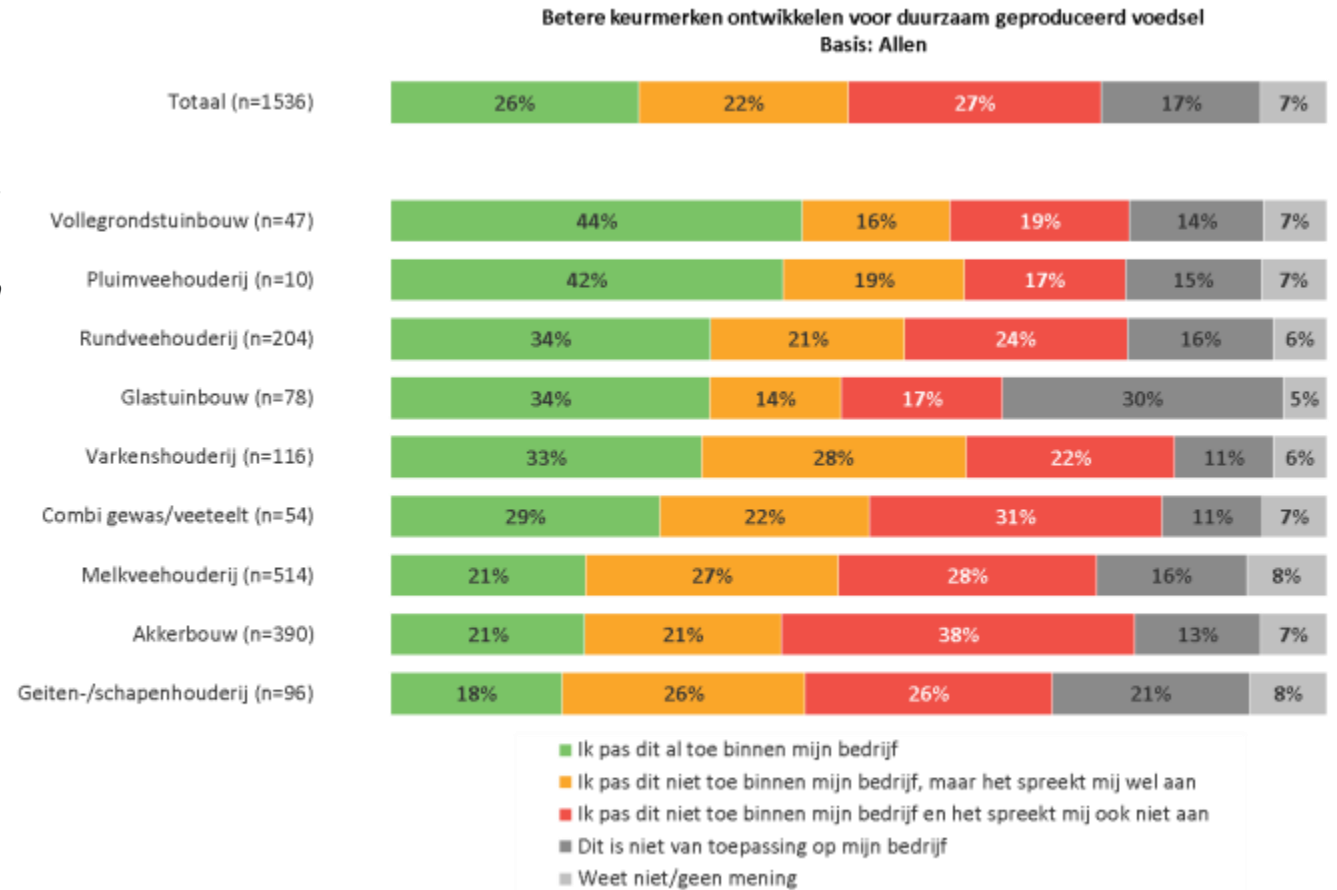
- Een kleine minderheid (18%) van de agrarisch ondernemers past al (meer) precisielandbouw toe met behulp van sensortechnologie en robots. Een derde (31%) is nog niet zo ver, maar geeft wel aan precisielandbouw aansprekend te vinden.
- De ondernemers uit de sector *akkerbouw* en *vollegrondstuinbouw* tonen zich op dit punt het meest vooruitstrevend. Een kwart (26%) past het toe en vier op de tien (38%) vinden het aansprekend.
- De *rundvee*-, *geiten*- en *schapenhouders* zijn het meest terughoudend. Samen met de *pluimveehouders*, *varkenshouders* en *glastuinbouw* zijn deze ondernemers ook vaker van mening dat precisielandbouw niet van toepassing is op het eigen bedrijf.

Toepassingen | keurmerken

Een kwart past ontwikkeling duurzaamheidskeurmerken toe

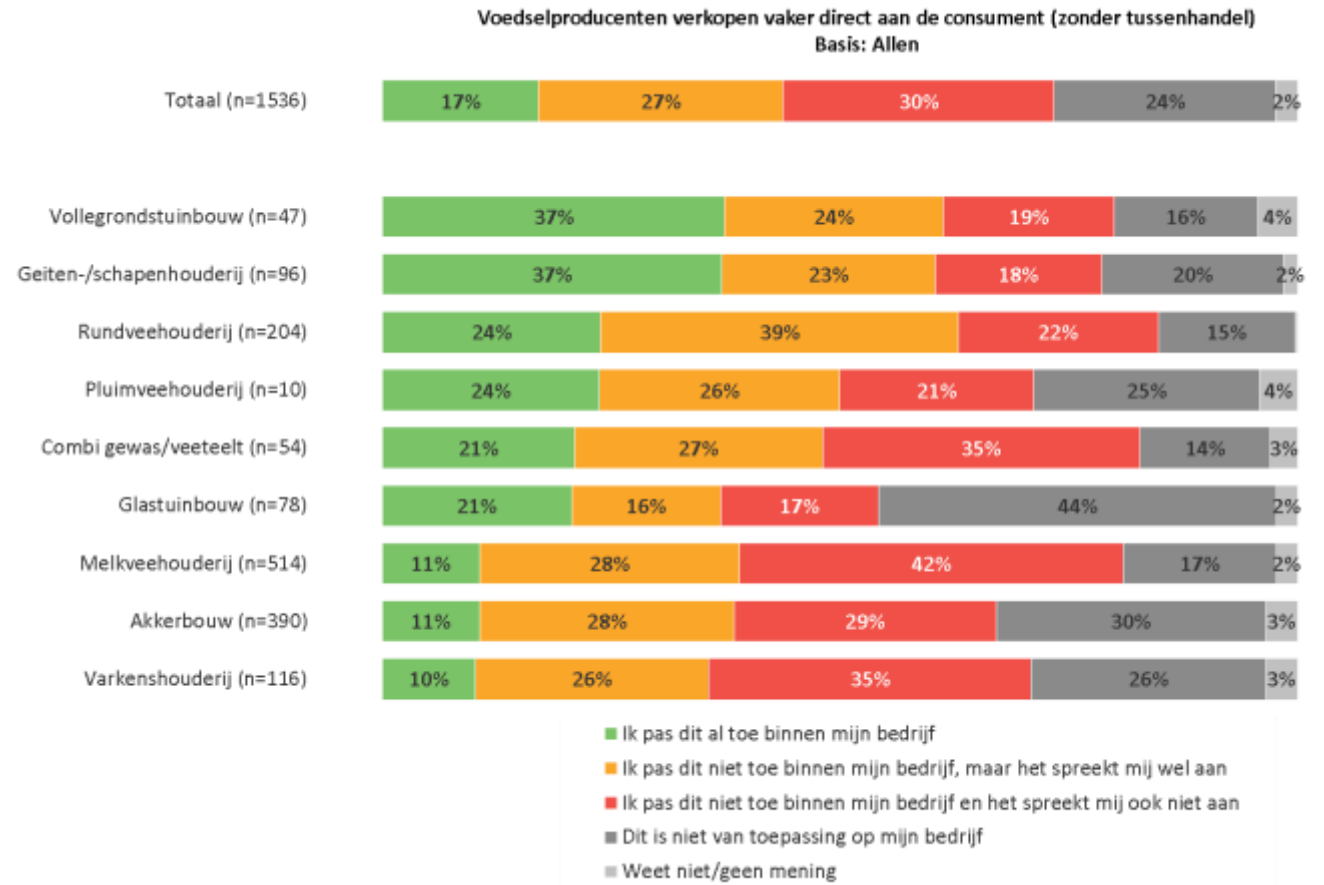
- Een kwart (26%) van de agrarisch ondernemers past de ontwikkeling van betere keurmerken voor duurzaam geproduceerd voedsel toe. Twee op de tien (22%) doen dit nog niet, maar vinden het wel aansprekend.
- Ondernemers uit de sectoren *vollegrondstuinbouw* en *pluimveehouderij* passen het ontwikkelen van betere keurmerken voor duurzaam geproduceerd voedsel toe (ruim 40%).
- In het bijzonder voor de sectoren *melkveehouderij*, *akkerbouw* en *geiten- en schapehouderij* blijven achter op dit punt: circa twee op de tien passen de keurmerken toe.

Toepassingen | direct aan de consument verkopen

Twee op de tien verkopen vaker direct aan de consument

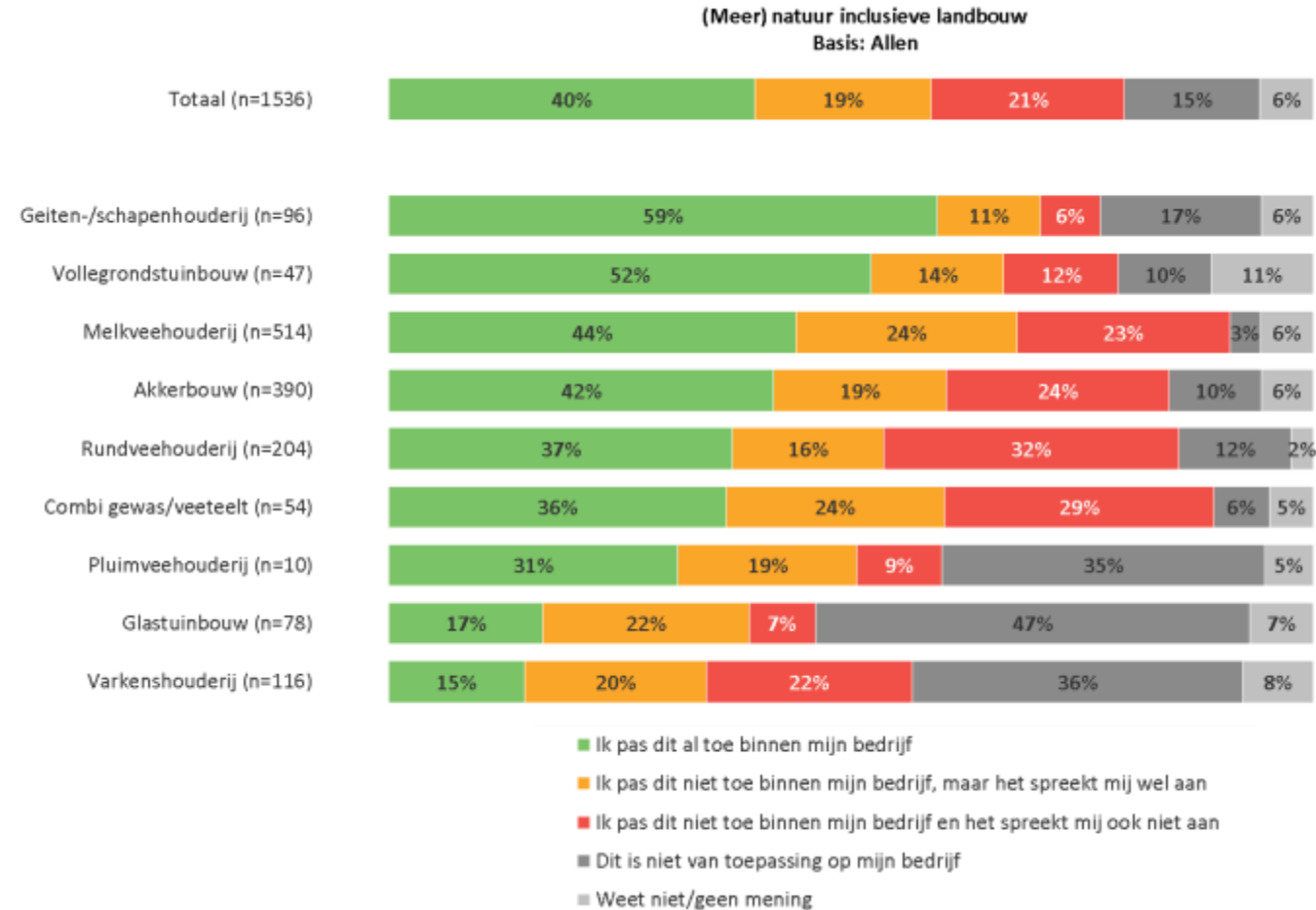
- Bijna twee op de tien ondernemers (17%) verkopen voedselproducenten vaker direct aan de consument, dus zonder tussenhandel. Een kwart geeft aan nog niet direct aan de consument te verkopen, maar staat wel open voor het idee.
- Ondernemers uit de sectoren *vollegrondstuinbouw* en *geiten- en schapehouderij* zijn het meest ver op dit punt. Meer dan een derde (37%) verkoopt vaker direct aan de consument. Binnen de *melkveehouderij*, de *akkerbouw* en *varkenshouderij* gaan de handen nog duidelijk minder op elkaar voor de verkoop zonder tussenhandel (ca. 10% past dit al toe).

Toepassingen | natuurinclusieve landbouw

Vier op de tien passen natuurinclusieve landbouw toe

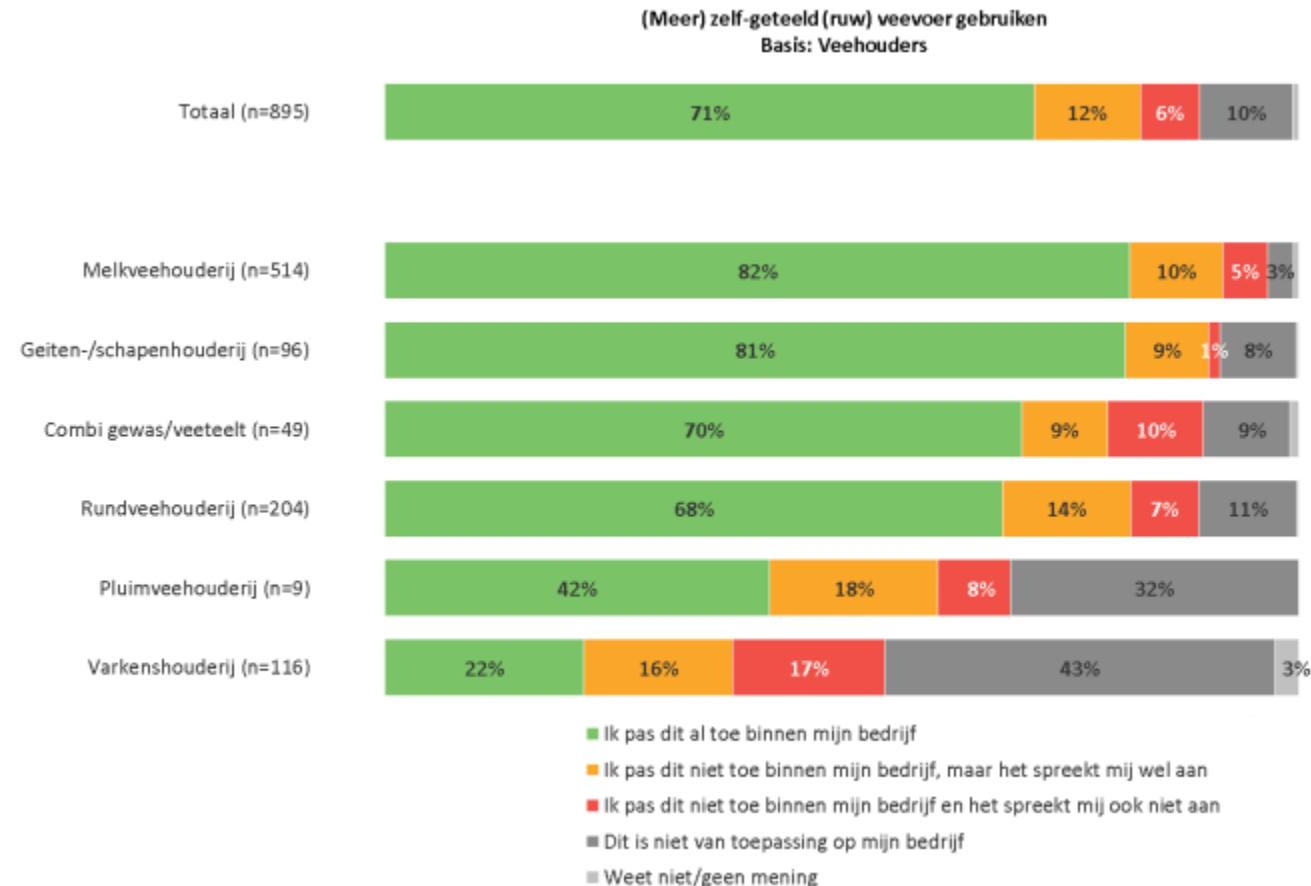
- Vier op de tien (40%) agrarisch ondernemers werken aan meer natuurinclusieve landbouw. Twee op de tien (19%) vinden dit aansprekend.
- Evenals bij het verbeteren van de biodiversiteit onderscheiden de *geiten- en schapenhouders* en de ondernemers uit de sector *vollegrondstuinbouw* zich op dit aspect in positieve zin. Circa de helft van de ondernemers uit deze sectoren past al (meer) natuurinclusieve landbouw toe.
- Eveneens in overeenstemming met het beeld bij het verbeteren van biodiversiteit, sluiten de ondernemers uit de sector *glastuinbouw* en de *varkenshouders* de rij voor wat betreft natuur inclusieve landbouw. Ondernemers uit deze sectoren geven vaker aan, net als pluimveehouders, dat natuurinclusieve landbouw niet van toepassing is op hun bedrijf.

Toepassingen | zelf-geteeld veevoer

Zeven op de tien veehouders gebruiken zelf-geteeld (ruw) veevoer

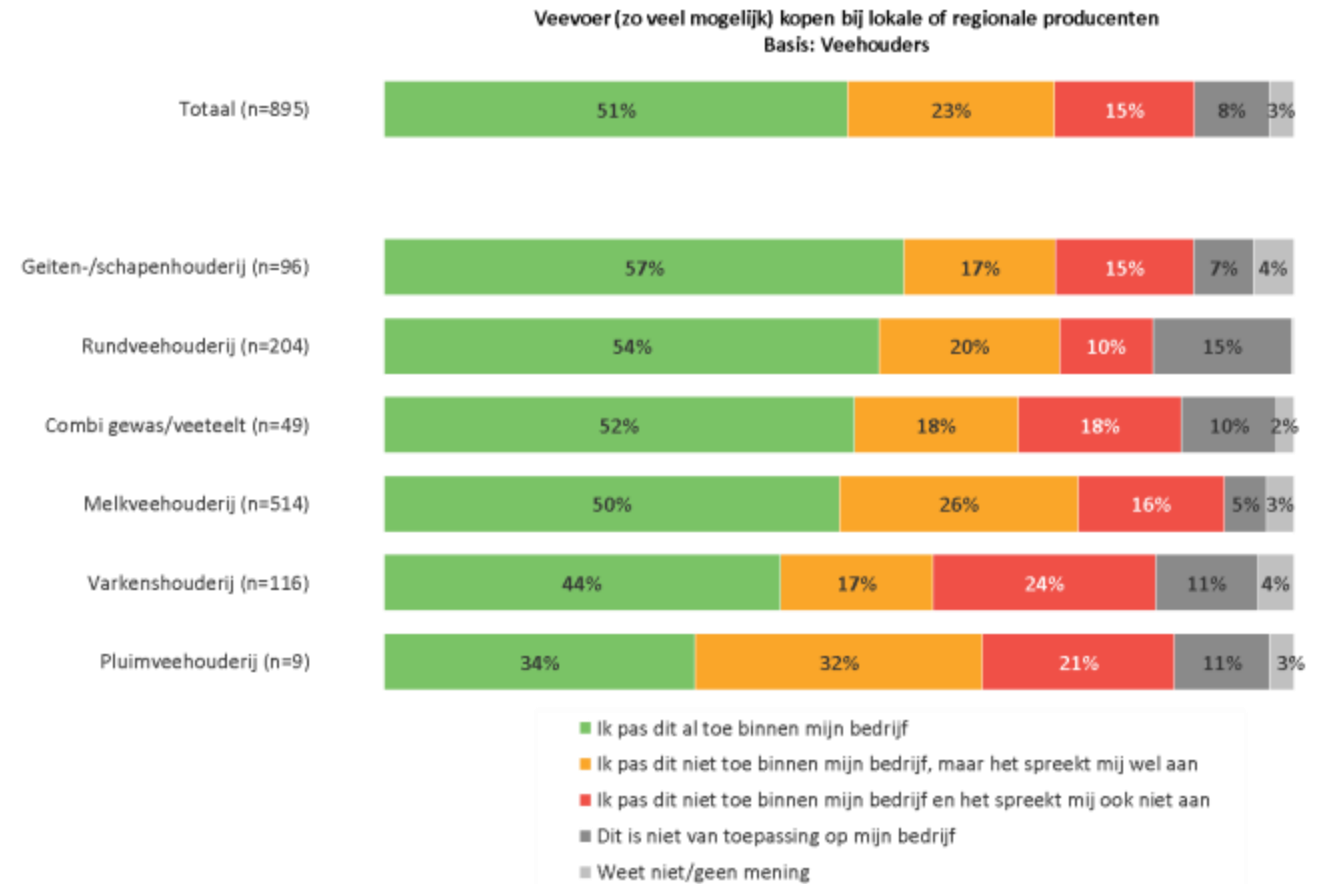
- Zeven op de tien veehouders (71%) gebruiken zelf (meer) zelf-geteeld (ruw) veevoer. Daarnaast geeft 12% aan dit nog niet te doen, maar dit wel aansprekend te vinden.
- Vooral *melkveehouders* en *geiten- en schapenhouders* geven aan (meer) zelf-geteeld (ruw) veevoer te gebruiken.
- Binnen de sectoren *pluimveehouderij* en *varkenshouderij* is dit vooralsnog veel minder vaak een goed gebruik. Binnen deze twee sectoren geeft verhoudingsgewijs een grote groep ondernemers aan dat geen aspect is dat van toepassing op het eigen bedrijf.

Toepassingen | lokale producenten

Helft veehouders koopt veevoer bij lokale of regionale producenten

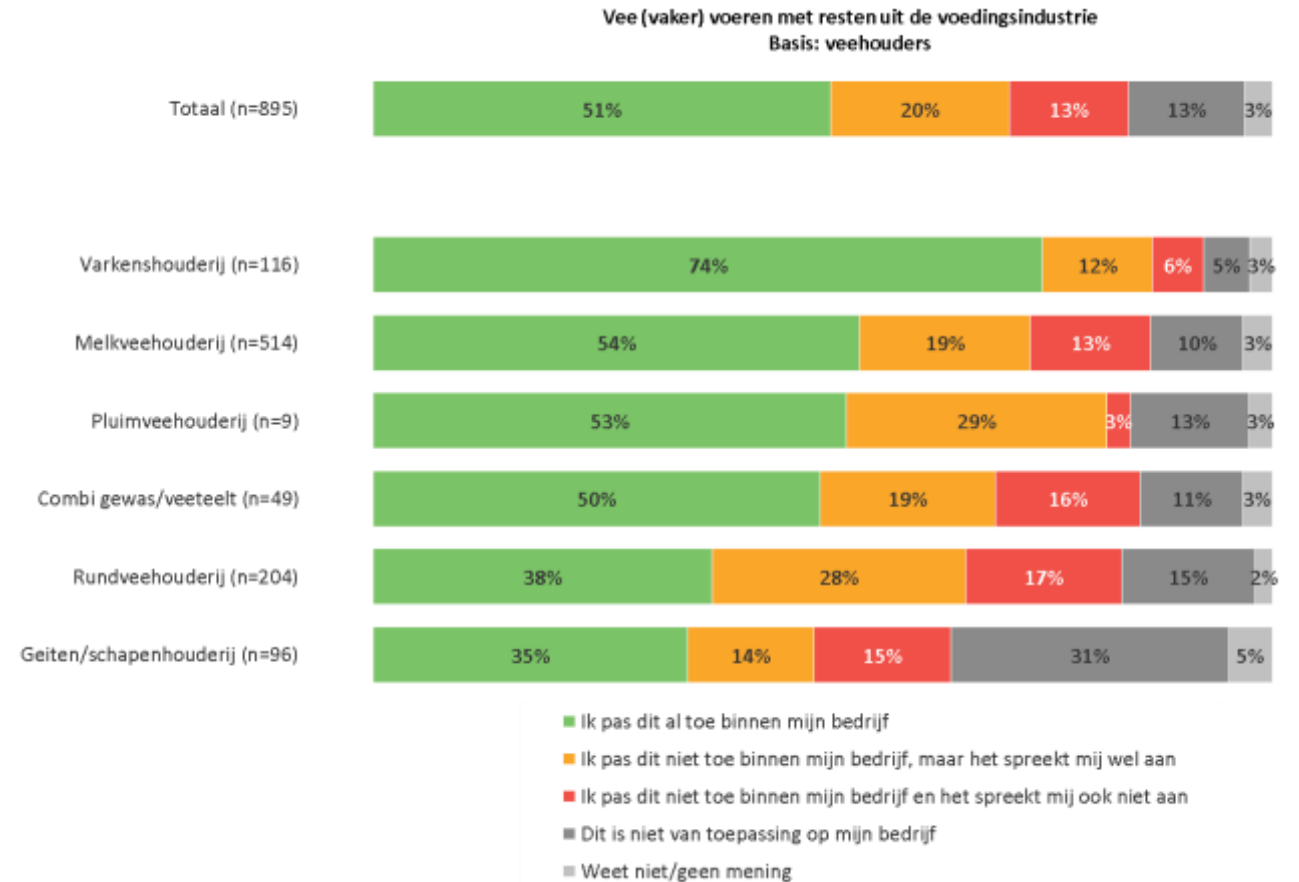
- De helft van de veehouders (51%) koopt veevoer (zo veel mogelijk) bij lokale of regionale producenten. Daarnaast geeft 23% aan dit nog niet te doen, maar dit wel aansprekend te vinden.
- Met name *varkenshouders* (44%) en *pluimveehouders* (34%) passen dit minder vaak toe.

Toepassingen | resten uit de voedingsindustrie

Helft veehouders voert vee met resten uit de voedingsindustrie

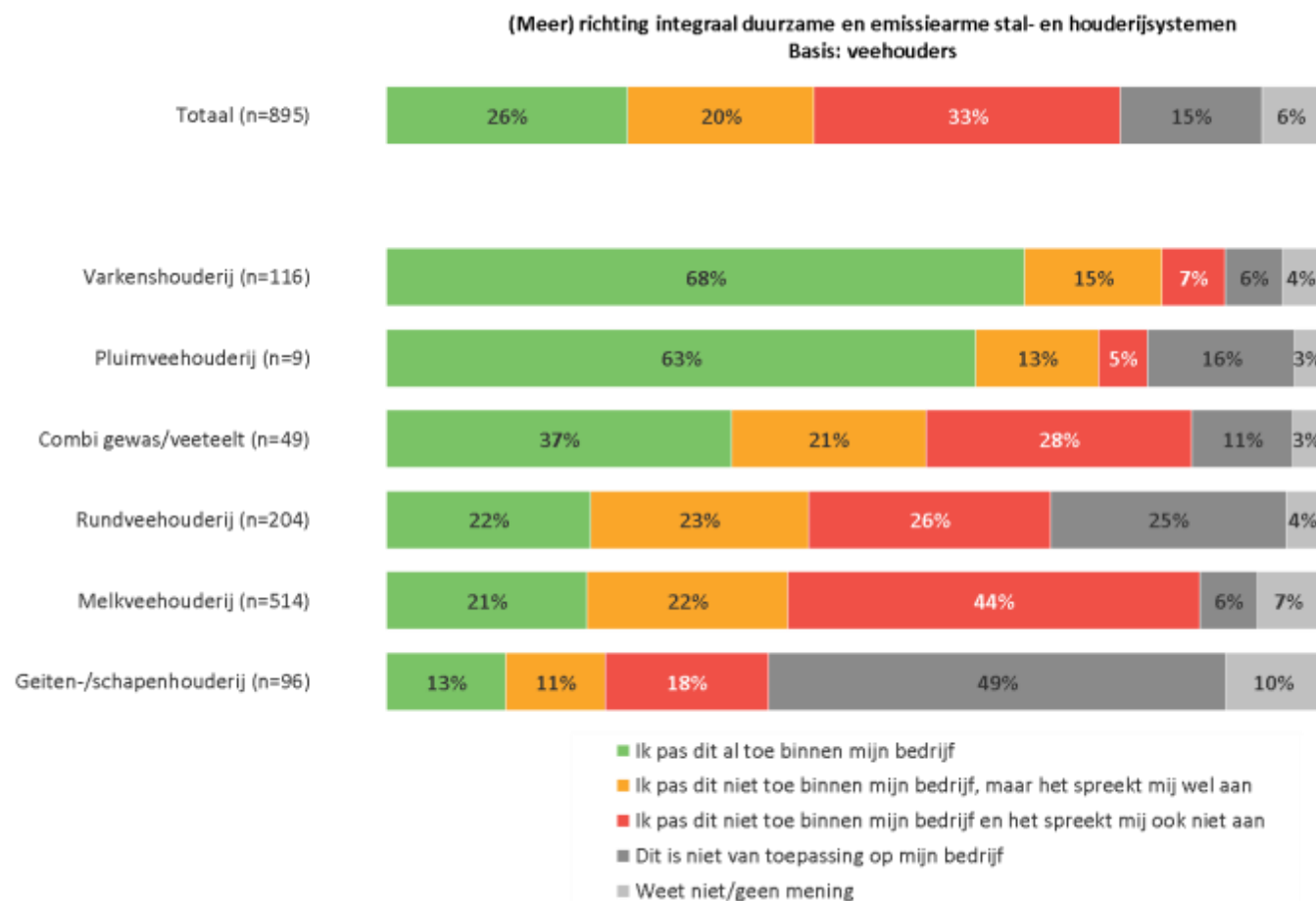
- De helft van de veehouders (51%) voert vee (al vaker) met resten uit de voedingsindustrie. Daarnaast geeft 20% aan dit nog niet te doen, maar het wel aansprekend te vinden.
- Varkenshouders onderscheiden zich in positieve zin. Driekwart (74%) geeft aan vee (vaker) te voeren met resten uit de voedingsindustrie.
- *Rundvee-, geiten-, en schapenhouders* passen dit aspect van kringlooplandbouw minder vaak voor. Iets meer dan een derde gebruikt resten uit de voedingsindustrie. Vooral de geiten- en schapenhouders geven aan dat dit binnen de eigen sector minder van toepassing is.

Toepassingen | integraal duurzaam en emissiearm

Een kwart van de veehouders beweegt richting integraal duurzame en emissiearme stal- en houderijsystemen

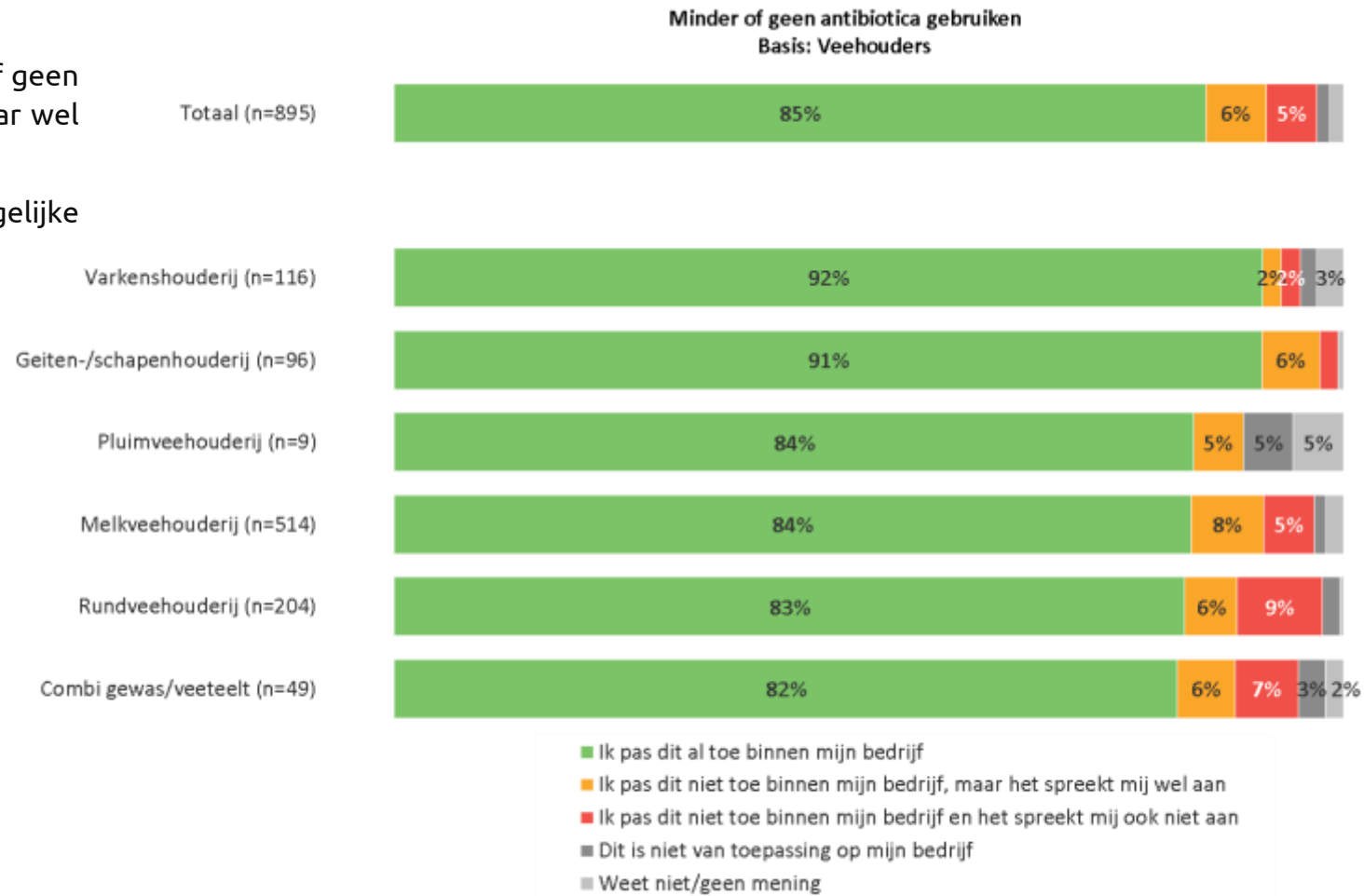
- Integraal duurzame en emissiearme stal- en houderijsystemen worden in het algemeen nog relatief weinig toegepast. Een kwart van de veehouders (26%) beweegt al in deze richting, 20% vindt dit aantrekkelijk.
- Er is sprake van grote verschillen tussen de verschillende sectoren. Ongeveer twee derde van de *varkens-* en *pluimveehouders* (resp. 68% en 63%) zegt integraal duurzaam en emissiearm te denken.
- De *geiten-* en *schapenhouders* sluiten de rij met betrekking tot dit aspect. Een relatief kleine groep (13%) past die aspect toe. De grootste groep ondernemers uit deze sector (49%) geeft aan dat integraal duurzame en emissiearme stal- en houderijsystemen niet van toepassing zijn op het eigen bedrijf.

Toepassingen | terugdringen antibioticagebruik

Negen op de tien veehouders gebruiken minder of geen antibiotica

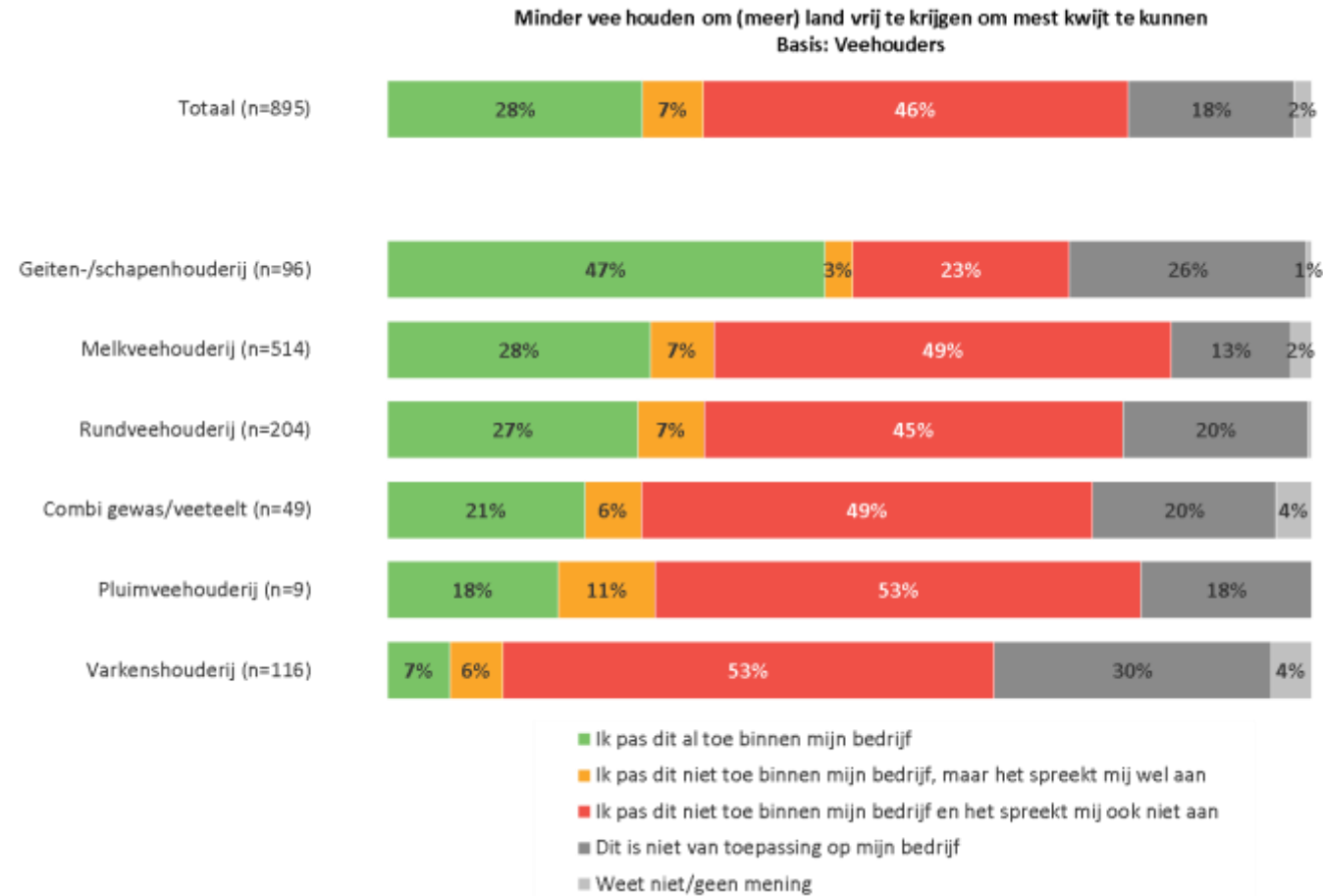
- Bijna negen op de tien (85%) veehouders gebruiken minder of geen antibiotica. Daarnaast geeft 6% aan dit nog niet te doen, maar wel aansprekend te vinden.
- Dit speelt in alle sectoren van de veehouderij ongeveer in gelijke mate.

Toepassingen | minder vee, meer vrij land

Kwart veehouders houdt minder vee om land vrij te krijgen om mest kwijt te kunnen

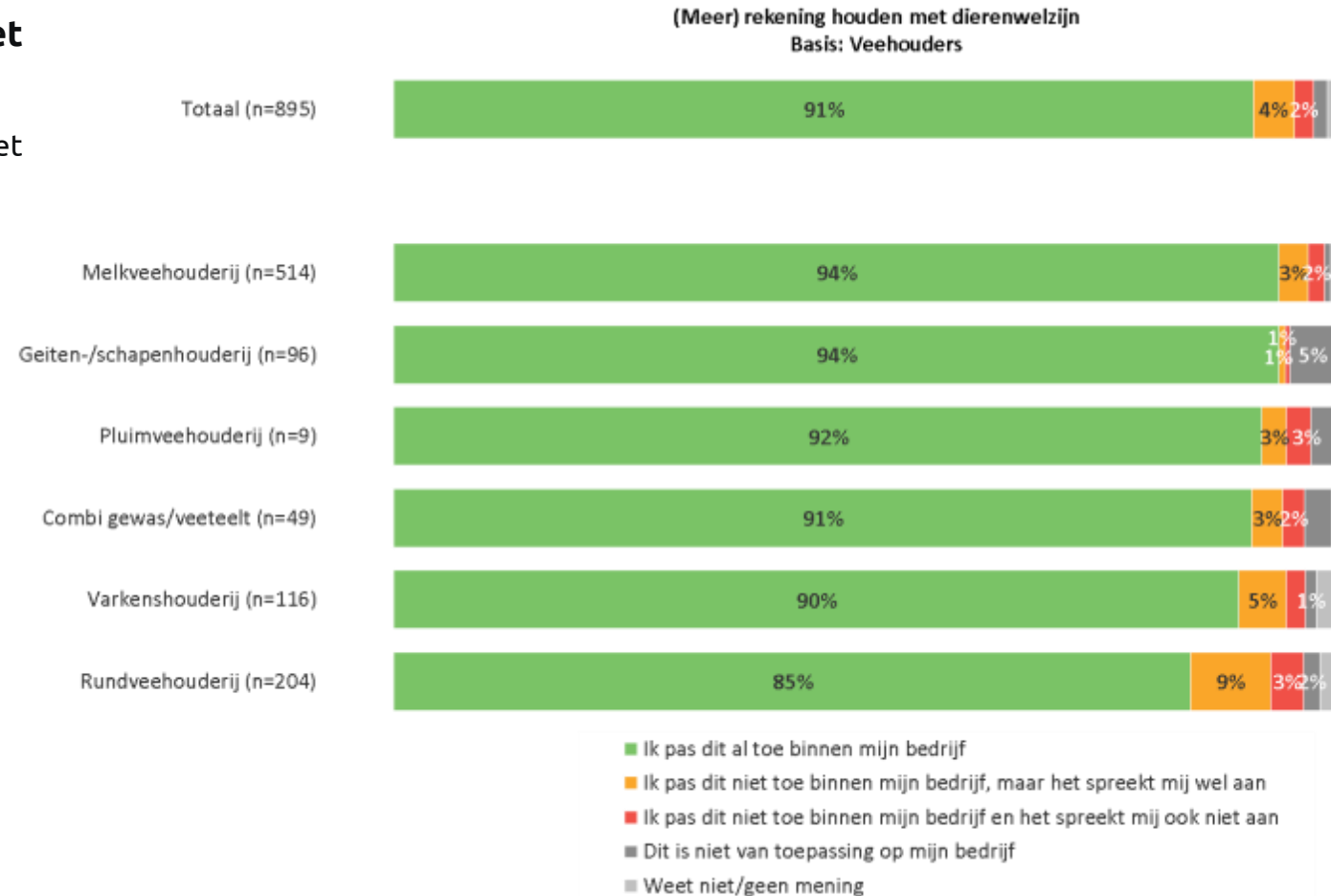
- Een kwart (28%) van de veehouders houdt minder vee om (meer) land te krijgen om mest kwijt te kunnen. Daarnaast geeft 7% aan dit nog niet te doen, maar wel aansprekend te vinden
- Wederom zijn grote verschillen waarneembaar tussen de ondernemers uit de verschillende landbouwsectoren. De *geiten- en schapehouders* geven het vaakst aan (47%) minder vee te houden, *varkenshouders* het minst vaak (7%).

Toepassingen | dierenwelzijn

Negen op de tien veehouders houden (meer) rekening met dierenwelzijn

- Bijna alle veehouders geven aan al (meer) rekening te houden met dierenwelzijn.
- Binnen de sectoren zijn er amper verschillen.

Toepassingen | weidegang

Acht op de tien melkveehouders laten hun koeien meer in de wei

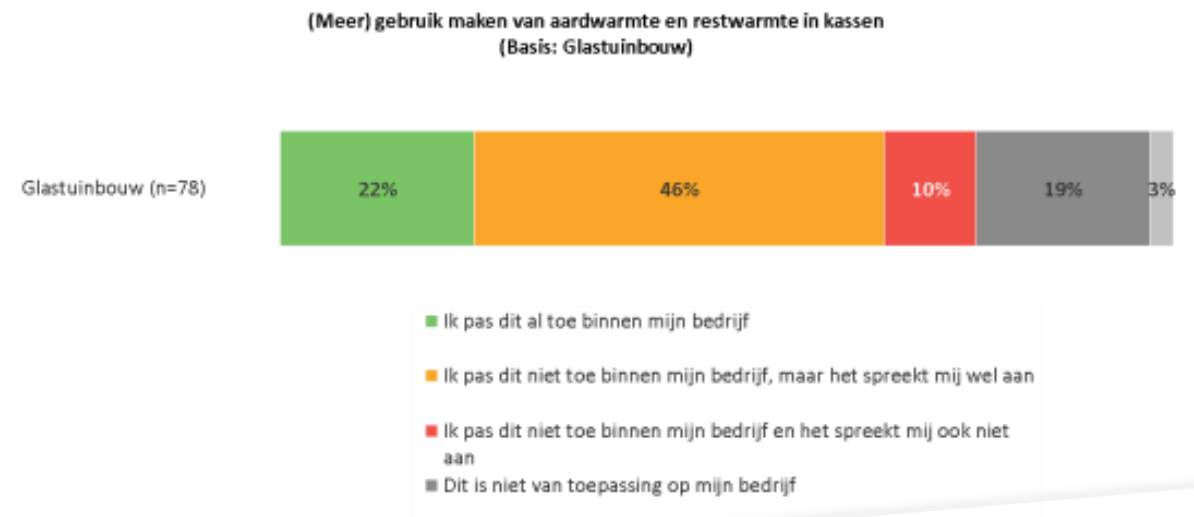
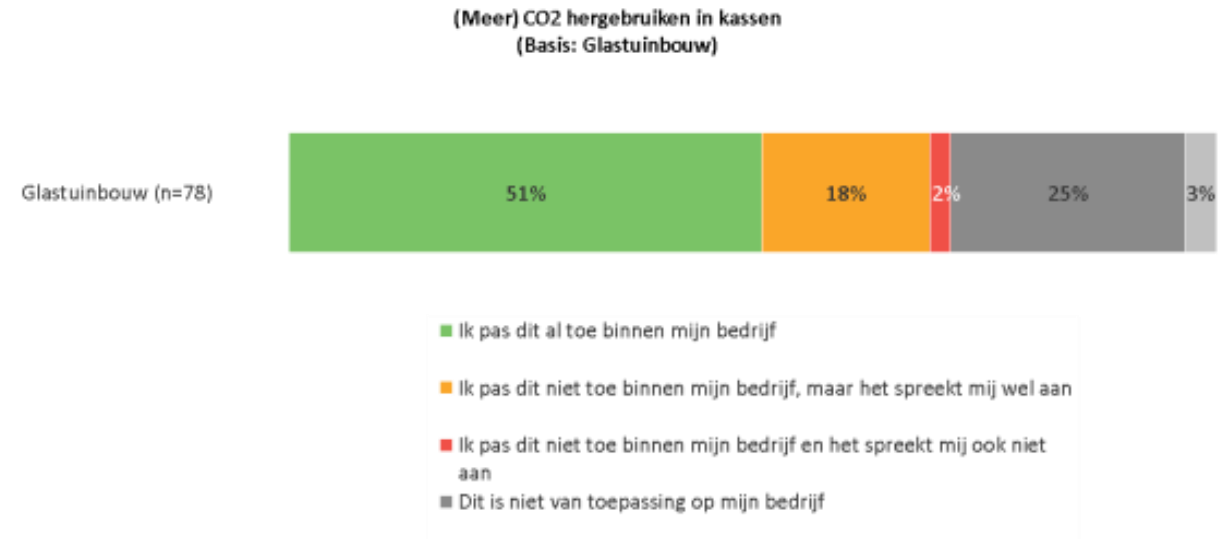
- Acht op de tien (80%) *melkveehouders* besteden al meer aandacht aan de weidegang van hun koeien. Daarnaast geeft 4% aan dit nog niet te doen, maar wel aansprekend te vinden.

Toepassingen | Aard-, restwarmte en CO2 hergebruik kassen

Helft glastuinbouwers hergebruikt CO2 in kassen

- Specifiek de ondernemers uit de *glastuinbouw* is ook gevraagd naar het (meer) hergebruiken van CO2 in kassen. De helft (51%) doet dit al en 18% van de glastuinbouwers die het nog niet toepassen vindt het aansprekend.
- Het gebruik van aard- en restwarmte in kassen is vooralsnog duidelijk minder een vanzelfsprekendheid. 22% past dit al toe, nog eens 46% van de glastuinbouwers geeft aan hier voor open te staan.

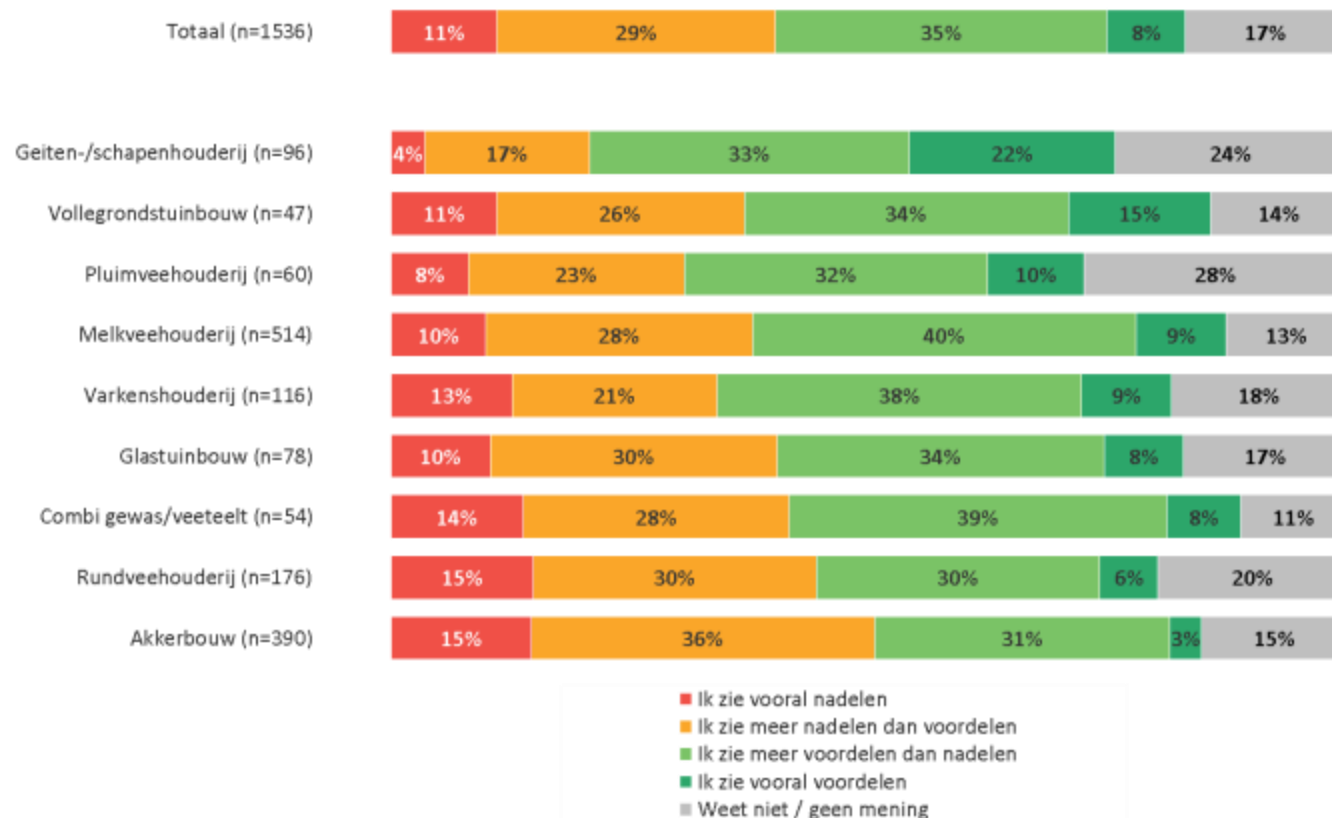
Kringlooplandbouw | voor- of nadelen?

Even vaak voor- als nadelen gezien aan kringlooplandbouw

- Iets minder dan de helft van de agrarisch ondernemers (43%) ziet vooral voordelen van (een eventuele omslag naar) kringlooplandbouw voor het eigen bedrijf. Hier staat tegenover dat een ongeveer even grote groep (40%) vooral nadelen ziet.
- *Geiten- en schapenhouders* tonen zich het meest positief over kringlooplandbouw: 55% ziet vooral voordelen en maar 21% vooral nadelen.
- *Akkerbouwers* zijn het minst positief: 34% ziet vooral voordelen en 51% vooral nadelen.

Ziet u vooral voordelen of nadelen van (een eventuele omslag naar) kringlooplandbouw voor uw eigen bedrijf?

Basis: Allen

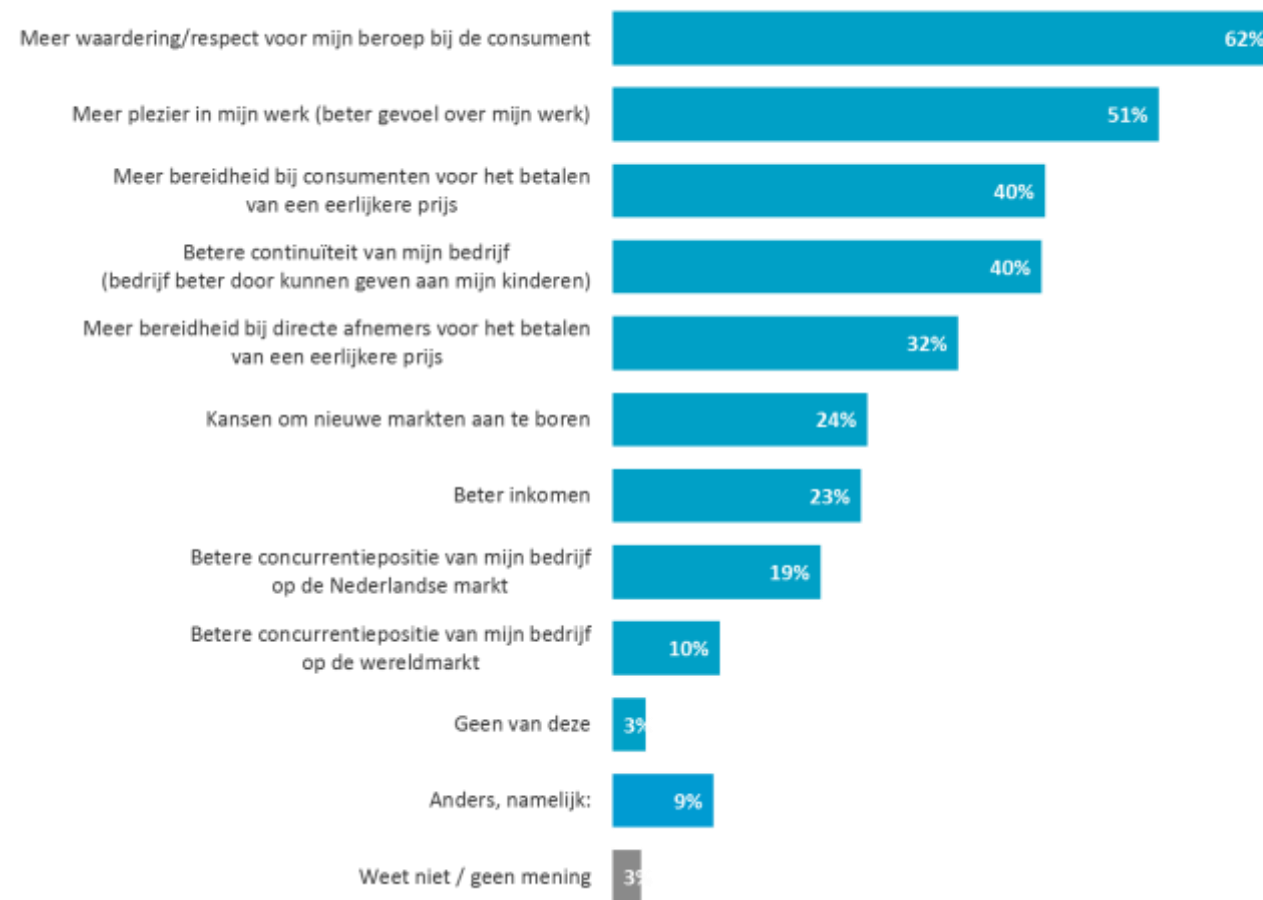

Kringlooplandbouw | voordelen

Meer waardering voor beroep belangrijkste voordeel

- Zes op de tien (62%) agrarisch ondernemers die vooral voordelen zien, noemen meer waardering en/of respect voor het eigen beroep bij de consument als het belangrijkste voordeel van kringlooplandbouw. *Rundveehouders* vinden dit vaker (83%), *akkerbouwers* minder vaak (43%).
- Daarnaast geeft de helft (51%) van de ondernemers die vooral voordelen zien aan dat ze door kringlooplandbouw meer plezier in hun werk hebben en/of een beter gevoel over hun werk hebben. Ook dat vinden *rundveehouders* vaker (82%).
- Ook verwachten vier op de tien (40%) ondernemers dat consumenten eerder bereid zijn een eerlijke prijs te betalen voor kringlooplandbouw. *Pluimveehouders* vinden dat vaker (67%).
- Eveneens vier op de tien (40%) verwachten hun bedrijf dan beter door te kunnen geven.

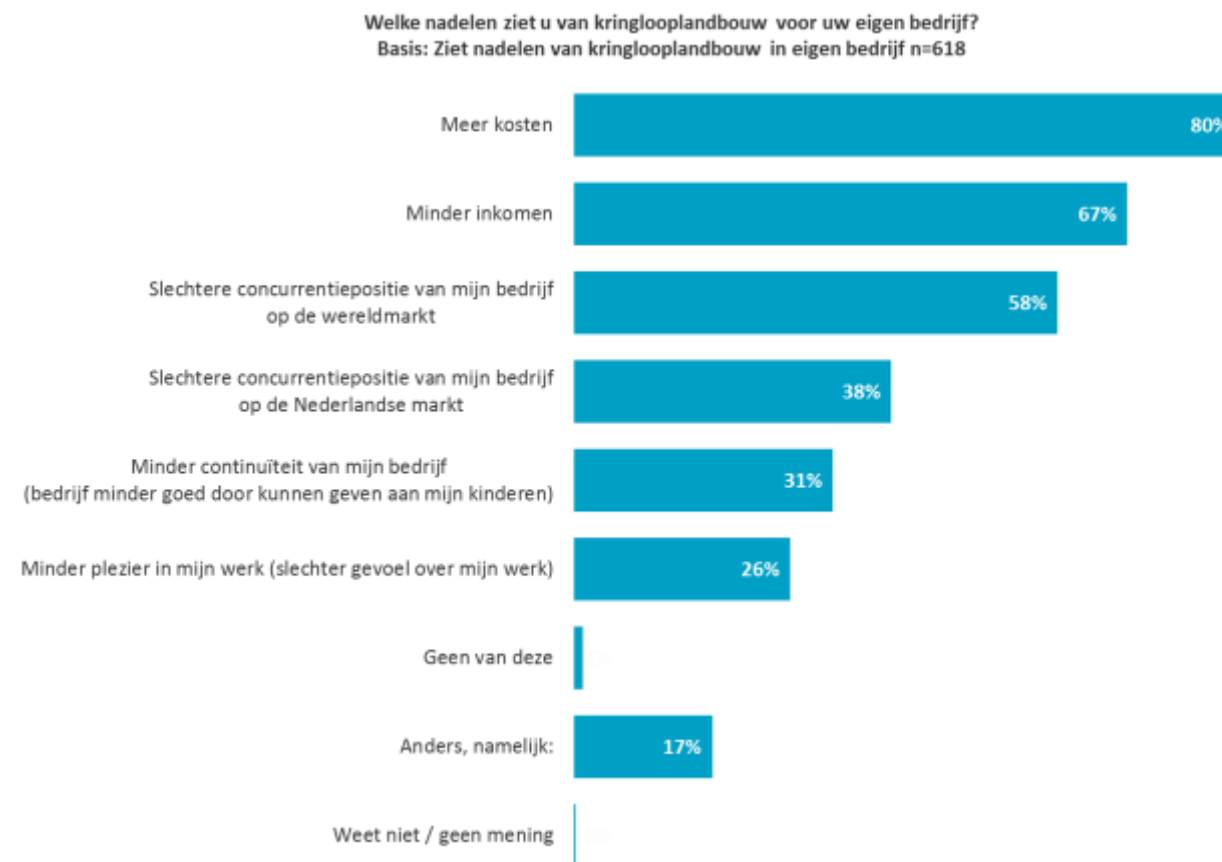
Welke voordelen ziet u van kringlooplandbouw voor uw eigen bedrijf?
Basis: Ziet voordelen van kringlooplandbouw in eigen bedrijf n=657

Kringlooplandbouw | nadelen

Kosten vormen het belangrijkste nadeel

- Meer dan driekwart van de agrarisch ondernemers (80%) die vooral nadelen zien, noemt de hogere kosten als het belangrijkste nadeel van kringlooplandbouw voor het eigen bedrijf en min of meer in samenhang hiermee ook minder inkomen (67%) en een slechtere concurrentiepositie op de wereldmarkt (58%).
- Meer nog dan ondernemers uit de andere sectoren noemen ondernemers uit de *glastuinbouw* (94%) de hogere kosten als nadeel, maar opvallend genoeg noemen zij juist minder vaak een lager inkomen (52%). *Akkerbouwers* noemen vaker het nadeel van minder inkomen (76%) en een slechtere concurrentiepositie op de wereldmarkt (69%).

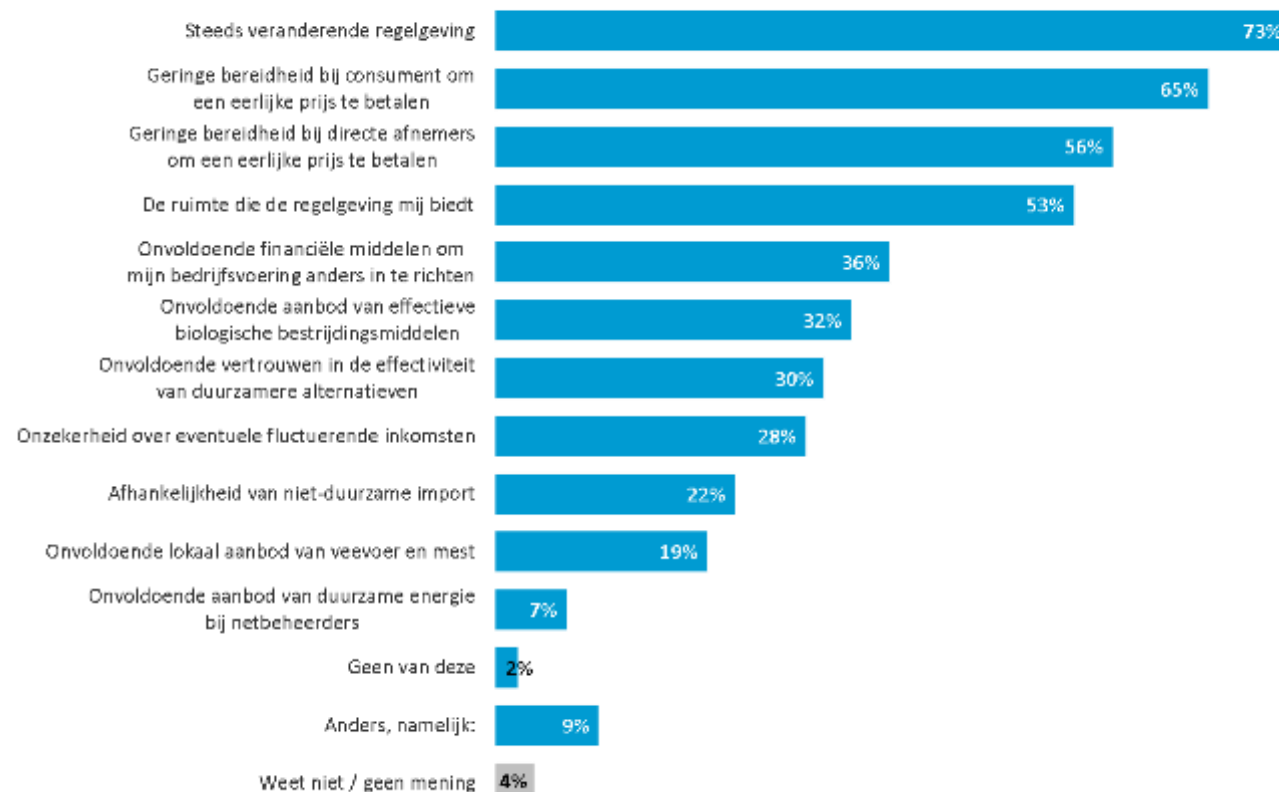

Kringlooplandbouw | belemmeringen

Veranderende regelgeving grootste belemmering voor omslag kringlooplandbouw

- Steeds veranderende regelgeving ziet driekwart (73%) van de agrarisch ondernemers als de grootste belemmering voor het maken van een (verdere) omslag naar kringlooplandbouw. Tussen de sectoren verschilt dit niet veel.
- Ook de ruimte die de regelgeving biedt, wordt vaak (53%) als belemmering ervaren. Vooral *combibedrijven gewas-veeteelt* (67%), *akkerbouwers* (60%) en *melkveehouders* (58%) noemen dit vaker.
- Verder zien veel ondernemers belemmeringen in de geringe bereidheid om een eerlijke prijs te betalen bij consumenten (65%) en directe afnemers (56%). Vooral *akkerbouwers* ervaren dit vaker (resp. 72% en 67%).

Welke belemmeringen ziet u voor een (verdere) omslag naar kringlooplandbouw in uw bedrijf?
Basis: Allen, n=1536

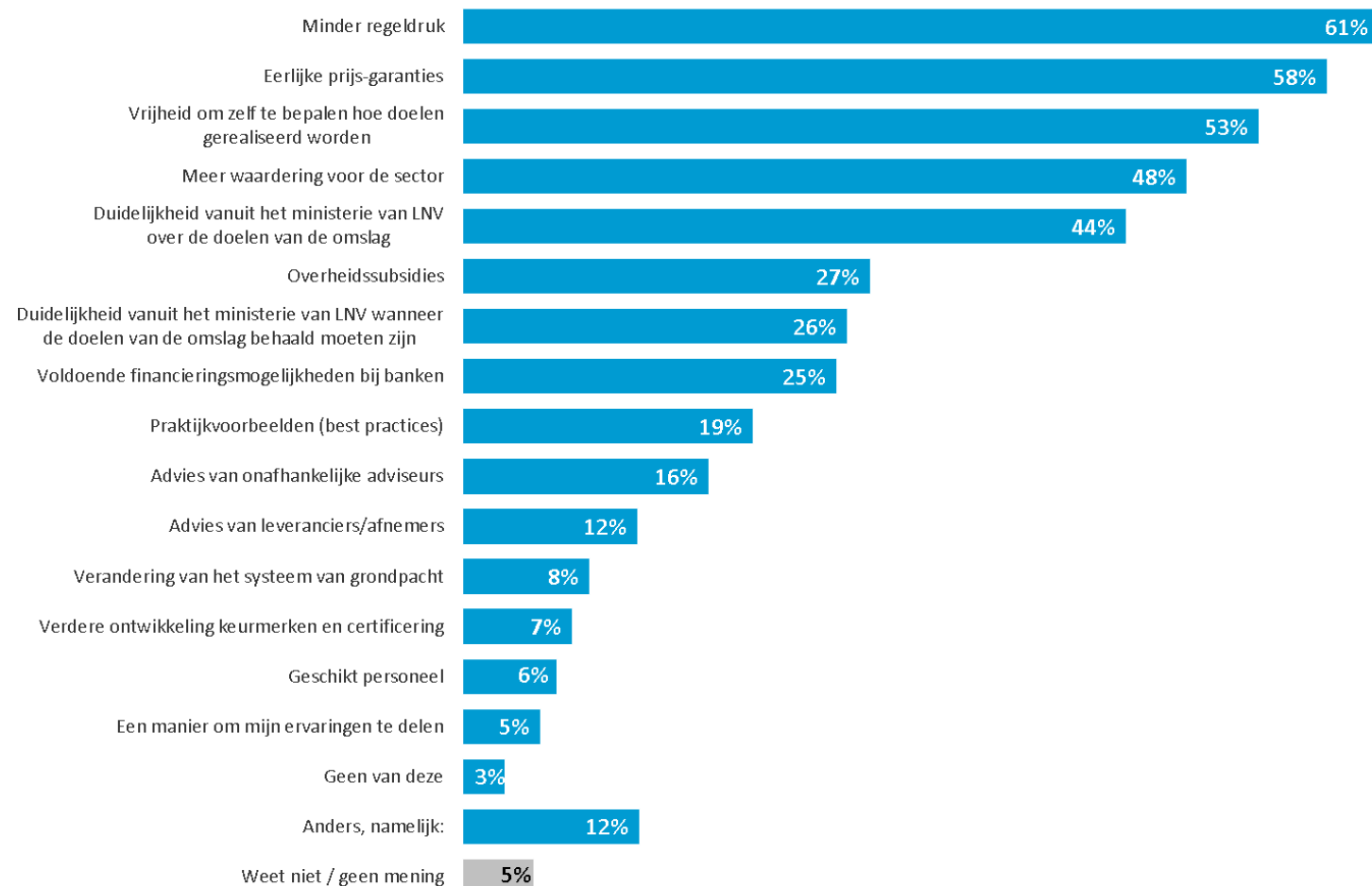
Kringlooplandbouw | benodigdheden

Minder regeldruk en meer vrijheid en prijsgaranties gewenst

- Bij de vraag wat de agrarisch ondernemers nodig hebben bij het maken van een (verdere) omslag naar kringlooplandbouw, worden verschillende zaken veelvuldig genoemd. De omslag heeft kennelijk veel voeten in de aarde. Bovenaan staat minder regeldruk (61%), kort gevolgd door eerlijke prijsgaranties (58%) en de vrijheid om zelf te bepalen hoe doelen gerealiseerd worden (53%). Tussen de sectoren verschilt dit nauwelijks.
- Vrij breed gedeeld is verder de behoefte aan duidelijkheid vanuit het ministerie van LNV over de doelen van de omslag (44%).

Wat heeft u nodig bij het maken van een (verdere) omslag naar kringlooplandbouw?

Basis: Allen, n=1536

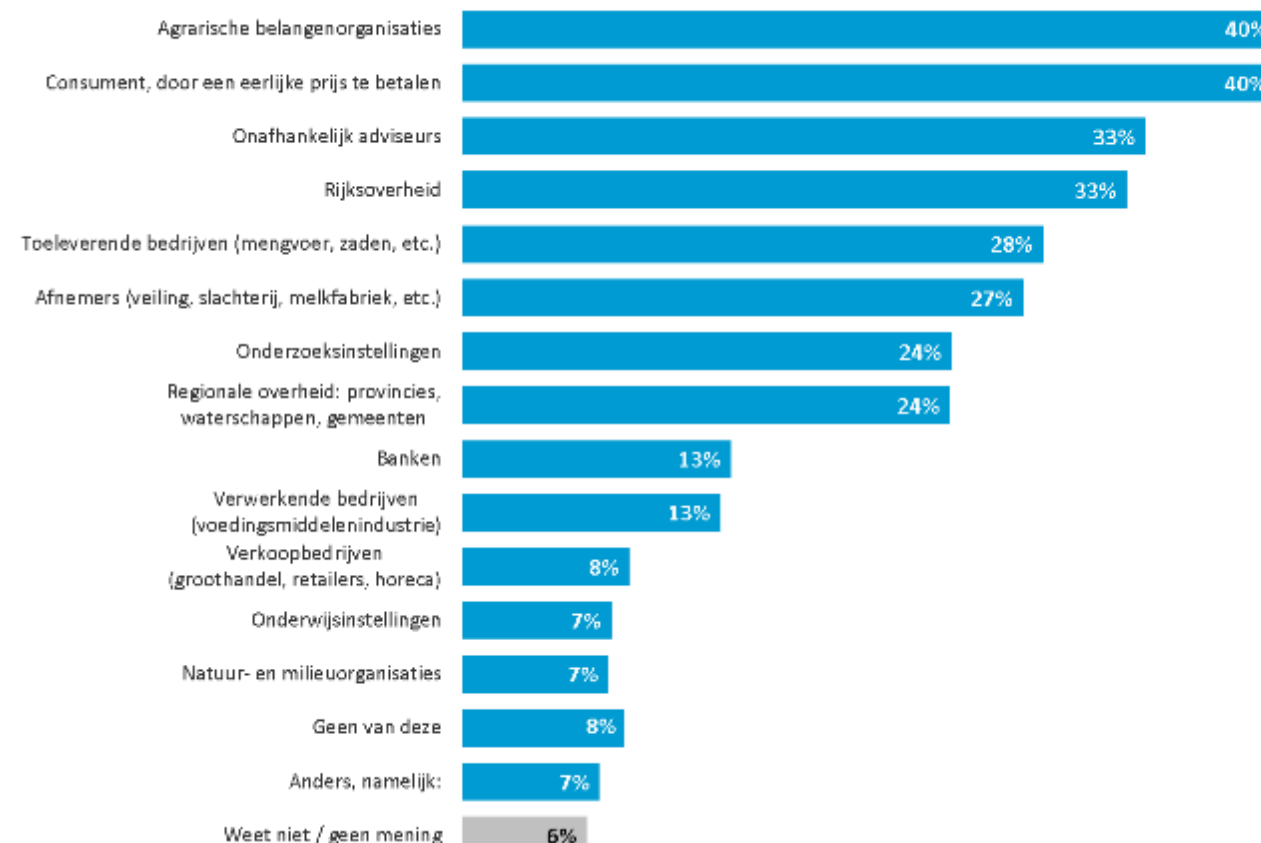
Kringlooplandbouw | partners

Belangenorganisaties en consumenten belangrijkste partners in omslag naar kringlooplandbouw

- Agrarisch ondernemers worden bij het maken van de omslag naar kringlooplandbouw bij voorkeur geholpen en geïnformeerd door agrarische belangenorganisaties (40%) en gesteund door consumenten (40%). Ook onafhankelijk adviseurs en de Rijksoverheid hebben een belangrijke ondersteunende rol (33%), gevolgd door toeleverende bedrijven (28%) en afnemers (27%).
- Deze partijen zijn voor de meeste sectoren de belangrijkste partners. Specifiek voor *rundveehouders* zijn ook regionale overheden (32%) belangrijke partners en voor *akkerbouwers* onderzoeksinstituten (37%).

Door wie wilt u geholpen en geïnformeerd worden bij het maken van de omslag naar kringlooplandbouw?

Basis: Allen, n=1536

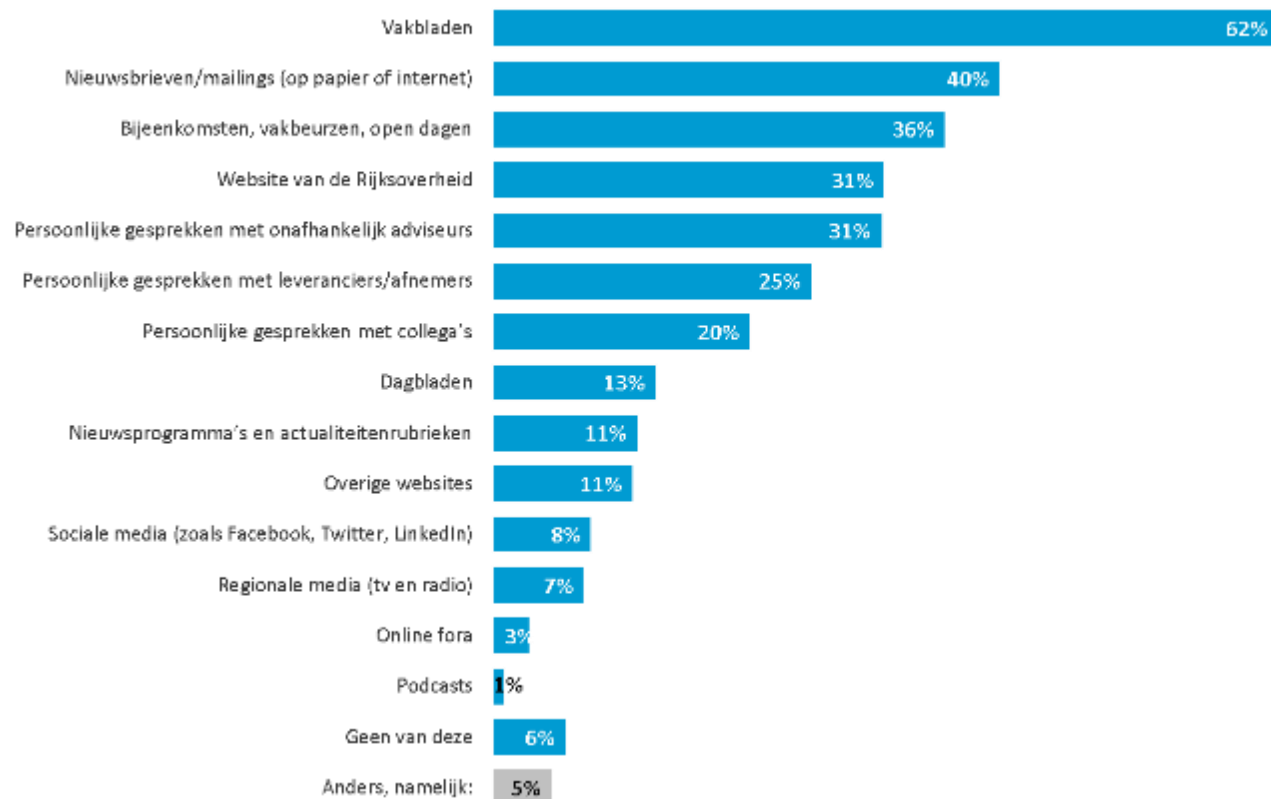

Kringlooplandbouw | informatiebronnen

Vakbladen verreweg meest gewaardeerde informatiebron voor omslag naar kringlooplandbouw

- Agrarisch ondernemers worden bij voorkeur (62%) via vakbladen geïnformeerd over de omslag naar kringlooplandbouw. Nieuwsbrieven (40%), bijeenkomsten/vakbeurzen/open dagen (36%), de website van de Rijksoverheid (31%) en persoonlijke gesprekken met onafhankelijk adviseurs (31%) zijn daarna de meest welkome informatiebronnen.
- Voor alle sectoren geldt dat dit de belangrijkste voorkeurskanalen zijn.

Via welke informatiebronnen wilt u geïnformeerd worden over de omslag naar kringlooplandbouw?
Basis: Allen, n=1536

Bijlagen

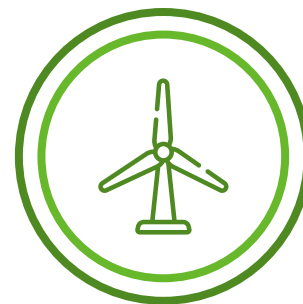
Wij verminderen onze footprint

Motivaction
is ISO 14001-
gecertificeerd

Motivaction
gebruikt
energiezuinige
auto's

Motivaction
gebruikt groene
stroom

Motivaction
gebruikt uitsluitend
papier met een FSC-
label

Auteursrecht

Het auteursrecht op dit rapport ligt bij de opdrachtgever. Voor het vermelden van de naam Motivaction in publicaties op basis van deze rapportage - anders dan integrale publicatie - is echter schriftelijke toestemming vereist van Motivaction International B.V.

Beeldmateriaal

Motivaction heeft datgene gedaan wat redelijkerwijs van ons verwacht kan worden om de rechthebbenden op beeldmateriaal te achterhalen. Mocht u desondanks menen recht te kunnen doen gelden op gebruikt beeldmateriaal, neem dan contact op met Motivaction.

Pers- en publicatiebeleid

Het vermelden van de naam van Motivaction in persberichten en/of andere publicaties over door Motivaction uitgevoerd onderzoek is gebonden aan een aantal voorwaarden, zoals vastgelegd in ons [Pers- en publicatiebeleid](#).

Motivaction International B.V.

Marnixkade 109F
1015ZL Amsterdam

Postbus 15262
1001MG Amsterdam

020 589 83 83

info@motivaction.nl

www.motivaction.nl

Weet wat mensen drijft.

motivaction
research and strategy